

„SLIKA DRUGIH -STUDIJA“

OPŠTA ANALIZA



Dokument „OPŠTA ANALIZA“ uradio je EPuS-Leskovac u okviru projekta „MEET YOUR NEIGHBOURS 2“, Radni paket br.2 – Intelektualni rezultat 1. „SLIKA DRUGIH - STUDIJA“.

Dokument je urađen u okviru Programme Erasmus +

Svrha izrade ovog dokumenta je da partnerima i zainteresovanoj javnosti pruži relevantna saznanja o glavnim problematičnim oblastima koje dovode do mržnje i podela između zemalja učesnica – REPUBLIKA BUGARSKA, REPUBLIKA TURSKA, REPUBLIKA RUMUNIJA, REPUBLIKA GRČKA, REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA I REPUBLIKA SRBIJA. Takođe, svha ove analize je da osvetli mitologije koje veličaju svoje i omalovažavaju druge, te da na toj osnovi omogući angažovanje relevantnih aktera na suzbijanju, otklanjanju i prevazilaženju ksenofobičnih predrasuda i stereotipa.

Dokument je uradio multidisciplinarni tim EPuS-Leskovac u periodu mart - jun 2023. godine.

„SLIKA DRUGIH – STUDIJA“

OPŠTA ANALIZA

S A D R Ž A J

RB	Naziv	Str.
1.	DESKTOP ANALIZA – Škola kao institucionalni okvir i okruženje za interkulturalnu interakciju (A.1A)	4.
2.	FOKUS DESKTOP ANALIZE (A.1A + A.1B)	12.
3.	UPITNIK „JA I EVROPA“	27.
3.1.	Prikaz metodologije istraživanja	27.
3.1.1.	Problem istraživanja	27
3.1.2.	Ciljevi	27.
3.1.3.	Metodološki aspekti istraživanja	28.
3.1.4.	Varijable istraživanja	34.
3.1.5.	Opis uzorka	35.
3.2.	Rezultati istraživanja i interpretacija rezultata	36.
3.2.1.	Interkulturalna osetljivost s obzirom na pripadnost državi	36.
3.2.2.	Interkulturalna osetljivost s obzirom na članstvo u EU	50.
3.2.3.	Interkulturalna osetljivost s obzirom na pripadnost državi i članstvo u EU	54
4.	KONSTATACIJE I PREPORUKE	57

„SLIKA DRUGIH – STUDIJA“

OPŠTA ANALIZA

Ovaj dokument urađen je u okviru projekta `MEET YOUR NEIGHBOURS 2`, Radni paket br.2 – Intelektualni rezultat 1. „Slika drugih – studija“.

Izrada ovog dokumenta predstavlja završnu fazu realizacije seta kompleksnih aktivnosti kvalitativnog i dubinskog proučavanja glavnih problematičnih oblasti koje dovode do mržnje i podela između zemalja učesnica. Osvetljavajući mitologije koje veličaju svoje i omalovažavaju druge, ova analiza obezbeđuje kvalitetnu i verodostojnu saznavnu osnovu za rad na suzbijanju, otklanjanju i prevazilaženju ksenofobičnih predrasuda, stereotipa i drugih kulturnih barijera.

Cilj *Opšte analize* je da rezimira rezultate realizovanih nacionalnih analiza o ključnim aspektima kvalitetne interkulturalne komunikacije i razvoja interkulturalne osetljivosti mladih iz Republike Bugarske, Republike Srbije, Republike Turske, Republike Grčke, Republike Severne Makedonije i Republike Rumunije.

1. DESKTOP ANALIZA - ŠKOLA KAO INSTITUCIONALNI OKVIR I OKRUŽENJE ZA INTERKULTURALNU INTERAKCIJU (A.1A)

Cilj ovog segmenta Opšte analize je da se prikupe, identifikuju i interpretiraju relevantni podaci o školi kao instituciji koja treba da - kroz svoje nastavne planove i programe i specifične disciplinske forme - socijalizuje mlade ljude u skladu sa zvaničnim vrednosno-normativnim ustrojstvom, te da sankcioniše ispravnu upotrebu identifikacionih markera. Predmet analize je škola kao stub obrazovnog sistema Republike Bugarske, Republike Srbije, Republike Turske, Republike Grčke, Republike Severne Makedonije i Republike Rumunije.

U tu svrhu, sprovedeno je ispitivanje zvaničnih, izuzetno prosvetčenih, ličnosti nacionalnog mišljenja i njihovog odnosa prema ideji građanstva i državnosti kroz diskurzivnu i sadržajnu analizu nastavnih planova i programa, udžbenika i nastavnih sredstava humanističkih predmeta Istorija i Književnost.

1.1. REPUBLIKA SRBIJA - Cilj nastave istorije u obrazovnom sistemu Republike Srbije je da doprinese razumevanju istorijskog prostora i vremena, istorijskih procesa i tokova, kao i razvijanju nacionalnog,

evropskog i svetskog identiteta i duha tolerancije kod učenika. Mladi, uočavajući uzročnu posledične veze, izgrađuju razumevanje istorijskih procesa i tokova, ulogu istaknutih ličnosti u razvoju ljudskog društva i poznavanje nacionalne i opšte istorije, kao i istorije susednih naroda i država. Istorija se određuje kao:

- nastavni predmet koji učenicima objašnjava pojmove iz društvene teorije i prakse (država, vladar, demokratija);
- nastavni predmet koji pruža osnove za izgradnju nacionalnog identiteta;
- nauka koja treba da obrazuje za demokratiju, mir i toleranciju, objašnjavanjem pojmova kao što su: rat, mir, izbori, stranke, opozicija, istorijski proces;
- nauka koja treba da pruži elementarnu političku pismenost i političku kulturu;
- nauka koja pruža osnove za usvajanje nacionalnih, regionalnih i svetskih kulturnih vrednosti.

U Srbiji istorija je obavezni nastavni predmet koji se izučava u primarnom i sekundarnom obrazovanju. U nastavnom programu istorije može se reći da postoji puna ravnoteža između nacionalne, istorije Balkana i svetske istorije i to je konsenzusno zastupljeno za sve školske razrede, uz generalni princip da se ide od ranijih ka kasnijim događajima. Kreće se od praistorije u svetu i centralnom Balkanu. Iz ovog vremena, najpoznatiji istorijski fakat vezan je otkrivanje najstarijeg organizovanog naselja (Lepenski vir, Đerdapska klisura, Dunav) u Evropi, koje datira od pre 8000 godina. Nadovezuje se istorija starog veka (stari istok, stara Grčka, Helenističko doba, Rim, pad zapadnog rimskog carstva). Onda sledi Srednji vek u svojoj ranoj (Evropa i Sredozemlje; Srbi i njihovo okruženje) fazi, kada je Srpska država svoj vrhunac doživela pod vladavinom Nemanjića, tj. kada je Kraljevina Srbija proglašena 1217. godine, a autokefalna srpska arhiepiskopija je proglašena 1219. godine. U poznoj fazi razvoja srednjeg veka poseban akcenat je stavljen na doba Osmanlijskih osvajanja. Potom se izučava uspon Evrope od kraja 15 do kraja 18 veka kao i istorija srpskog naroda pod stranom vlašću od kraja 16 do 18 veka. Takođe se izučava Doba revolucija (Industrijska, političke revolucije u Francuskoj, građanski rat u SAD, velike sile, istočno pitanje i Balkanski narodi). Zatim sledi doba moderne istorije (formiranje srpske države, Balkanski ratovi, I i II svetski rat, svet posle drugog svetskog rata i Jugoslavija u tom periodu).

Kada je reč o pristupu istoriji, u školama prevladava pristup Germansko-Bečke istorijske škole, po kome su Srbi naselili Balkansko poluostrvo u VI i VII veku. S druge strane, postoji autohtonistička istorijska škola prema kojoj su Srbi na Balkanu oduvek živeli, o čemu govori računanje vremena prema starom srpskom kalendaru, prema kojem je danas 7532 godina. Ovo drugo stanovište pored domaćih autora zastupaju i mnogi strani autori (Nestor Kijevski, Syprien Robert, Laonik Halkokondilo, Ami Bue, Abel Ovelac itd.).

Suština nacionalnog identiteta Srba sadržana je u shvatanju da onaj ko žrtvuje svoj život za istinu i pravdu Božju, žrtvovao je najveće što je mogao i imao, i – pobedio je. Kada je reč o srpskim simbolima, oni su najvećim delom vezani za pravoslavno-hrišćanski identitet, zatim za vladarske dinastije, narodne običaje i tradiciju. Centralni duhovni simbol Srba i srpstva predstavlja svetosavski ideal. Poseban simbol Srba predstavljaju i pravni spomenici – Nomokanon Svetog Save (1219) i Dušanov zakonik (1349). U modernoj istoriji Srbije posebno mesto zauzimaju istaknute ličnosti kao što su: naučnici - Nikola Tesla, Mihajlo Pupin, književnik nobelovac - Ivo Andrić, a danas naši ali najbolji svetski sportisti: Novak Đoković i Nikola Jokić.

1.2. REPUBLIKA BUGARSKA - U obrazovnom sistemu Republike Bugarske obrazovni program formuliše zadatak i odgovornost nastavnika da osvesti učenike (1) kao državljane Bugarska koji ima

(2) formiran identitet u evropskom kontekstu. Zbog toga se kod mladih obogaćuje i razvija svest o bugarskom i evropskom identitetu, o ljudskim pravima i građanskim obavezama. Od 5. do 10. razreda, kada se završava obavezno srednje obrazovanje, program istorije se konstruiše u 2 trogodišnja ciklusa. Prve dve godine svakog ciklusa zasnivaju se na principu sinhronog proučavanja nacionalne, svetske i evropske istorije. Oba ciklusa završavaju se izučavanjem samo nacionalne istorije (7. i 10. razred). U Bugarskoj je školski udžbenik iz istorije instrument za prenošenje odabranog znanja koje održava vrednosti, tradicije, norme i mitove. Postoje različite perspektive kroz koje se to radi:

- Pristup Romantička perspektiva (19 vek), koji podstiče ljude da se emotivno povežu sa prošlošću svoje zemlje i da sebe vide kao deo veće nacionalne zajednice sa zajedničkim kulturnim nasleđem.
- Empirijski ili faktički pristup (posle sredine 20. veka), koji nastavu istorije predstavlja kao prenošenje znanja zasnovanog na kritičkom mišljenju.
- Pristup zasnovan na kompetencijama, koji posmatra istoriju kao sredstvo za oblikovanje građanskih kompetencija među mladima . Ovaj pristup prepoznaje da istorija nije relevantna samo za prošlost, već ima i značaj za sadašnjost i budućnost.

Prva dva pristupa istoriju posmatraju kao ključno oruđe za izgradnju nacionalnog identiteta, dok treći naglašava obrazovanje kao sredstvo izgradnje jednog oblika kolektivnog identiteta, koji prevazilazi nacionalni identitet. U tu svrhu neophodno je „razoružati“ istoriju od romantičnog narativnog i empirijskog pristupa.

Bez obzira na školski razred, početak bugarske istorije nalazi se u dubokoj antici, još u praistoriji, tako da su stanovništvo i njegovo nasleđe koje žive u „bugarskim zemljama u praistorijsko doba“ deo moderne bugarske države. Sa bugarske tačke gledišta, prirodni i jedini priznati konkurent u sporu oko antike su Grci, koji čvrsto i održivo kontrolišu Antiku. Ostali naši susedi – Turci, Rumuni, Srbi – izostaju iz nastavnih planova i programa i časova vezanih za istoriju Starog sveta. Posebno je zanimljiv slučaj antičke Makedonije – prema udžbeniku, s jedne strane, stari Makedonci nisu Grci – govorili su drugim jezikom, ali s druge strane, udžbenik ne pruža nikakvu mogućnost savremenim Makedoncima da pronađu legitimitet za njihovu starinu na način na koji to činimo kod starih Tračana. Srednji vek ima posebnu ulogu u oblikovanju modernog bugarskog identiteta. Važni narativi za naš identitet ovde su učešće kana Tervela kao spasioca Evrope, Carigrada i hrišćanstva od arapske ekspanzije 717-718, proterivanje Avara iz srednje Evrope i uspostavljanje bugarsko-francuske granice tokom doba kana Kruma, pretvaranje Bugarske u treće evropsko carstvo uz Vizantiju i Francusku, i što je najvažnije, teza o bugarskom doprinosu slovenskom svetu – zasluga srednjovekovne bugarske države za uspeh projekta Ćirilice Metodije. i širenje hrišćanske književnosti prevedene na Zapad kod Srba i na Istok kod Rusa.

U percepciji bugarskih istoričara, srednji vek Bugarima ponovo daje osećaj superiornosti nad susedima. „Naša istorija“ počinje od početka i samo istorija Grka može da se takmiči sa bugarskim nacionalnim mitom. Rumuni i Makedonci su odsutni iz udžbenika kao narativ države. Turci se javljaju krajem srednjeg veka, a o Srbiji se kao političkom faktoru na Balkanu govori tek od kraja 12. veka, vremena Stefana Nemanje. Akcenat je na tome da su srpski vladari svoj legitimitet tražili preko bugarske države i crkve, čak i kada su, kao za vreme Stefana Dušana, imali političku i vojnu dominaciju.

Takozvano „zlatno doba“ bugarske kulture s kraja 9. i prve polovine 10. veka, u vreme prvog bugarskog hrišćanskog vladara Knjaza Borisa (851-893) i njegovog sina cara Simeona (893- 927), važno je ne zbog toga što se granice bugarske države prostiru na tri mora, već zbog uticaja bugarske srednjovekovne kulture u slovenskom svetu.

1.3. REPUBLIKA TURSKA - U obrazovnom sistemu Republike Turske država kreira i distribuira jedinstveni nastavni plan i program, ne ostavljajući nastavnicima drugog izbora osim da koriste udžbenike koji su im obezbeđeni. Svi udžbenici striktno prate nacionalni nastavni plan i program u Turskoj, a nastavnicima su date detaljna uputstva o tome kako da predaju predmete. Udžbenici istorije u Turskoj naglašavaju da se istorija turskog naroda proteže izvan granica Republike Turske i da se može pratiti do centralne Azije. Udžbenici održavaju tezu o turskoj istoriji iz 1930-ih. Prema ovoj tezi, turska istorija je priča o kontinuiranoj tursko-muslimanskoj naciji koja postoji od dolaska Turaka u Anadoliju u jedanaestom veku. Štaviše, ta teza postavlja da je rodno mesto turskog nacionalizma bilo u Centralnoj Aziji. Izraz 'Turci' u udžbenicima se odnosi na pojedince koji mogu da prate svoje poreklo do centralne Azije. Pored toga, istorijski udžbenici ističu usvajanje islama od strane Turaka kao ključni aspekt turskog bića, a udžbenici opisuju turski nacionalni identitet kao spoj etničkih i vjerskih elemenata.

Milas (1995) je došao do sledećih zaključaka o obrazovanju istorije u Turskoj. Udžbenici istorije pokazuju samo oko 5% interesovanja za svetsku i evropsku istoriju van turske i islamske istorije. Sa etnocentričnim pristupom akcent je stavljen na 'turske' istorije, zbog čega se učenici otuđuju od svetske istorije i ne mogu razumeju osmansku i tursku istoriju u kontekstu svetske istorije. Studenti ne zna kojim vekovima pripadaju Aleksandrovo, Rimsko, Vizantijsko i Seldžučko carstvo. To je zato što istorija nije predstavljena u okviru smislenih odnosa i kontinuiteta. Mesopotamija, Egipat i Stara Grčka su prikazane kao geografija koja pripada državama koje su živele u istom periodu.

Prema Gurleieniu (1998), istorija koja se predaje srednjoškolicima u Turskoj je specifična verzija istorije nastala 1980-ih i pod uticajem kemalističke i tursko-islamske ideologije sinteze. Shodno tome, udžbenici sadrže elemente diskursa tursko-islamske sinteze, posebno evidentne u udžbenicima koji su razvijeni nakon vojnog udara 1980. da bi promovisali kemalizam među studentima. Udžbenici prikazuju ovo doba kao vreme napretka i modernizacije, i dostignuća republikanaca vlade su predstavljani kao fundamentalni principi koji se moraju čuvati za opstanak nacije. Studenti se uče da postanu turski nacionalisti, posvećeni istoriji snažan nacionalni identitet, hrabra vojska i snažna državna tradicija uz pridržavanje Atatürkovi principi i sekularizam. Međutim, tip sekularizma koji ovi udžbenici promocija ne isključuje islam. Prema ovom gledištu, idealni građanin ceni nacionalističke, verske, sekularne i etatiističke ideale.

Udžbenici koji se koriste u Turskoj promovišu specifičnu ideju državljanstva zasnovanog na turskom jeziku etničke pripadnosti i islamske veroispovesti. Kao rezultat toga, pojedinci koji ne pripadaju nijednoj grupi isključeni su iz kolektivnog identiteta. Ovaj nacionalistički stav, koji je isključiv i usko, i dalje preovlađuje u sadašnjim udžbenicima, bez ili sa malo priznavanja manjinske grupe kao što su Jevreji, Jermeni, Grci ili Asirci. Prema Cairu (2015), sadašnji udžbenici koji se koriste u Turskoj nisu prošli značajne promene u oslikavanju nacionalnog ja i etničkih manjina. Udžbenici i dalje pretpostaviti da su svi pojedinci u Turskoj turske nacionalnosti i da praktikuju islam, na taj način održavajući etnoreligijski koncept nacionalnog identiteta. Prema nekim naučnicima (Gur i Celik 2013), turska vlada je preduzela korake ka demokratizaciji obrazovnog sistema priznavanjem manjina. Štaviše, 2005. Turska je reformisala svoj nastavni plan i program kako bi se uskladila sa normama

EU. Ove akcije su viđene kao pokazatelji napretka ka priznavanju različitosti republikanske nacije. Bila je to prilika da se odmakne od tradicije stvaranja homogenog, ali, nažalost, nije u potpunosti realizovana. Prema Tuncaiu (2015), obim udžbenika istorije treba proširiti na tri načina: geografski, istorija koja se predaje ne bi trebalo da bude ograničena na istoriju Turaka ili Turske, već bi trebalo da uključuje uporednu globalnu istoriju. Što se tiče vremenske dimenzije, teme koje se obrađuju ne bi trebalo da budu ograničene na Prvi svetski rat, Turski rat za nezavisnost i rani republikanski period. Konačno, konceptualno bi trebalo usvojiti holistički pristup istorije, uključujući kulturu, ekonomiju i društvo, a ne usku političku istoriju zasnovanu na pamćenju ličnosti i imena i naglašavanju ratova i osvojenih ili izgubljenih teritorija.

1.4. REPUBLIKA RUMUNIJA - U obrazovnom sistemu Republike Rumunije, nastavni plan i program istorije pokriva i nacionalnu i svetsku istoriju, sa balansom između njih. Udeo nacionalne istorije varira u zavisnosti od nivoa obrazovanja, ali se uglavnom predaje zajedno sa svetskom istorijom kroz nastavni plan i program. Na primarnom i sekundarnom nivou, fokus je na osnovama rumunske istorije, uključujući njenu geografiju, drevnu dačansku civilizaciju i glavne događaje i ličnosti rumunske istorije. Ovde je naglasak na izgradnji temeljnog razumevanja rumunske istorije i kulture. Kako učenici napreduju ka višim nivoima obrazovanja, nastavni plan i program se proširuje i uključuje detaljniju analizu različitih perioda.

U celom rumunskom nastavnom programu istorije postoji jasan naglasak na konceptu nacije. Nastavni plan i program naglašava ideju rumunskog naroda kao jedinstvenog i posebnog entiteta, sa zajedničkom kulturom, jezikom i istorijom. Ovo je pojačano događajima i ličnostima koje se smatraju centralnim za razvoj rumunske nacije. U nastavnom planu i programu akcent je na antičkoj i srednjovekovnoj istoriji, sa posebnim fokusom na dačansku civilizaciju i period rumunske istorije koji se proteže od 14. do 17. veka. Naglasak na ovim periodima je zbog njihovog značaja u oblikovanju rumunskog identiteta i kulture. Međutim, predaje se i savremena istorija, uključujući 20. i 21. vek, sa fokusom na ulogu Rumunije u Prvom i Drugom svetskom ratu, kao i na tranziciju zemlje ka demokratiji nakon pada komunizma 1989. godine. Kada je u pitanju istorija susednih zemalja, nastavni plan i program istorije uključuje informacije o susednim zemljama i njihovim istorijskim narativima, ali nivo detalja varira. Na primer, rumunski nastavni plan i program istorije uključuje značajno pokrivanje istorije Otomanskog carstva, koje je igralo veliku ulogu u oblikovanju rumunske istorije tokom srednjovekovnog perioda. Istorija Mađarske je takođe uključena u nastavni plan i program, sa posebnim naglaskom na sukobe i političke odnose između dve zemlje.

Najraniji period obuhvaćen nastavnim planom i programom je predrimski period, tokom kojeg su Dačani naseljavali region koji će kasnije postati Rumunija. Sledeći period obuhvaćen nastavnim planom i programom je rimska okupacija, koja je trajala od 106. do 271. godine nove ere. Ovaj period se ističe kao vreme kada je Rumunija prvi put došla u kontakt sa zapadnom civilizacijom. Srednjovekovnom periodu se daje značajan naglasak, posebno periodu od 14. do 16. veka. Ovaj period karakteriše uspon kneževina Vlaške i Moldavije, koje su na kraju postale deo moderne rumunske države. Herojska figura Vlada Tepeša, takođe poznata kao Drakula, često se pominje u ovom periodu, jer je viđen kao simbol otpora stranoj dominaciji. Druge zapažene ličnosti iz ovog perioda uključuju Stefana Velikog (jedan od najvećih rumunskih vladara), Mirč Stariji (ratnik protiv Otomanskog carstva). Moderni period, od 18. veka do danas, takođe je dat značajan naglasak u nastavnom planu i programu rumunske istorije. Ovaj period je obeležen borbom za nacionalnu nezavisnost i uspostavljanjem moderne rumunske države. Ključne figure iz ovog perioda uključuju

Aleksandra Ioan Kuza (ujedinio kneževine Vlaške i Moldavije, i Jona Antoneskua (premijer Rumunije tokom Drugog svetskog rata). Antonesku (kontroverzna ličnost, sarađivao sa nacističkom Nemačkom)

Jedan od najcenjenijih heroja u rumunskoj istoriji je niko drugi do legendarni Vlad Tepeš , koji je takođe poznat kao Drakula i smatra se herojem zbog njegove nepokolebljive lojalnosti svojoj zemlji i svom narodu. Još jedna istaknuta ličnost u rumunskoj istoriji je Mihailo Hrabri, koji je bio knez Vlaške i Moldavije krajem 16. veka. Poznat je po svojim naporima da ujedini dve teritorije u jedinstvenu državu. Još jedna važna ličnost u rumunskoj istoriji je Stefan Veliki, koji je bio knez Moldavije krajem 15. veka. Ostao je upamćen po svojim vojnim pohodima na Osmansko carstvo. Još jedan rumunski heroj koji se često pominje u nastavnom programu istorije kao simbol otpora je Avram Janku . Igrao je ključnu ulogu u Revoluciji 1848. godine, koja je nastojala da zbaci vladajuću dinastiju Habzburgovaca i uspostavi nezavisnu rumunsku državu. Nikolae Čaušesku je bio lider Rumunije od 1965. do 1989. Iako je njegova vladavina bila obeležena korupcijom i kršenjem ljudskih prava, Čaušesku se pamti po svojim naporima da modernizuje zemlju i promoviše rumunsku kulturu na svetskoj sceni.

1.5. REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA - U obrazovnom sistemu Republike Severne Makedonije, istorija je poseban nastavni predmet koji počinje da se izučava u osnovnom obrazovanju, sa učenicima od 10 do 11 godina, i ostaje obavezan predmet u celom srednjem obrazovanju (trogodišnji obavezni predmet + jedna godina fakultativno u opštoj gimnaziji, ili dve godine). -godina obavezan predmet u srednjem stručnom obrazovanju). Takođe, na završnim ispitima, istorija je jedan od predmeta koji se mogu birati. Nastavni plan i program istorije u obrazovnom sistemu je cikličan, tj. uglavnom se sav nastavni plan i program izučava jednom u osnovnom obrazovanju, a zatim se isti istorijski sadržaji ponavljaju u srednjem obrazovanju, ali sa širim sadržajem, prilagođenim uzrastu učenika. Nastavni plan i program istorije obuhvata celokupnu istoriju čovečanstva i bavi se najznačajnijim događajima koji se odnose na svetsku istoriju, istoriju balkanskih naroda i nacionalnu istoriju makedonskog naroda i narodnosti koje žive u Republici Severnoj Makedoniji. Ne stavlja se poseban akcenat na jedan period istorije: praistorija, antička istorija, srednji vek, moderna istorija i istorija 20. veka su podjednako obrađeni. Najmanje sadržaja je o istoriji 21. veka, što je svakako slabost nastavnog plana i programa istorije.

U svim periodima obuhvaćenim udžbenicima, događaji značajni za istoriju Bugarske, Grčke, Srbije, Crne Gore, Albanije i Turske (Otomansko carstvo) su adekvatno predstavljeni. U periodu antičke istorije najviše je zastupljena istorija Stare Grčke, u srednjem veku istorija Bugarske i Srbije, dok u modernoj istoriji najveći prostor zauzima Osmansko carstvo, ali je i stvaranje nacionalnih balkanskih država. zastupljeni. U istoriji 20. veka najviše pažnje je posvećeno istoriji Albanije, Balkanskim ratovima i dva svetska rata. Nacionalni narativ je sastavni deo nastavnog plana i programa istorije. Razvija se od stvaranja prvih država na Balkanskom poluostrvu, od Staromakedonske države. Ali stvaranje makedonske nacije, kao posebne, najviše je istaknuto u srednjem veku, dolaskom slovenskih plemena. Posebno mesto pripada periodu stvaranja Ohridske arhiepiskopije kao posebne autokefalne crkve. Srednjovekovna nacionalna istorija zasniva se na borbi za odbacivanje osmanske vladavine i dobijanje osnovnih prava za hrišćansko stanovništvo.

Najvažnije mesto u nastavnom programu istorije zauzimaju istorijski događaji vezani za dvadeseti vek, odnosno prvi pokušaj stvaranja sopstvene države kroz Ilindenski ustanak 1903. godine, Balkanske ratove koji su u kontekstu nacionalnog narativa u Severnoj Makedoniji prikazani. kao nacionalna tragedija, zbog podele teritorije i vojnih dejstava na ovim prostorima. Prvi svetski rat je predstavljen

kao nastavak balkanskih ratova i kao rat u koji su makedonski narod mobilisale dve zaraćene strane u ratu, te stoga predstavlja bratoubilački rat. Period između dva svetska rata predstavljen je kao mračni period asimilacije u državama koje su podelile teritoriju Makedonije posle Balkanskih ratova. Drugi svetski rat je predstavljen kao antifašistički ali i oslobodilački rat sa posebnim akcentom na stvaranje makedonske države u okviru federativne Jugoslavije.

Heroji koji se koriste u nacionalnom narativu su obično borci, vojnici, političari, ređe pesnici, pisci, a veoma retko žene. Od antike je svakako najznačajnija ličnost Aleksandar Veliki, koji je takođe deo grčke antičke istorije. Iz srednjeg veka Karpoš i Skenderbeg, koji je takođe deo albanske istorije. Goce Delčev, borac za nacionalnu slobodu i stvaranje makedonske države, ima posebno mesto u nacionalnom narativu u Republici Severnoj Makedoniji. Mnoge verske ličnosti poput Svete braće Ćirila i Metodija, njihovih učenika Klimenta Ohridskog, Nauma Ohridskog, književnika Grigora Prličeva, Krste Petkova Misirkova, Koče Racina zauzimaju veoma značajno mesto u nacionalnoj istoriji. Centralno mesto u nacionalnoj istoriji imaju dva događaja: Ilindenski ustanak 1903. i stvaranje kratkotrajne Kruševske republike i stvaranje prvog parlamenta 1944. godine, sa kojim je formirana makedonska država.

1.6. REPUBLIKA GRČKA - U obrazovnom sistemu Republike Grčke, sveukupni akcenat je na nacionalnoj istoriji, uz srazmerno manje podataka o drugim zemljama i regionima sveta, posebno u knjigama prvog i poslednjeg razreda srednje škole. Grčka se detaljnije proučava, uključujući različite kulturne aspekte tog vremena (religija, umetnost, jezik, nauke, itd.). Staro rimsko doba se takođe prilično detaljno proučava, praveći razliku između Zapadnog i Istočnog Rimskog carstva. Značajno manja poglavlja knjige pripisuju se drugim ljudima sa kojima su Grci imali veze – Mesopotamiji, Egiptu, Feničanima, Jevrejima...

U drugom razredu srednje škole istorijska knjiga opisuje srednjovekovnu i modernu istoriju iz ugla Grčke. Naglašeni su različiti periodi Grčke, kao što su Vizantija, Osmansko i latinsko doba. Opisane su zemlje i kulture onih sa kojima je Grčka imala najviše kontakta, uz napomenu da je kraj starog Rima, Arapa, Slovena, Bugara, Male Azije, Srba, Italijana, Osmanlija, Rusa i Kiprana. Osim toga, spoljni spomeni moderne istorije prisutni su u 5 srazmerno kratkih poglavlja koja se tiču renesanse, prosvetiteljstva, revolucije Severne Amerike i Francuske revolucije plus Napoleonovih vremena.

U poslednjem razredu svetska istorija modernog i savremenog perioda uglavnom se opisuje iz grčke perspektive, ili obuhvata krupne svetske događaje, kao što su kriza Habzburškog carstva, Krimski rat, Balkanski ratovi, etnička kretanja u Jugoistočnoj Evropi, Prvi svetski rat, period u Grčkoj i drugim regionima između svetskih ratova, evropske kolonije u inostranstvu, Drugi svetski rat posebno naglašavajući ulogu Nemačke. Važno je napomenuti da časovi humanističkog, ekonomskog i informatičkog smeru poslednjeg razreda srednje škole izučavaju samo grčku modernu i savremenu istoriju, uz skoro nula slučajnih pominjanja drugih zemalja, samo da bi se objasnili procesi u Grčkoj.

Sadržaj knjiga je u celini izbalansiran između različitih vremenskih perioda. Kako su u drugoj godini obuhvaćena dva glavna perioda, srednji vek i veći deo modernog doba, evidentno je da su oba ova perioda manje detaljno proučavana u poređenju sa antičkim i savremenim periodom. Povodom ovog pitanja, ističe se da su u stvarnosti periodi koji se najviše proučavaju rimsko i helenističko doba antičkog sveta, otomanski period i grčka revolucija 1821. Kada je reč o savremenoj istoriji, nije određeno vreme proučavanje materijala koji sledi nakon Drugog svetskog rata.

Najveći pomen bilo koje susedne teritorije i zemlje u grčkim istorijskim knjigama pripisuje se Starom Rimu. Drugi veliki sused koji je u velikoj meri opisan u knjizi je Otomansko carstvo, posebno se odnosi na njihovu okupaciju grčke teritorije od kraja 15. veka do grčke revolucije 1821. Drugi, mnogo manje važni, spomeni komšija mogu se naći u istorijskim knjigama: Bugarska se pominje u vremenskom periodu 8. i 9. veka, što se tiče njihove borbe protiv vizantijskih sila i uređenja bugarske države; Bugarska i Srbija se takođe pominju kao primaoci kulturnog uticaja iz Vizantijskog carstva, posebno u 9. i 10. veku; Konstantinopolj se pominje kroz periode prevlasti Vizantije i Osmanskog carstva; Teritorije i narod Turske pominju se tokom čitavog osmanskog doba; Teritorije i ljudi Balkana pominju se tokom čitavog doba Vizantije; Balkansko poluostrvo se pominje i opisuje kao celina u nekoliko oblasti u knjigama, posebno u periodu srednjeg i novog veka; Srbija je opisana počev od njihove pobede nad Skopljem u 13. veku do sredine 14. veka; U vreme približavanja kraja Osmanskog carstva pominje se Revolucija Srbije 1804. godine; Opisani su srpski, bugarski, albanski i turski nacionalni pokreti 18. veka; Balkanski ratovi 1912-1913 su detaljno opisani, pominju sve zemlje učesnice i glavne bitke; Bugarska i Srbija se pominju tokom Prvog svetskog rata, Turska se pominje u kontekstu kiparsko-turskih pitanja počevši od 1960-ih.

Grčki nacionalni identitet zasniva se na zajedničkom kulturnom nasleđu i glavnim istorijskim događajima koje dele ljudi i teritorije uglavnom na savremenoj teritoriji Grčke. Grčka kao nacija uspostavljena je 1830. godine, nekoliko godina nakon grčke revolucije protiv otomanske sile, i godinu dana nakon što je nacionalna granica Grčke prvi put postavljena. Simboli nacionalnog identiteta su: Perikle – političar i general antičke Atine; Kimon – političar i general u staroj Grčkoj; Filip 2. – kralj Makedonije; Aleksandar Veliki – grčki osvajač i osnivač antičke Aleksandrije; Ratnik i politički heroji Revolucije 1821 – T. Kolokotronis, J. Karaiskakis i drugi, kao i jedina ženska heroína – L. Bouboulina; E. Venizelios - grčki lider oslobodilačkog i demokratskog pokreta, premijer Grčke, poznat i kao „Tvorac moderne Grčke“; A. Papanastasiu - političar, otac demokratije; J. Metaksas, diktator 20. veka, K. Karamanlis - premijer, 20. vek, utro put Grčkoj u EU.

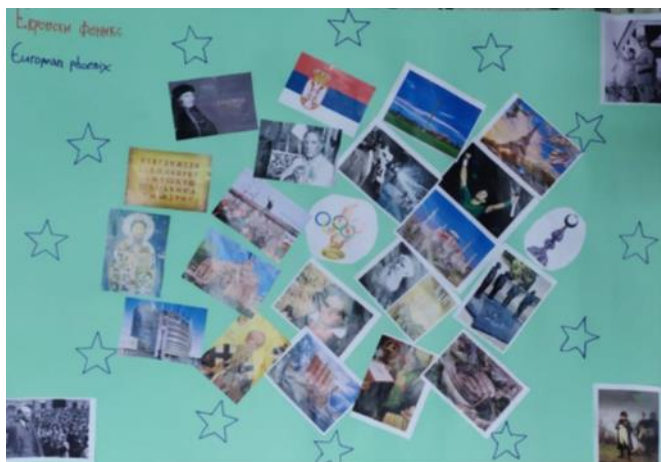
2. FOKUS DESKTOP ANALIZE (A.1A + A.1B)

Cilj ovog segmenta Opšte analize je da se prikupe, identifikuju i interpretiraju relevantni podaci o:

- ❖ ključnim događajima kroz koje se gradi vremensko-prostorni kontinuum nacionalne istorije, kao i „obećanim mestima“ vojne slave (bojišta), duha (manastiri, crkve), sećanja (spomenici) i prirode, te herojima zajednice (ratnici, zaštitnici, mučenici, stvaraoci)
- ❖ uticaju drugih interpretativnih faktora kojima su mladi izloženi u svakodnevnom životu, posebno kada je reč o uticaju medija
- ❖ neinstitucionalizovanim društvenim sredinama i grupama u kojima postoji potencijal da se artikuliše kolektivni identitet u pravcu nacionalnog i građanskog (ekološki aktivisti, blogeri itd.)

U tu svrhu realizovan je ciklus radionica, fokusgrupnih intervjuja i izrade eseja o ključnim aspektima nacionalne istorije Bugara, Turaka, Rumuna, Makedonaca, Grka i Srba.

2.1. REPUBLIKA SRBIJA – Analiza dobijenih rezultata i njihova interpretacija govori sledeće:



- Dve radionice na teme „Zamisli Evropu“ i „Ponovo napiši istoriju“, sa učenicima Medicinske škole u Leskovcu. Najjači utisak sa ovih radionica jeste zaista veliko interesovanje mladih iz obe grupe da slobodno razgovaraju o ovoj temi, da iskažu svoje stavove i da čuju druge, da sukobe različitu argumentaciju. Karakterističnu sliku koju su kreirali učenici iz grupe pod nazivom „Evropski Feniks“ govori o njihovoj

percepciji Evrope da je ona možda sagorela, ali koja može da se ponovo rodi i uzdigne iz sopstvenog pepela. Način za to pokazuje raspored sličica-simbola, jer je u središte slike smešten večni olimpijski oganj (onaj koji spaja sve ljude i nacije), oko njega, kao veoma važni, poređani su velikani nauke i umetnosti, a svi oni nalaze se u prstenu sastavljenom od različitih nacionalnih simbola koji prijateljski stoje jedni pored drugih. U udaljenim uglovima, sasvim izdvojeni, nalaze se ideolozi, osvajači i oni koji su želeli da ratom pokore svet.

- Dve radionice na teme „Zamisli Evropu“ i „Ponovo napiši istoriju“, sa mladima uzrasta 19-30 godina, aktivistima NGO iz Leskovca. Generalno, sve promene u dešavanjima koje su mladi

ponudili, vodili su ka ishodu da do tog rata uopšte ne bi ni došlo, nego bi se svi sporovi među narodima rešili veštom diplomatijom. Kao veoma zanimljiva, izdvaja se diskusija koja se razvila posle prezentovanja njihovih predloga, gde je jedna grupa mladih aktivista povezala događaje vezane za Srbiju iz vremena Prvog svetskog rata sa kasnijim događajima, u kojima su prepoznali matricu ponašanja velikih sila prema Srbiji do današnjih dana. Njihova priča ide ovako:

- Nije atentat na prestolonaslednika Ferdinanda od strane Mlade Bosne i Gavrila Principa bio uzrok početka Prvog svetskog rata, nego samo povod, dok su uzroci dublji, i nisu dolazili od srpske strane.
- Austrougarska monarhija je uputila Srbiji ultimatum koji jednostavno nije mogao da bude prihvaćen.
- Sličan ultimatum, ponuda koja se ne može prihvatiti, upućen je od strane Zapada Srbiji u Rambujeu, iza čega je usledilo bombardovanje Jugoslavije.
- Sličan sporazum ponuđen je Srbiji u današnje vreme, gde se traži da se Srbija odrekne dela svoje teritorije, i to dela koji predstavlja njenu dušu, kolevku i svetinju, što nije moguće prihvatiti. Dokle tako?
- Zaključak mladog čoveka iz grupe: „Meni je jasno da su oni veliki i moćni i da se, takođe, smatraju veoma lukavima kada pokušavaju da nas ubede da smo sami krivi za sva stradanja kroz koja prolazimo, a da nas smatraju veoma naivnima i da nećemo shvatiti šta je zapravo u pozadini. Ali mi nije jasno da ne shvataju da su međunarodni odnosi zasnovani na pukoj sili i nasilju ono što može da uništi ne samo Srbiju i Srbe, već i čitav svet. To je neodrživo. Možda je sada pravi trenutak za korenitu promenu. Svi problemi i sporovi mogu se rešavati mirnim putem, dijalogom i međusobnim uvažavanjem. Ovaj svet treba da dobije šansu da preživi, moralna evolucija čovečanstva treba da se nastavi. Svi možemo da budemo bolji, neka svako krene od sebe.“
- Tri fokus-grupna intervjua sa nastavnicima istorije (6), učenicima srednje škole (12) i mladim aktivistima NGO (9). Primetno je da sve ove grupe razmišljaju o svojoj zemlji, komšijama i EU kao o životno važnim pitanjima, jer su svesni da svi ti međunarodni odnosi direktno utiču na kvalitet života koji žive, i to ne samo po pitanju visokog ili niskog standarda života. Svima su veoma važne vrednosti, tradicija, kultura i identitet. Svi bi želeli da odnosi među narodima budu bolji, a želeli bi da i odnosi među samim Srbima budu bolji i da se prevaziđu podele među ljudima. Najveće neslaganje između ovih grupa odnosi se na percepcije nastavnika i mladih o tome koliko mladi čitaju, koliko poznaju nacionalnu i opštu istoriju, koliko su uopšte zainteresovani da uče o prošlosti. Nastavnici smatraju da mladi nisu baš dovoljno zainteresovani za istoriju i za učenje istorije na naučno zasnovani način, već se više informišu putem Interneta, društvenih mreža i medija. Mladi su, zapravo, pokazali veliku zainteresovanost za to da saznaju šta se zaista dešavalo u istoriji, da bi razumeli i vreme u kome danas žive i da bi shvatili kojim pravcem treba da se ide dalje.
- Online upitnik „Ja i Evropa“, sproveden sa 121 ispitanikom uzrasta 15-30 godina. Analiza odgovora koje su mladi davali pokazuje kako oni razmišljaju o sebi i drugima, kakva je njihova percepcija i kakvi su njihovi stavovi o svetu koji ih okružuje:

- 42,98% ispitanika se ne slaže sa tvrdnjom da su razlike između srpske i evropskih kultura nevažne, dok se 53,72% ispitanika ne slaže sa tvrdnjom da „nema značanih razlika između kultura partnerskih zemalja“. Takođe, 80,99% mladih se slaže sa tvrdnjom, da je od suštinskog značaja čuvati i braniti sopstvena uverenja u interakciji sa ljudima iz evropskih kultura.
- Sa tvrdnjom da su razlike između srpske i evropskih kultura minimalne slaže se 39,67% ispitanika, ne slaže se 37,19%, dok je neutralnih ispitanika 23,14%. Istovremeno, po pitanju spremnosti na razumevanje i poštovanje evropskih vrednosti, čak i ako se razlikuju od njihovih sopstvenih, čak 93,38% ispitanika izražava pozitivan stav.
- Spremnost na prilagođavanje svoje komunikacije i ponašanja u interakciji sa ljudima iz evropskih kultura, radi efikasne komunikacije i saradnje, pokazalo je 75,21%, dok skoro polovina ispitanika (46,28%) želi inkluzivno i raznovrsno društvo, i spremna je na integrisanje elemenata evropskih kultura u svoju sopstvenu zarad toga.
- Iako je primetan rast evro-skepticizma među mladima poslednjih godina, još uvek postoji izražena želja da njihova zemlja postane članica EU, što se vidi u tome da velika većina ispitanika želi da se EU širi prihvatanjem novih zemalja sa Balkanskog poluostrva, grupa od 59,50% ispitanika. Pretpostavke dobrih odnosa među balkanskim zemljama u budućnosti mladi vide u ekonomskoj saradnji (54,54%), međusobnom poštovanju i osećaju bliskosti (52,89. %) i pokazivanju empatije i prijateljstva sa drugim balkanskim narodima (43,80%). Pet karakteristika koje najbolje opisuju Evropljanina su: Visok životni standard” (60,33%), Ljudska prava (59,50%), Zaštita životne sredine i održivi razvoj (56,20%)), Demokratija (48,76%) i Sloboda (42,15%).
- Ubedljiva većina mladih se slaže sa tvrdnjom da je hrana ono što spaja balkanske narode, čitavih 80,16%. Među mladima Srbije vlada uverenje da možda svi narodi sveta imaju dobre nacionalne kuhinje, ali da se na Balkanu ubedljivo najbolje jede!
- Sa tvrdnjom da su razlike u religiji doprinele konfliktima među balkanskim narodima slaže se 70,25% ispitanika, ne slaže se 10,74%, a neutralno je 19,01%.

2.2. REPUBLIKA BUGARSKA – Analiza dobijenih rezultata i njihova interpretacija govori sledeće. Alati koji su korišćeni za formiranje relevantnih zaključaka o ovoj temi su prvenstveno bili:

- Istraživanje sprovedeno među 142 mlade osobe starosti 15-30 godina
- Održane 2 tematske radionice u 2 škole za mlade od 16-18 godina i 2 grupe mladih od 20 i više godina.

Ovi rezultati takođe odražavaju utiske stečene sa radionica sa studentima i mladima na temu „Zamišljajući Evropu“. U svim grupama učenika evidentna je linija podele prema geografskom položaju. U centru slagalice je „idealni drugi“ u vidu Ujedinjene Evrope, na čijoj su jednoj strani slike lica i događaja vezanih za Zapadnu Evropu, a na drugoj simboli koje mladi povezuju sa Bugarskom. i Balkansko poluostrvo. Prisutne su i slike koje dolaze sa istoka, iz Rusije, jer su, po rečima mladih, „ovde imali uticaja“. Mladi primećuju ozbiljnu infiltraciju politike u živote ljudi, koju povezuju sa ratovima – u ovom slučaju, pred simboličkom mapom Napoleona. Generalno, možemo reći da za studente ideja ujedinjene Evrope ostaje na nivou mehaničke kombinacije dva sveta sa različitim

istorijom i kulturnom pozadinom. Ovo se može pripisati još uvek snažnom uticaju udžbenika i nedostatku dovoljnog društvenog iskustva.

Obrazloženja i odluke koje su proizašle iz radionice odražavaju veće društveno iskustvo učesnika. Ovde, u obe grupe, postoji želja da simboli budu strukturisani van svog geografskog porekla tako što će biti ujedinjeni oko određenih tema, između kojih postoje prelazi, ili raspoređeni koncentrično i samim tim podjednako udaljeni od odabranih simbola, koji predstavljaju zajedničke građanske i evropske vrednosti, koji se nalaze u centru kompozicije.

Tokom druge radionice, obe mlade grupe nisu izrazile želju za promenom, iako su energično razgovarale o temi i dobro poznavale činjenice. Ovde je zanimljivo prikazano njihovo iskustvo građana Evrope i mogućnost slobodnog kretanja. Umesto da dramatišu izgubljene teritorije, koje su i dalje smatrali nepravednim i kratkovidnim iz Versajskog sistema ugovora, pokazali su pragmatizam savremene evropske omladine, koja je navikla na mobilnost i zna da može lako da poseti bilo koju teritoriju i tako nadoknadi njen gubitak. – „Pogledajte gde su Crno i Egejsko more. Važno je da kao Evropljani možemo da idemo gde hoćemo.“ Zanimljivo je bilo i mišljenje da su ratovi koji su uništili Evropu zapravo pokazali put da se prevaziđe tragedija – ujedinjenje Evrope.

Rezultati ankete, čiji će podaci biti posebno primenjeni u uporednoj analizi sa rezultatima dobijenim od partnera na projektu, pokazuju sledeće opšte trendove: ali utvrđivanja pogleda mladih Bugarske na ključni aspekt nacionalne, balkanske i evropske istorije, organizovane su:

Online upitnik „Ja i Evropa“, sproveden sa 149 ispitanikom uzrasta 15-30 godina. Analiza odgovora koje su mladi davali pokazuje kako oni razmišljaju o sebi i drugima, kakva je njihova percepcija i kakvi su njihovi stavovi o svetu koji ih okružuje:

- Procenat onih koji se ne slažu i slažu oko pitanja da li su kulturne razlike sa Evropljanima nevažne je skoro identičan, oko 20%. Ali, 37% se smatra neutralnim po ovom pitanju.
- Više od dve trećine veruje da postoje značajne razlike između balkanskih kultura – 67% prema 20%. Mali procenat je neutralan.
- Od 45% do 30% bugarske omladine veruje da mora da brani svoje kulturne vrednosti kada je u društvu drugih mladih Evropljana. Ali, Bugari su optimističniji po pitanju takve potrebe u balkanskom okruženju – 37% prema 31%.
- Preporuka iz ovoga: Bugari se nalaze manje kao Evropljani, a više kao deo Balkanaca.
- Na pitanje da li se osećaju bolje kao Evropljani, visok procenat bugarske omladine, 42 odsto ima neutralno mišljenje. Međutim, procenat onih koji sebe smatraju boljim u svom bugarskom identitetu dominira evropskim identitetom - 39% prema 21%.
- Veći procenat mladih Bugara, 44% u odnosu na 29%, veruje da se kulturne razlike sa Evropljanima mogu prevazići komunikacijom i interakcijom.
- Mladi Bugarin sebe smatra tolerantnim, pokušava da razume drugu osobu, čak i ako se razlikuju u vrednostima i uverenjima - skoro 90%.
- 47% učesnika smatra da je važno integrisati elemente evropskog identiteta u sopstveni identitet kako bi se izgradio zajednički evropski.
- 51 odsto ima neutralan stav po pitanju proširenja EU sa zemljama sa Balkanskog poluostrva, ali među onima koji iznose stav dominira pozitivan stav.

- Što se tiče ideje da je religija uglavnom donela sukobe, 55% odobrava ovu izjavu u poređenju sa samo 10% neodobravanja.
- „Visoki standardi“, „ljudska prava“ i „demokratija“ su tri najčešće korišćena koncepta koji opisuju ideju mladog Bugarina o Evropljaninu. S druge strane, tri koncepta koji opisuju ideju Bugarina su izrazito negativna – „niski standardi“, „rasizam“, a opet „sloboda“.

2.3. REPUBLIKA TURSKA – Analiza dobijenih rezultata i njihova interpretacija govori sledeće:

- Radionica I: Zamisli Evropu. Prisustvovalo je 23 učenika i studenata, koji su podeljeni u grupe od 4-5 ljudi. Podeljeno je dvadeset pet kartica sa 15 simbola koji predstavljaju Evropu, pet predstavljaju partnerske zemlje, a svakoj grupi podeljeno je pet predstavnika Turske. Prvo, od njih je zatraženo da stvore priču stavljanjem karata koje su imali u rukama. Nakon toga su zamoljeni da objasne zašto su napravili takav aranžman sa kartama. Prva grupa je izjavila da nisu stavili kartice u centar za svoje naracije. Umesto toga, grupisali su karte koje su našli u vezi jedni sa drugima. Kao što se vidi u nastavku, postavili su sve kartice koje simbolizuju Tursku krajnje desno. Dodali su i karticu na kojoj je ćirilično pismo pored karata vezanih za Tursku. Kao razlog, oni su tvrdili da je Turska bila Balkanska zemlja još od osmanskog perioda. Druga grupa je podelila karte u tri grupe. Postavili su karte simbolizujući Tursku u gornjem levom uglu. Postavili su karte koje predstavljaju Evropu udesno kartice Devojačke kule u Istanbulu. Stvorili su posebnu grupu za Evropljane, Parlament, osnivače EU, postavili Koloseum i Spomenik mira kartice ispod njega. U centar su stavili olimpijsku baklju i Tolstojev Rat i mir kao Evropu. Stavili su Pikasa, Mocarta, Erazma, Kopernika, ćirilicu i svece oko ovih centralnih kartica. Treća grupa nije pravila razliku za simbole specifične za Tursku. Oni su rasporedili zajedno sva mesta, lokacije i spomenike za koje su smatrali da su istorijski značajni. Postavili su Ajfelov toranj pored Anitkabira, Koloseum pored Muzej Mevlana i Rumunski spomenik mira pored Adijamanovih statua. Četvrta grupa je stavila Anitkabir, koji se nalazi u glavnom gradu i ima istorijski značaj za Republiku Tursku, gde se u centru nalazi Ataturkov mauzolej. Postavili su i druge simbole Turske oko Anitkabira. Na kraju su stavili mesta i spomenike koje su zatekli važne u blizini centra i istorijski značajne ličnosti kao što su Mocart, Tolstoj, Kopernik, Erazmo i osnivači EU na ivicama njihove slike. Za razliku od drugih grupa, ova grupa nije oštro razdvajala nacionalne, balkanske i evropske simbole jedni od drugih. Umesto toga, kao što se vidi na slici ispod, sve kartice su postavljene srodno. Ukupno je napisan 21 esej.
- Radionica „Ponovo napiši istoriju“ realizovana je u nastavku prve radionice. Od učesnika je traženo da objasne koje događaje istorijski vide kao prekretnice u Prvom svetskom ratu. Analiza eseja koji su urađeni pokazuje sledeće:
 - Preovlađujuće u esejima je, da je sprečavanje atentata, koji je pokrenuo početak Prvog svetskog rata, moglo je sprečiti rat i omogućiti Osmanskom carstvu da bolje zaštiti svoje postojeće teritorije, ako ne uđe u sukob;
 - U jednom eseju tvrdilo se da je hrišćanska religija, sa svojim ekspansionističkom politikom, bila odgovorna za ratove u svetu. U tri eseja se navodi da Rumunija, Grčka i Bugarska nisu trebale da ulaze u svetski rat. Istorija je mogla da krene drugim tokom da ove zemlje nisu ušle u rat. Neki eseji takođe veruju da glavni problem nije u Evropi, već da je Amerika

finansirala rat. Tvrdi se da razlike između Balkana i Evrope ne sprečavaju koegzistencija ali da kolonijalne države ugrožavaju mir koristeći nacionalističke pokrete kao oruđe. U nekim esejima uspostavljanje Arapske lige se ocenjuje kao pretnja, i jeste naglašeno je da se to mora sprečiti radi mira u svetu.

- Realizovanje upitnika „Ja i Evropa“. Ključni nalazi istraživanja su:
 - 22,90% ispitanika smatra da ekonomska saradnja može najviše doprineti dobrim odnosima između balkanskih zemalja. Potom sledi kulturna saradnja (19,30%), interkulturalno obrazovanje u školama (19,30%), povećanje svesti o međusobnom poštovanju i osećaju bliskosti (14,10%), te regionalno udruživanje na osnovu zajedničkih potreba i interesa (12,50%)
 - 15,90% ispitanika smatra da je sloboda jedna od karakteristika koja najbolje opisuje Evropljanina. Potom slede karakteristike kao što su: ljudska prava (15,70%); visok životni standard (15,00%); Demokratija (13,10%); Zaštita životne sredine i održivi razvoj (12,20%); Jednakost (8,60%), bezbednost (7,50%) itd.
 - 17,40% ispitanika smatra da je nizak standard jedna od glavnih razlikujućih karakteristika Turske. Potom sledi karakteristika konfliktnost (13,00%), briga za ranjive (11,00%), saradnja (10,80%), diktatura (9,60%), rasizam (8,20%), sloboda (7,80%), demokratija (5,80%), ljudska prava (5,00%) itd.
- Realizovana su dva intervjua fokus grupe sa 23 osobe (turski studenti i omladina), 25-26. aprila 2023. godine, kako bi se uporedili kvantitativni podaci iz upitnika „Ja i Evropa“ sa kvalitativnim podacima. Većina ispitanika je definisala „biti Evropljanin“ kao imati široku perspektivu na svet, biti ekonomski prosperitetan i imati pristup boljim životnim uslovima bez stresa. Nisu mogli da prave razliku između toga što su građanin Evropske unije i biti Evropljanin i definisali su državljanstvo EU više zasnovano na specifičnim standardima. Evropske vrednosti nisu bile definisane toliko evropskim kulturnim i intelektualnim nasleđem, koliko visokim životnim standardom i slobodama. Dok se na evropeizaciju gledalo pozitivno kao na sredstvo za postizanje visokog životnog standarda Evrope, evropski stil života je kritikovan kao imitacioni. Njihova definicija Evrope zasnovana na visokom životnom standardu i slobodama u skladu je sa kvantitativnim nalazima u rezultatima istraživanja. Predlog za uklanjanje granica unutar Evrope nije naišao na pozitivan prijem, jer je naglašeno da se moraju sačuvati jedinstvene razlike svake zemlje. Među faktorima koji ugrožavaju Evropu navedeni su terorizam i interesi drugih imperijalnih zemalja, dok je među faktorima koji ugrožavaju Tursku više akcenat stavljen na unutrašnje probleme. Visok životni standard, ljudska prava i slobode navedeni su kao defnišne karakteristike Evropljana. Turci su definisani kao oni koji imaju ekonomske probleme, nizak životni standard, sukobe i borbe. U tom smislu, kvalitativni podaci iz grupnog intervjua su u skladu sa kvantitativnim podacima iz upitnika. Nastavnici su prepoznali značaj razvijanja mišljenja o relevantnim predmetima koji obuhvataju politiku, ekonomiju i kulturna pitanja (uključujući sport i umetnost) u okviru svoje zemlje. Oni su primetili da učenici često šire svoja gledišta svojim vršnjacima. Društveni mediji su služili kao glavno sredstvo za učenike da prate najnovije vesti, sa sklonošću da prate teme od interesa na ovoj platformi. Ipak, nalazi iz intervjua takođe su otkrili da je podskup učenika pokazao potpunu odvojenost od aktuelnih pitanja. Pitali smo nastavnike o sklonosti njihovih učenika

ka nacionalnoj istoriji i poreklu njihovog interesovanja za ovu materiju. Nastavnici koji su isticali interesovanje svojih učenika za noviju istoriju izložili su pojačanu ulogu televizijskih serija i društvenih medija u povećanju ovog interesovanja.

2.4. REPUBLIKA RUMUNIJA - Analiza dobijenih rezultata i njihova interpretacija govori sledeće:



- Radionice „Zamisli Evropu“ - Radionice su organizovane sa mladima iz zajednice i učenicima iz Nacionalnog kolegijuma „Elena Cuza“ Krajova i škole „Nicolae Balcescu“ Krajova. Na ovim radionicama, mladi su imali priliku da zamisle Evropu kakvu žele koristeći 15 slika iz Evrope koje su odabrali partneri projekta i po jednu sliku od svakog partnera projekta i pet slika vezanih za Rumuniju i rumunsku kulturu. Tokom radionica uočeno je da je većina učesnika upoznata sa rumunskim i evropskim slikama koje su odabrane za aktivnost, ali ne toliko sa balkanskim. Balkanske su stavljene na ivicu „imidža“. Takođe, uočeno je da su neki mladi odlučili da kreiraju slike zasnovane na temama kao što su kultura, ličnosti i građevine, a čak smo imali i grupu koja je odlučila da napravi „imidž“ gde su „dobri“ likovi i „loši“ likovi bili razdvojeni.
- Radionice „Ponovo zamisli istoriju“ - Tokom radionica dobijena su različita mišljenja od učesnika. Rezime većina učesnika, nije bilo bitno da li su mladi ili studenti, napomenuli su da će to promeniti na način da se rat ne dogodi, ili će se rat završiti vrlo brzo nakon što je počeo. Neki studente su rekli da bi voleli da Rumunija bude aktivnija u ratu i da uzme više teritorija od susednih zemalja, pominjući teritorije koje su danas pod upravom Ukrajine i Republike Moldavije. U nastavku su dati sažeci nekih eseja:
 - Mislim da bih, kada bih mogao nešto da promenim u Prvom svetskom ratu, pokušao da sprečim da se to u potpunosti desi. Toliko patnje i razaranja moglo bi se izbeći da su ljudi pronašli način da mirno reše svoje sukobe. Pokušao bih da okupim lidere uključenih zemalja i ohrabrim ih da razgovaraju o stvarima i pronađu način za kompromis;
 - Kada bih mogla da se vratim u prošlost i promenim nešto u vezi sa Prvom svetskom ratu, pokušala bih da obezbedim da žene imaju aktivniju ulogu u mirovnim pregovorima. Možda bi onda bili više fokusirani na izgradnju mirnijeg i pravednijeg sveta. Pokušala bih da ohrabrim više žena da se uključe u politiku i diplomatiju;
 - Kada bih mogao nešto da promenim u vezi sa Prvom svetskom ratu, pokušao bih da sprečim upotrebu hemijskog oružja;
 - Sprečio bih Gavrila Principa da izvrši atentat na Franca Ferdinanda;
 - Voleo bih da su lideri zaraćenih naroda ozbiljnije shvatili mirovne poduhvate koji su pravljani tokom celog rata;
 - Verujem da je Prvi svetski rat izazvan porastom nacionalizma u Evropi, tako da ću brže napraviti Evropsku uniju.
- Upitnik „Ja i Evropa“ (116 ispitanika) – Analiza dobijenih podataka govori sledeće:

- odgovori učenika i studenata su dosta slični, mada postoje i određene razlike;
- 64,8% učenika i 54,9% studenata se strogo ne slaže i ne slaže sa tvrdnjom da su razlike između rumunske i evropskih kultura nevažne, dok se preko 65,0% njih ne slaže sa tvrdnjom da su razlike između pripadnika balkanskih naroda nevažne. Saglasno tome, preko 50% ispitanika snažno se slaže, ili se slaže, da je od suštinskog značaja da se sopstvene kulturne vrednosti brane u interakciji sa ljudima iz evropskih kultura.
- 66,7% učenika i 55% studenata se ne slaže s tvrdnjom, da je bolje biti Rumun nego Evropljanin;
- 92,6% učenika i 92% studenata se slaže sa tvrdnjom da, kada komuniciraju sa ljudima iz evropskih kultura, pokušavaju da poštuju njihove vrednosti, verovanja i ponašanja, čak i ako se razlikuju od njihovih. To isto važi i kada je reč o suočavanju sa kulturnim razlikama balkanskih naroda.
- 82,2% učenika i 87,6% studenata potpuno se slaže, ili se slaže sa tvrdnjom da je prilagođavanje sopstvenog ponašanja od suštinskog značaja za komunikaciju sa ljudima iz evropskih kultura.
- 61,6% učenika i 59,4% studenata ne želi da izbegava svoje kulturne prakse i očekivanja, kako bi se uklopio u kulture balkanskih naroda;
- 77,8% mladih i 66,1% studenata potpuno se slaže, ili se slaže, da je integrisanje i inkorporiranje elemenata iz evropskih kultura ključno za izgradnju inkluzivnije i raznovrsnije zajednice ili društva.
- 46,3% mladih i 46,8% studenata se potpuno slaže, ili slaže s tvrdnjom, da sličnosti i međuticaji balkanskih kultura pozitivno utiču na uključivanje ovih kultura u sostvenu.
- 83,3% mladih i 83,9% studenata potpuno se slaže, ili se slaže, da se EU proširi prihvatanjem novih zemalja sa Balkanskog poluostrva.
- 47,3% mladih i 62,9% studenata se potpuno slaže, ili se slaže sa tvrdnjom da su razlike u religiji među balkanskim nacijama doprinele sukobima ili podelama između balkanskih društava.
- 57,4% mladih i 46,46,8% studenata smatra da su posećivanje i upoznavanje ključni za razvijanje dobrih odnosa između balkanskih naroda. Takođe, kao važni faktori prepoznati su i ekonomska saradnja (48,1% mladih i 51,6% studenata), kulturna saradnja (53,7% mladih i 50% studenata), interkulturalno obrazovanje u školama (51,9% mladih i 43,5% studenata), povećanje svesti o uzajamnosti (51,9% mladih i 51,9% studenata) itd.
- među pet osnovnih karakteristika Evropljanina, ispitanici prepoznaju: ljudska prava (75,9% učenika i 91,9% studenata), demokratiju (74,1% učenika i 62,9% studenata), slobodu (66,7% učenika i 71% studenata), zaštitu životne sredine (48,1% učenika i 43,5% studenata) i jednakost (44,4% učenika i 48,4% studenata).
- Među pet osnovnih karakteristika koji najbolje opisuju Rumuna, ispitanici prepoznaju: demokratiju (57,4 učenika i 50% studenata); slobodu (55,6% učenika i 71% studenata); nizak životni standard (51,9% učenika i 50% studenata); saradnju (55,6% učenika i 50% studenata); konflikt (40,7% učenika i 33,9% studenata)
- Intervju sa nastavnicima - Generalno, učenici u manjim odeljenjima su više zainteresovani za istoriju nego oni u većim odeljenjima. Učenici u Rumuniji počinju da uče istoriju u osnovnoj

školi, u četvrtom razredu i pošto je to na početku novi predmet veoma su uzbuđeni. Kako odrastaju njihovo interesovanje opada. Najviše im se dopadaju podaci iz srednjeg veka. Učenici su na početku veoma zainteresovani da saznaju informacije o nacionalnoj istoriji. Društveni mediji promovišu druge aspekte i vrednosti, obrazovanje se ne promovise u medijima kako bi trebalo.

- Intervju sa studentima i učenicima – Analiza odgovora govori da ispitanici:
 - jasno razlikuju pojam „Evropljanina“ od pojma „Građanin EU“;
 - smatraju da je „biti Evropljanin“ faktor ujedinjavanja;
 - EU uglavnom poštuje proklamovane vrednosti;
 - žele da unutar Evrope postoje granice;
 - smatraju kako EU treba da se širi prihvatanjem novih zemalja sa Balkanskog poluostrva;
 - smatraju da osećaj društvene odgovornosti, ljubav prema slobodi, dobar životni standard, demokratija i bogata kultura najbolje opisuju Evropljanina;
 - smatraju kako gostoprimstvo, radosni ljudi, kultura zabave, dobra kuhinja i prirodne lepote najbolje opisuju pripadnike balkanskih naroda;
 - smatraju da globalizacija i fenomen nekontrolisanih migracija mogu negativno uticati na etničke, kulturne i socijalne aspekte našeg kontinenta;
 - smatraju da emigracija kvalifikovane radne snage van zemlje zbog nedovoljno dobrog životnog standarda kod kuće, najviše ugrožava sopstvenu zemlju;
 - smatraju da podizanje svesti o zajedničkim vrednostima, promovisanje strateškog partnerstva između ovih zemalja i podsticanje kulturne razmene može najviše doprineti dobrim odnosima balkanskih zemalja u budućnosti.

2.5. REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA - Analiza dobijenih rezultata i njihova interpretacija govori sledeće:



• Radionice „Zamisli Evropu“ - Grupa srednjoškolaca i studenata bila je deo radionica „Zamisli Evropu“. Dobili su zadatak da naprave mapu Evrope, koristeći različite fotografije koje predstavljaju evropsku istoriju i tradiciju, balkansku i nacionalnu makedonsku kulturu i istoriju. Učenici su bili podeljeni u tri grupe, dve grupe sa srednjoškolcima i treću grupu starijih učenika. Debatovali su o položaju S. Makedonije u evropskim okvirima, a svaka od grupa koja je radila pojedinačno, drugačije je postavila slike i predstavila Evropu. Prva grupa učenika uglavnom se rukovodila geografskim poreklom slika, pa su fotografije poređali na mapi Evrope prema nacionalnim i kulturnim obeležjima. Druga grupa učenika mislila je drugačije, pa su fotografije kretale kroz istorijske periode i razvoj Evrope od antike do danas. Treća grupa je tražila veze, na primer između kulturnih uticaja, kao što je pojava ćirilice i njeno širenje, a centralno mesto je bilo

Tolstojevo delo Rat i mir, uz konstataciju da je Evropa uvek na ivici rata, kao i da je na ivici ćirilicnog pisma. kakav je danas, ali i mir, koji donosi blagostanje i blagostanje.

- Radionica "Ponovo napiši istoriju" - Za zamišljeni scenario „Prepisivanje istorije Prvog svetskog rata“ napravljena je kombinaciju grupe učenika starijih od 19 godina, koji su morali da razmisle i napišu *esej* objašnjavajući svoju viziju kraja Prvog svetskog rata. Zatim da ti isti učenici, zajedno sa mlađima do 18 godina, imaju dve radionice na kojima bi razgovarali o ratu, njegovim posledicama i podelili svoje stavove o završetku rata sa učenicima koji su imali malo ili nimalo posla. prema nastavnom planu i programu za Prvi svetski rat i njegove posledice. Na izradi eseja radilo je deset učenika i najpre je održana radionica na kojoj im je predstavljena ideja da napišu esej sa radnim naslovom „Prepisivanje istorije I svetskog rata“. Prvo su razgovarali o tome kako će izneti svoje stavove, a zatim su dobili rok od dve nedelje da završe svoje eseje, koji su morali biti kratki i sažeti. Ideja je zatim proširena da se o njihovim idejama razgovara u grupama sa mlađim učenicima i da se vidi njihova viđenja svakog rata, kao i koliko je Prvi svetski rat bio poznat. Svaki od deset eseja koje su izradili učenici je jedinstven i predstavlja svoje stanovište, ali se svi oni rukovode istorijskim činjenicama i analiziraju kakve je promene rat mogao doneti da je imao drugačiji kraj. Analiza eseja govori da su esejisti imali fokus na:

- traženje diplomatskih rešenja, pokretanje dijaloga, zaštitu nevinih;
- razmatranje scenarija, gde Oktobarska revolucija nije bila uspešna, pa je naterala druge da razmisle i zaustave rat, ili uspostave status quo situaciju;
- mogućnost različite primene kazni iz Pariskih mirovnih sporazuma.

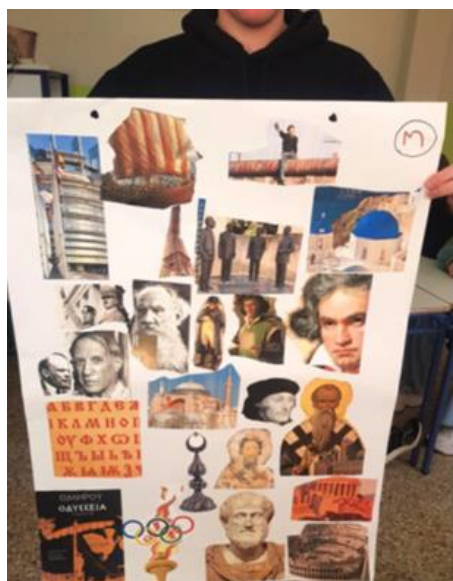
Grupnu diskusiju i zajedničko izlaganje najbolje je dočarao citat iz jednog od eseja koji se najčešće koristio u debati: „Nikad nemoj misliti da rat, koliko god bio potreban ili opravdan, nije zločin“.

- Grupni intervju sa studentima i učenicima - Intervjui su obavljani sa dve grupe podeljene po godinama starosti, jedna do 19 godina, a druga do 27 godina. Obema grupama su postavljena ista pitanja, u osnovi 10 identičnih pitanja, na osnovu upitnika „Ja i Evropa“. Dve grupe su odgovorile na ista pitanja i dale vrlo slične odgovore, ali ima i razlika:
- obe grupe jasno razlikuju pojam „Evropljanin“ od pojma „biti građanin EU“;
- obe grupe smatraju da je „biti Evropljanin“ faktor ujedinjenja;
- kod učenika preovladava stav da EU poštuje svoje vrednosti, dok studenti naglašavaju doslednost u poštovanju tih vrednosti;
- kod ove grupe podeljeno je mišljenje da li unutar EU treba, ili ne treba da postoje granice. preovlađujuće mišljenje je da ne bi trebalo da postoji jedna država, samo da ne postoje granice između država koje bi svima olakšale život.
- svi ispitanici iz obe grupe su za to da eU nastavi da se širi uključivanjem balkanskih zemalja;
- najčešće birane karakteristike među ispitanicima do 27 godina godine bili su - sloboda, visok standard, sukob, ljudska prava i jednakost. Učenici su pre svega birali pojmove - obrazovanje, demokratija, nediskriminacija, slobodno tržište i sloboda.

- kod izbora nacionalnih karakteristika, studenti su se najčešće opredeljivali za pojmove – korupcija, patriotizam, sukob, nizak standard i istorija. Učenici su najčešće izdvajali - patriotizam, loš životni standard, tradiciju, hranu, glasne ljude.
- kod obe grupe preovladava da je najveća opasnost za Evropu u ovom trenutku rat, ekonomska kriza i nedostatak saradnje;
- kod obe grupe ispitanika su najveće nacionalne pretnje - odseljavanje mladih izvan zemlje i starenje nacije, zatim korupcija, politika suseda, vlastoljubivi političari.
- obe grupe smatraju da dobrim odnosima među balkanskim narodima najviše mogu da doprinesu: bolje međusobno poznavanje i saradnja, pobjeda stereotipa, ali i poštovanje različitosti, povećanje kulturnih veza i manje istorije.
- Group interviews with teachers - Intervjuisana je grupa od sedam nastavnika, koji predaju jezike i književnost, kao i nastavnici istorije. Analiza njihovih odgovora pokazuje sledeće:
 - mišljenja nastavnika su podeljena oko zainteresovanosti đaka za istoriju;
 - interesovanje za istoriju se ponajviše podstiče putem medija, potom u porodici, pa tek onda u okviru škole, i svakako nastavnik koji predaje istoriju.
 - većina nastavnika smatra da učenici često čitaju, ali u pogledu toga da li ih zanima obavezna literatura i autori iz nastavnog programa, odgovori su različiti.
- Realizovanje upitnika „Ja i Evropa“ (116) - Analiza odgovora pokazuje sledeće:
 - 66,8% mladih i 53,7% studenata se „uopšte ne slaže“, ili se „ne slaže“ sa tvrdnjom da nema značajnih razlika između kultura balkanskih naroda. Pri tome, 70,7% mladih i 81,4% studenata se „potpuno slaže“, ili se „slaže“, sa tvrdnjom, da je odbrana i zaštita svojie kulture od suštinskog značaja u interakciji sa ljudima iz Evrope. Takođe, 67,9% učenika i 72,2% studenata se „u potpunosti slaže“, ili se „slaže“ sa tvrdnjom da mora da se brani sopstvena kulturna praksa i tradicija, kada dođe sa susreta sa pripadnikom drugog balkanskog naroda.
 - 79,2% učenika i 81,4% studenata se „potpuno slaže“, ili se „slaže“, da u interakciji sa ljudima iz evropskih kultura pokušava da razume i poštuje njihove vrednosti, čak i ako se razlikuju od njihovih. Pri tome, 83,8% mladih i 70,4% studenata se „potpuno slaže“, ili „slaže“ sa tvrdnjom da je prilagođavanje sopstvenog ponašanja od suštinskog značaja za uspešnu komunikaciju sa ljudima iz evropskih kultura.
 - 67,7% učenika i 66,7% studenata „potpuno se slaže“, ili se „slaže“ da je njihova želja da dođe do proširenja EU na balkanske zemlje;
 - 87,1% učenika i 77,8% studenata se „potpuno slaže“, ili se „slaže“, da je hrana tačka veze između balkanskih naroda;
 - 75,9% učenika i 77,7% studenata se „potpuno slaže“, ili se „slaže“ da su razlike u religijama među balkanskim narodima doprinele sukobima i podelama među balkanskim društvima.
 - Studenti smatraju da bolje međusobno poznavanje (66,1%), podizanje svesti o međusobnoj bliskosti (50%) i ekonomska saradnja najviše mogu doprineti dobrim odnosima među balkanskim zemljama. Slična situacija je i među mladima.
 - U prepoznavanju karakteristika koje najbolje opisuju Evropljanina, učenici su izdvojili ljudska prava (69,4%), saradnju (58,1%), slobodu (54,8%), jednakost (48,4%), visok životni

- standard (48,4%). Studenti su izdvojili: Ljudska prava (77,8%), Visok životni standard (77,8%), Slobodu (57,4%), bezbednost (48,1%) i zaštitu životne sredine (40,3%).
- U izboru 5 karakteristika koje najbolje opisuju pojam „makedonski“, učenici su izdvojili: Nizak životni standard (82,3%), konflikt (72,6%), demokratija (69,4%), sloboda (64,5%) i rasizam (40,3%). Studenti su izdvojili: Nizak životni standard (84,9%), sloboda (58,5%), konflikt (58,5%), bezbednost (32,1%) i rasizam (32,1%).

2.6. REPUBLIKA GRČKA - Analiza dobijenih rezultata i njihova interpretacija govori sledeće:



- Dve radionice „Zamisli Evropu“ - Organizacija IC EPRUS je sprovela dve radionice *Imagine Europe*, od kojih je prva bila sa 25 srednjoškolaca uzrasta od 17 do 18 godina, uz učešće i 5 nastavnika istorije i drugih relevantnih nastavnika koji su učestvovali u intervjuima obavljenim odmah nakon radionice. Druga radionica je bila sa 12 mladih odraslih (studenti i aktivni pojedinci) uzrasta 18-24 godine. Rad u grupama omogućio je da se vizuelizuju i pojasne ključni aspekti nacionalne, balkanske i evropske istorije iz perspektive Republike Grčke. Kao simboli su korišćene slike Ajfelove kule, ostrva Santorini, Aje Sofija, Akropolja, Koloseuma, Aristotela, ćirilice, Evropskog parlamenta, Odiseje, između ostalih. Takođe, među najvažnije istorijske simboli prepoznati Beethoven, Olimpijske igre, islamski simbol, hrišćanski sveci, Erazmo, Pikaso, Lenjin, Napoleon. Nepoželjni deo Evrope prikazali su slikama Berlinskog zida, Lenjina, Napoleona, Musolinija i Hitlera.

- Intervjui sa mladim ljudima - Ispitanici su bili 5 srednjoškolaca uzrasta 17-18 godina, 5 mladih odraslih od 18-25 godina, 3 profesora istorije u srednjim školama i 3 profesora književnosti u srednjoj školi. Ukupno je intervjuisano 16 osoba. Istaknuti detalji iz intervju sa mladima pokazuju da je:
 - 10% ispitanika napravilo jasnu razliku između pojma „Evropljanin“ i pojma „biti građanin EU“;
 - 70% ispitanika odgovorilo sa da, kada je reč o prepoznavanju „Evropljanina“ kao faktora ujedinjenja;
 - 70% ispitanika reklo da EU poštuje svoje vrednosti;
 - 100% ispitanika odgovorilo kako želi granice unutar EU;
 - 80% ispitanika odgovorilo da želi proširenje EU postojećim balkanskim zemljama;
 - 5 stvari koje najbolje opisuju Evropljanina, jesu: Liberalni duh, ljudska prava, obrazovanje, rodna ravnopravnost, pravo glasa;
 - 5 stvari koje najbolje opisuju Grka su: gostoljubivost, štedljivost, živahnost, snažan patriotizam, nezavisnost;

- Ono što najgore pretil Evropi jeste: priliv izbeglica, tenzije među zemljama, otuđenje od nacionalnih identiteta, energetska zavisnost, tenzije između moćnih i slabijih zemalja unutar EU; oživljavanje tenzija između njenih država.
- Grčkoj najviše pretil - ekonomska kriza, korupcija, podela među građanima, druge zemlje kao što je Turska, nisko samopoštovanje i nekompetentni političar;
- najvažnija opasnost su pretnje koje grčka država često dobija od Turske;
- Intervju sa nastavnicima – Ključni nalazi realizovanog intervju sa nastavnicima su:
 - čini se da su učenici generalno zainteresovani za društvena pitanja, međunarodna dešavanja i sveukupna savremena pitanja, međutim često je njihov prirodni interes i uzbuđenje nadjačano društvenim medijima, tehnologijama i surovom realnošću sa kojom se suočavaju;
 - Većina mladih je zainteresovana za nacionalnu istoriju i nacionalni identitet, međutim, često gube deo interesovanja, posebno zbog činjenice da se istorija dotiče u školama na način koji nije odlican za mlade. Interesovanje obično potiče od porodičnog vaspitanja, poseta muzejima i istorijskim mestima, filmova.
 - Iako su učenici zauzeti obaveznim školskim programom i pripremom za ispite, neki učenici čitaju dodatnu literaturu, kako na grčkom tako i na engleskom, uglavnom od poznatih i savremenih pisaca.
- Radionice sa esejima na temu „Ponovo napiši istoriju“ - U radionici pisanja eseja učestvovalo je 10 srednjoškolaca uzrasta od 16-17 godina i 2 mlade odrasle osobe od 18-30 godina. Neki od njih su pisali eseje u parovima, a neki pojedinačno nakon diskusije na tu temu. Konačno, napravljeno je 8 eseja sa različitim stepenom refleksije i predloženim izmenama. Ključna zapažanja u fazi realizacije ove aktivnosti su:
 - većina eseja je istakla da se istorija na neki način ponavlja, pa iz nje treba učiti, posebno kada je reč o velikim događajima kao što je Drugi svetski rat.
 - nekoliko eseja sugerisalo je da je saradnja umesto konkurencije ključ za bolju budućnost, kao što je to bilo i za prošlost
 - u nekoliko eseja je istaknuto da su odnosi između balkanskih zemalja napeti zbog nacionalizma, konkurencije i surovih bitaka iz prošlosti, kao i zbog toga što su tokom Drugog svetskog rata bile na različitim stranama;
 - na Balkanu je važno ojačati transnacionalnu i međubalkansku saradnju, prevazići snažan osećaj nacionalizma koji i danas prožima ljude do ivice fanatizma u mnogim regionima, suočiti se sačinjenicom da je Balkan „bure baruta Evrope“;
 - istorija se ponavlja zato što ne učimo na svojim greškama;
 - događaji koje bi trebalo izbeći odnose se na: ishod maloazijskog pohoda, genocid i iskorenjivanje iskonskih domova Jonije, Ponta i drugih krajeva u kojima su bili Grci; dominaciju velikih sila nad drugim zemljama, kolonijalizam, svo de „otkrića Amerike“.
- Onlajn upitnik „Ja i Evropa“ (112) – Analiza dobijenih odgovora pokazuje sledeće:
 - _odgovori nisu pokazali značajne razlike između starosnih grupa, mada su u nekoliko pitanja bile vidljive razlike;
 - 37,2% učenika i 36,3% studenata se „potpuno ne slaže“ ili se „slaže“ sa tvrdnjom da su kulturne razlike između svoje i evropske kulture nebitne. Pri tome, 58,8% učenika i 27,2%

- mladih se „potpuno ne slaže“, ili se „ne slaže“ sa tvrdnjom da de postoje značajne razlike između sopstvene i drugih balkanskih kultura. Takođe, 76,5% učenika i 42,3% studenata se „potpuno slaže“ ili „slaže“ sa tvrdnjom da je od suštinskog značaja braniti sopstvenu kulturu u interakciji sa ljudima iz evropskih kultura, dok se 60,3% studenata i svega 27,3% učenika slaže sa tom tvrdnjom, kada je reč o interakciji sa pripadnicima drugih balkanskih kultura.
- 60,3% studenata i 56,8% učenika se „potpuno ne slaže“ ili se „ne slaže“ sa tvrdnjom da je bolje biti Grk, nego Evropljanin.
 - 64,8% studenata i svega 27,3% učenika se „potpuno ne slaže“, ili se „ne slaže“ sa tvrdnjom da su minimalne kulturne razlike između sopstvene i kulture Evropljanina, i da se mogu zanemariti u međusobnoj komunikaciji. Istovremeno, 76,4% studenata i 68,2% učenika se „potpuno ne slaže“, ili se „ne slaže“ sa tvrdnjom da su kulturne razlike između balkanskih naroda male i da se mogu zanemariti.
 - 82,4% studenata i 90,0% učenika se „potpuno slaže“, ili se „slaže“ sa tvrdnjom da pokušava u interakciji sa ljudima iz evropskih kultura, pokušava da razume i poštuje njihove vrednosti, iako se razlikuju od sopstvenih. Istovremeno, 61,8% studenata i 93,2% mladih se „potpuno slaže“ ili „slaže“ sa tvrdnjom da poštuje različitosti, kada je suočen sa kulturnim razlikama drugih balkanskih naroda. Takođe, 77,5% studenata i 75,0% učenika se „potpuno slaže“ ili se „slaže“ da je za uspešnu kulturnu komunikaciju sa ljudima iz evropskih kultura od suštinskog značaja prilagoditi svoje ponašanje. Isto tako, 63,3% studenata i 36,4% učenika se „potpuno ne slaže“ ili se „ne slaže“ sa tvrdnjom da u njihovoj interakciji sa pripadnicima drugih balkanskih kultura prilagođavaju svoje ponašanje izbegavajuću sopstvene kulturne prakse.
 - 35,3% studenata i 56,8% učenika se „potpuno slaže“, ili se „slaže“, da je integrisanje elemenata evropske kulture u sopstvenu kulturu ključno za izgradnju inkluzivne zajednice i društva. Pri tome, 27,9% studenata i 24,5% učenika se „potpuno slaže“ ili „slaže“ sa tvrdnjom da pokušava da integriše aspekte balkanskih kultura, s obzirom na to da se one međusobno ukrštaju i utiču jedna na drugu.
 - 54,4% studenata i 36,4 učenika se „potpuno slaže“, ili se „slaže“ sa tvrdnjom da želi proširenje EU na druge balkanske zemlje.
 - 70,5% studenata i 84,1% učenika se „potpuno slaže“ i „slaže“ sa tvrdnjom da je hrana tačka veze između balkanskih naroda. Pri tome, 71% studenata i 84,1% učenika se „potpuno slaže“ ili „slaže“ sa tvrdnjomsu religijske razlike između balkanskih naroda doprinele sukobima između balkanskih društava.
 - Studenti smatraju da dobrim odnosima između balkanskih naroda u budućnosti mogu ponajviše doprineti: ekonomska saradnja (58,8%), posete i upoznavanje (48,5%); interkulturalno obrazovanje u školama (43,6%). Po tom pitanju, učenici najviše prepoznaju važnost: povećanja svesti o međusobnom zajedništvu (61,4%), ekonomske saradnje (56,8%) i interkulturalnog obrazovanja u školama (52,3%).
 - Prem studentima, 5 osnovnih karakteristika Evropljanina su: demokratija (69,1%), ljudska prava (64,7%) sloboda (54,4%), jednakost (50%) i bebednost (36,8%). Učenici po tom

pitanju izdvajaju: ljudska prava (69,1%), demokratiju (72,7%), slobodu (70,5%) saradnju (43,2%), bezbednost (43,2%) i zaštitu životne sredine (43,2%).

- Prema studentima, 5 osnovnih karakteristika za pojam Grka su: demokratija (63,2%), sloboda (54,4%), Rasizam/diskriminacija (54,4%), ljudska prava (47,1%) i konflikti (42,6%). Po tom pitanju učenici prepoznaju važnost: niskog životnog standarda (65,9%), slobode (56,8%), demokratije (52,3%), konflikta (52,3%) i rasizma/diskriminacije (47,4%).

3. UPITNIK “JA I EVROPA”

3.1. PRIKAZ METODOLOGIJE ISTRAŽIVANJA

3.1.1. Problem istraživanja

Kvalitetna interkulturalna komunikacija je temelj za rešavanje problema ksenofobičnih predrasuda, stereotipa i drugih kulturnih barijera koje postoje među pojedincima, društvenim grupama i narodima čija se materijalna i duhovna dobra, kao i etičke i društvene vrednosti razlikuju. Polaznu tačku u tom procesu čini prepoznavanje interkulturalne osetljivosti - sposobnosti pojedinca, određene društvene grupe (npr. mladih), ili društva u celini da prihvati postojeće različitosti, da razume, prihvati i ceni one koji dolaze iz drugih kultura. Pretpostavka je da, bez izgradnje razumevanja, uzajamnog poštovanja, dijaloga i nediskriminacije među pripadnicima različitih kultura – nema kvalitetne interkulturalne komunikacije, pa ni prevazilaženja mogućih sukoba i smanjenja tenzija među njima. Napredak u tom procesu sistematski se obezbeđuje u okviru interkulturalnog obrazovanja, što podrazumeva preispitivanje duboko ukorenjenih stavova, uverenja, pogleda na svet, te razvoj sposobnost gledanja iz perspektive „drugih i drugačijih“.

Sposobnost prihvatanja različitosti je nešto što se ne razvija intuitivno. To se uči i stiče, u jednom procesu gde su pojedinci ti koji se sreću, a ne kulture. Svakako, da bismo gradili održive odnose sa pripadnicima drugih kultura, potrebno je da najpre upoznamo sebe i svoju kulturu. Posebno da osvetlimo onaj segment svoje kulture koji govori o sopstvenoj interkulturalnoj osetljivosti, svojoj sposobnosti da prihvatimo različitost. Kako opažamo i interpretiramo kulturne razlike? Koja su naša eksplicitna i implicitna uverenja o pripadnicima drugih kultura? Jesmo li i koliko smo mi sami spremni da izgrađujemo svoje razumevanje drugih? Koliko smo sposobni da prepoznamo i uvažimo vrednosti i vrline onih koji su drugačiji od nas? Koliko smo spremni da vodimo dijalog i razmenjujemo mišljenje sa pripadnicima drugih kultura? Bez pravog odgovora na ova i slična pitanja nemoguće je krenuti u susret interkulturalnoj osetljivosti, a pre svega izboriti se sa postojećim predrasudama, stereotipima, ksenofobijom, te na toj osnovi graditi održive mostove prema drugim kulturama. To posebno važi za one kulturne aktore čija je uloga u tom procesu da trasiraju puteve za kvalitetnu interkulturalnu komunikaciju.

3.1.3. Ciljevi

Opšti cilj ovog istraživanja je ispitati glavne karakteristike interkulturalne osetljivosti mladih iz Bugarske, Grčke, Turske, Severne Makedonije, Rumunije i Srbije.

Posebni ciljevi istraživanja su:

- Ispitati i analizirati razlike u nivou interkulturalne osetljivosti mladih s obzirom na pripadnost različitim državama
- Ispitati i analizirati razlike u nivou interkulturalne osetljivosti mladih s obzirom na članstvo u EU

- Ispitati i analizirati razlike u nivou interkulturalne osetljivosti mladih s obzirom na različite države i članstvo u EU.

3.1.2. Metodološki aspekti istraživanja

U okviru interkulturalne teorije razvijeni su brojni koncepti koji bi trebalo da objasne uspešnost osoba u interakciji sa pripadnicima drugih kulturnih grupa. Ovi koncepti se prevashodno odnose na interkulturalnu kompetentnost, interkulturalnu osetljivost, interkulturalno razumevanje i kulturnu inteligenciju. Analiza različitih modela i pristupa interkulturalnom istraživanju, pokazuje da se modeli razlikuju u pogledu naglaska na kognitivnom, emocionalnom i bihevioralnom domenu, te u pogledu uključivanja ovih domena. U ovom istraživanju je primenjen uticajni *Razvojni model interkulturalne osetljivosti Milтона J. Beneta* (M. J. Bennett, 1986¹), gde je razvijanje interkulturalne osetljivosti proces kroz koji učimo da prepoznamo i da se suočimo sa osnovnim razlikama među kulturama, razlikama u načinu kojim one opažaju svet.

Glavni koncept Benetovog modela je ono što on naziva „diferencijacija” tj. kako neko razvija sposobnost da prepozna različitosti i živi sa njima. „Diferencijacija” se odnosi na dva fenomena: prvi, da ljudi posmatraju jednu stvar na različite načine; i drugi, da se „kulture razlikuju jedna od druge prema načinu na koji održavaju različite obrasce diferencijacije, odnosno poglede na svet”. Ovaj drugi aspekt odnosi se na Benetovo viđenje kulture kao načina kojim ljudi tumače realnost i načina kojim neko treba da posmatra svet oko sebe. Ovo tumačenje realnosti, ili pogled na svet, različit je od kulture do kulture. Model je razvijen u kontekstu interkulturalne komunikacije, odnosno u interdisciplinarnom polju na koje utičaju imaju psihologija, sociologija i antropologija. Prema ovom modelu, osoba u okviru svake od faza razvoja konstruiše, odnosno interpretira događaje i kulturne razlike na kvalitativno drugačiji način, pri čemu se opisuju razvojne faze duž kojih ljudi mogu napredovati ka dubljem razumevanju i uvažavanju interkulturalnih razlika. Pretpostavka je da postoji jednosmerna razvojna progresije u formi sukcesivnih faza/stadijuma.



Ponekad nazivan „Benetova skala“ (videti dijagram levo), ovaj model opisuje kako ljudi doživljavaju, tumače i komuniciraju preko kulturnih razlika. Model uključuje pretpostavku o promeni u kvalitetu kulturnih razlika duž kontinuuma

etnocentrizam – etnorelativizam. Prema Benetu, *etnocentrizam* podrazumeva da se uverenja i pogled na svet usvojen kroz primarnu socijalizaciju ne preispituju, tj. postaju norma na osnovu koje se sudi o drugima. *Etnorelativizam*, sa druge strane, podrazumeva doživljaj da se kulture mogu razumeti isključivo kroz poređenje, odnosno da ne postoje univerzalne norme i standardi za vrednovanje.

¹ Bennett, M. J. (1986). Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity. In R. M. Paige (Ed.), *Cross-cultural orientation: new conceptualizations and applications* (pp. 27–70). Lanham, MD.: University Press of America

Krećući se od etnocentričnog (poricanje, defanzivnost i minimiziranje) prema etno-relativnim pogledima na svet (prihvatanje, adaptacija i integracija), ljudi mogu napredovati ka dubljem razumevanju i uvažavanju kulturnih razlika. Ono što je takođe važno, to je da *etnocentričke faze* odlikuje izbegavanje suočavanja sa fenomenom razlika, dok dok u slučaju *etnorelativističkih faza* može biti reči o aktivnom traženju i interesovanju za razlike.

Za ovo istraživanje kreiran je poseban upitnik pod nazivom „JA I EVROPA“ koji se sastoji od 19 pitanja, od kojih je svako usmereno ka osvetljavanju neke od 6 faza razvoja interkulturalne osetljivosti ispitanika u okviru kojih se razlikuje šest različitih načina percipiranja i doživljavanja kulturnih razlika. U tom smislu, pitanja su fazno strukturirana na sledeći način:

FAZA PORICANJA

Poricanje je u osnovi etnocentričnog pogleda na svet i znači da osoba negira da na svetu postoje različita viđenja realnosti. Ovo poricanje može biti zasnovano na izolaciji, kada je bilo malo ili uopšte nije bilo prilika za suočavanje sa različitim gledištima, kada nema te vrste iskustva. Poricanje može takođe biti zasnovano i na separaciji, gde su različitosti namerno razdvojene, gde pojedinac ili grupa namerno postavljaju barijere između ljudi, kako se ne bi suočili sa njihovim različitostima. Prema tome, separacija bar na momenat priznaje da postoji različitost i iz tog razloga je razvojno iznad izolacije. Rasna segregacija, koja je trenutno još uvek prisutna u svetu, je primer separacije. Osnovna prepreka razvoju i pitanje koje je potrebno razrešiti u ovoj fazi jeste tendencija da se izbegavaju kulturne razlike, što je posledica malobrojnih i nedovoljno specifičnih kategorija za osmišljavanje iskustava sa kulturnim razlikama. Neko ko ima visoke rezultate po ovom pitanju nalazi se u početnoj fazi razvoja interkulturalne osetljivosti, kada još uvek ne postoji svest ili volja da se prepozna uticaj kulture na komunikaciju i ponašanje.

Pitanja iz upitnika koja osvetljavaju ovu fazu razvoja interkulturalne osetljivosti ispitanika su:

Pitanje 1. Da li 'biti Evropljanin' i 'biti građanin EU' za vas imaju isto značenje?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

Pitanje 2: Da li mislite da je „biti Evropljanin“ ujedinjujući faktor?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

FAZA ODBRANE

Kulturalne različitosti mogu se posmatrati kao preteće, jer nude alternativu nečijem posmatranju realnosti, tj. nečijem identitetu. Zato se, u fazi odbrane, različitost prepoznaje, ali se protiv nje bori. Najustaljenija strategija te borbe je omalovažavanje (eng. denigration), gde se različit pogled na svet ocenjuje kao negativan. Stereotipiziranje i njegova ekstremna forma, rasizam, su primeri strategije omalovažavanja. Druga strana omalovažavanja je superiornost, gde se ističu samo pozitivna obeležja

sopstvene kulture, dok se drugim kulturama malo ili nimalo ne pridaje na važnosti, što implicira njihovu manju vrednost. Ponekad se uvodi i treća strategija kao odgovor na pretnju dolaska u kontakt za različitostima. Benet nju naziva „preokretanje”. Preokretanje znači da osoba posmatra drugu kulturu kao superiornu i u isto vreme u potpunosti omalovažava svoju kulturnu baštinu. Na prvi pogled, ova strategija može da deluje kao kulturalno oseljivija, ali praktično ona predstavlja zamenu jednog centra etnocentrizma (sopstvenog kulturnog porekla) drugim. Neko ko ima visoke ocene po ovom pitanju može ispoljavati polarizovane predstave, tj. imati svest i vrednovati svoj kulturni identitet, ali takođe i biti otporan ili odbaciti druge kulture. Zajednička odlika *faze poricanja* i *faze odbrane* jeste da osoba doživljava da su razlike ugrožavajuće, ali su strategije za prevazilaženje ovog doživljaja različite.

Pitanja iz upitnika koja osvetljavaju ovu fazu razvoja interkulturalne osetljivosti ispitanika su:

Pitanje 3: Da li mislite da EU poštuje svoje vrednosti (vladavina prava, ljudska prava, nediskriminacija, slobodno tržište, privatna svojina...)?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

Pitanje 4: Da li ste ponosni što ste Evropljanin?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

Pitanje 5: Da li želite da Evropa nema granice i da postane jedinstvena država?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

FAZA MINIMIZACIJE

Različitost je priznata i protiv nje se više ne može boriti strategijama omalovažavanja i superiornosti, ali pokušava se umanjiti njen značaj. Sličnosti se naglašavaju i predstavljaju kao da daleko pretežu nad kulturnim različitostima, koje se time prikazuju kao beznačajne. Benet naglašava da mnoge organizacije shvataju da je ono što on naziva minimizacija zapravo finalna faza interkulturalnog razvoja i rada na stvaranju sveta koji deli zajedničke vrednosti i stanovišta. Ova zajednička stanovišta su zasnovana pre svega na fizičkim univerzalnostima - biološkoj sličnosti među ljudima. Svi moramo da jedemo, varimo hranu i umremo. Međutim, ukoliko se kultura posmatra samo kao produžetak biologije, njeno se značenje umanjuje. Neko ko ima visoke ocene po ovom pitanju, svestan je kulturnih razlika, ali ne nalazi da su značajne u komunikaciji i interakcijama.

Pitanja iz upitnika koja osvetljavaju ovu fazu razvoja interkulturalne osetljivosti ispitanika su:

Pitanje 6: Da li želite da se EU širi prihvatanjem novih zemalja sa Balkanskog poluostrva?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

Pitanje 7: Da li mislite da Rusija treba da postane članica EU?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

Sam prelazak između etnocentričkog i etnorelativističkog pogleda na svet predstavlja svojevrsni „paradigmatski obrt“ od verovanja u univerzalne vrednosti ka relativitetu vrednosti. Etnorelativistička stanovišta odlikuje pomeranje iz pozicije u kojoj se sopstvena kultura opaža kao centralna za doživljavanje stvarnosti u poziciju gde je smeštena u kontekst postojanja drugih kultura koje predstavljaju alternativne i jednako vredne načine sagledavanja stvarnosti.

FAZA PRIHVATANJA

Ovo prihvatanje, kao prvo, počinje tako što se prihvata stav da u različitim kulturama postoje različiti načini verbalne i neverbalne komunikacije i da svi ti načini zaslužuju poštovanje. Potom, ovo prihvatanje se proširuje i na prihvatanje različitih pogleda na svet i različitih vrednosti. To podrazumeva pre svega poznavanje sopstvenih vrednosti i posmatranje tih vrednosti kao produkata sopstvene kulture. Vrednosti se pre mogu objasniti kao proces i sredstvo za interpretaciju sveta oko nas nego kao nešto što neko „poseduje“. Čak i vrednosti koje utiču na omalovažavanje neke određene grupe mogu da se posmatraju kao nešto što ima funkciju da pomogne nosiocima tih vrednosti u organizaciji iskustva i razumevanju sveta u kome žive, što naravno ne isključuje naše kritičko mišljenje o tim vrednostima. Neko ko ima visoke ocene po ovom pitanju ima svest o kulturnim razlikama i voljan je da ih poštuje u komunikaciji i ponašanju.

Pitanja iz upitnika koja osvetljavaju ovu fazu razvoja interkulturalne osetljivosti ispitanika su:

Pitanje 8: Da li su evropska istorija i kultura bolje od onih na drugim kontinentima?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

Pitanje 9: Da li je bolje biti Bugarin/Grk/Makedonac/Rumun/Srbin/Turčin (ovde svaki partner precizira) nego biti Evropljanin?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

FAZA ADAPTACIJE

Adaptacija je suprotna pojava u odnosu na asimilaciju, jer asimilacija podrazumeva preuzimanje različitih vrednosti, pogleda na svet i ponašanja na račun odustajanja od sopstvenog identiteta. Adaptacija je, pak, proces dodavanja, dopunjavanja. Uči se novi način ponašanja koji je više u skladu sa različitim pogledima na svet i dodaje se ličnom repertoaru ponašanja. To je najjasnije vidljivo u prihvatanju novih stilova komunikacije. Kultura se u ovom kontekstu posmatra ne kao nešto statično, već kao proces koji se razvija i ima svoj tok. Jedan od najvažnijih elemenata adaptacije je empatija. Empatija se objašnjava kao sposobnost da se iskusi situacija različita od onih koje su u skladu sa našim kulturnim identitetom. To je pokušaj da se razume neko drugi zauzimanjem njegovog/njenog gledišta. U fazi pluralizma, empatija je pojačana i pojedinac može da se osloni na nekoliko različitih referentnih okvira ili na višestruke kulturološke okvire. Često je za razvoj ovih okvira potrebno da osoba, jedan duži period, živi u drugačijem kulturnom kontekstu. Različitost se onda posmatra kao normalni deo sopstvenog identiteta koji je sastavljen od dva ili više kulturoloških okvira. Neko ko ima visok rezultat po ovom pitanju ima svest i volju da se prilagodi kulturnim razlikama u komunikaciji i ponašanjem, kako bi olakšao uspostavljanje efektivnih međukulturalnih interakcija.

Pitanja iz upitnika koja osvetljavaju ovu fazu razvoja interkulturalne osetljivosti ispitanika su:

Pitanje 10: Izaberite 5 stvari koje najbolje opisuju Evropljanina?

- Sloboda
- Demokratija
- Ljudska prava
- Zaštita prirode
- Briga za socijalno slabe
- Jednakost
- Visok standard
- Nizak standard
- Bezbednost
- Saradnja
- Sukob
- Rasizam
- Diktatura

Pitanje 11: Izaberite 5 stvari koje najbolje opisuju Bugarina/ Grka/ Makedonca/ Rumuna/ Srbina/ Turčina (ovde svaki partner navodi)

- Sloboda
- Demokratija
- Ljudska prava
- Zaštita prirode
- Briga za socijalno slabe
- Jednakost
- Visok standard
- Nizak standard
- Bezbednost
- Saradnja
- Sukob

- Rasizam
- Diktatura

FAZA INTEGRACIJE

Budući da u fazi adaptacije postoji više različitih kulturoloških okvira u jednoj osobi, faza integracije podrazumeva pokušaj da se integrišu različita kulturološka gledišta u jedno. To ne predstavlja ponovno uspostavljanje jedne kulture ili zadovoljavanje time da postoji miran suživot između različitih pogleda na svet. Integracija zahteva kontinuirano preispitivanje sopstvenog identiteta u odnosu na iskustvo koje stičemo kroz život. Ona može da vodi ka tome da pojedinac bude integrisan u zajednicu, ali da ne pripada ni jednoj kulturi. Kontekstualna procena, kao prva faza integracije, označava sposobnost da se različite situacije i pogledi na svet posmatraju iz različitih kulturoloških okvira. U svim drugim fazama procenjivanje se izbegava kako bi se izbeglo etnocentrično vrednovanje. U fazi kontekstualne procene pojedinac može da se, u zavisnosti od okolnosti, pomera iz jednog kulturološkog konteksta u drugi. Tako izvršena procena ima kvalitet relativnosti. Benet daje primer interkulturalnog izbora: „Da li je dobro da otvoreno govoriš o greškama koje koje si načinio ti ili neko drugi? U kontekstu Američke kulture to je dobro, dok u većini slučajeva u Japanu nije. Međutim, ponekad je dobro da se iskoristi američki pristup u Japanu i obrnuto. Sposobnost da se koriste oba stila je deo adaptacije, dok je moralno uvažavanje kulturološkog konteksta prilikom vršenja odabira deo integracije.” Kao poslednja faza, konstruktivna marginalizacija je objašnjena od strane Beneta kao nešto što treba dostići, ali ne i kao kraj učenja. Kod pojedinca to podrazumeva stanje potpune samospoznaje, nepripadanja bilo kojoj kulturi gde on/ona postaje autsajder. Dostizanjem te faze omogućava se pravo interkulturalno posredovanje i mogućnost da se deluje u različitim, kulturom oblikovanim, pogledima na svet. Neko ko ima visoke ocene po ovom pitanju, ima svest i vrednuje prednosti kulturne razmeni i integracije u procesu izgradnje inkluzivnijeg i raznovrsnijeg društva.

Pitanja iz upitnika koja osvetljavaju ovu fazu razvoja interkulturalne osetljivosti ispitanika su:

Pitanje 12: Šta je bolje?

- Partnerstvo
- Svako za sebe

Pitanje 13: Da li Evropa treba da ima ujedinjenu vojsku?

- Definitivno da
- Radije da
- Radije ne
- Apsolutno ne

Pitanje 14: Šta najviše pretil Evropi?

- Finansijska i ekonomska kriza
- Emigrantski talasi i reke izbeglica
- Američka politika
- Ruska politika
- Ekološka katastrofa
- Rat

Pitanje 15: Šta najviše ugrožava vašu/našu zemlju?

- Korupcija
- Energetska zavisnost
- Ekološka katastrofa

- Reke izbeglica
- Bekstvo mladih na zapad
- Rat

Pitanje 16: Šta, po Vašem mišljenju, može doprineti dobrim odnosima balkanskih zemalja u budućnosti? (moguće je više od jednog odgovora)

- Ekonomska saradnja i razmena
- Kulturna saradnja
- Interkulturalno obrazovanje u školama
- Nemešanje velikih sila
- Regionalno udruživanje na osnovu zajedničkih potreba i interesa
- Podizanje svesti o međusobnom poštovanju i osećaju bliskosti i zajedništva
- Posećivanje i bolje upoznavanje drugih balkanskih zemalja
- Pokazivanje iskrenosti, empatije i prijateljstva prema drugim balkanskim narodima

Pitanje 17: Šta može doprineti dobrim odnosima između balkanskih zemalja u budućnosti?

- Ekonomska saradnja i razmena
- Kulturna saradnja
- Interkulturalno obrazovanje u školama
- Nemešanje velikih sila
- Podizanje svesti o međusobnom poštovanju i osećaju bliskosti i zajedništva
- Regionalna saradnja zasnovana na zajedničkim potrebama i interesima
- Posećivanje i bolje upoznavanje drugih balkanskih zemalja
- Pokazivanje iskrenosti, empatije i prijateljstva sa drugim balkanskim narodima

Pitanje 18: Odaberi pet od navedenih karakteristika koje, po vašem mišljenju, najbolje opisuju Evropljanina.

- Sloboda
- Demokratija
- Ljudska prava
- Zaštita prirode
- Briga za socijalno slabe
- Jednakost
- Visok standard
- Nizak standard
- Bezbednost
- Saradnja
- Sukob
- Rasizam
- Diktatura

Pitanje br. 19. Izaberite pet od navedenih karakteristika koje, po vašem mišljenju, najbolje opisuju Bugarina/Grka/Makedonca/Rumuna/Srbina/Turčina (ima iste ponuđene odgovore kao pitanje br. 18.)

3.1.4. Varijable istraživanja

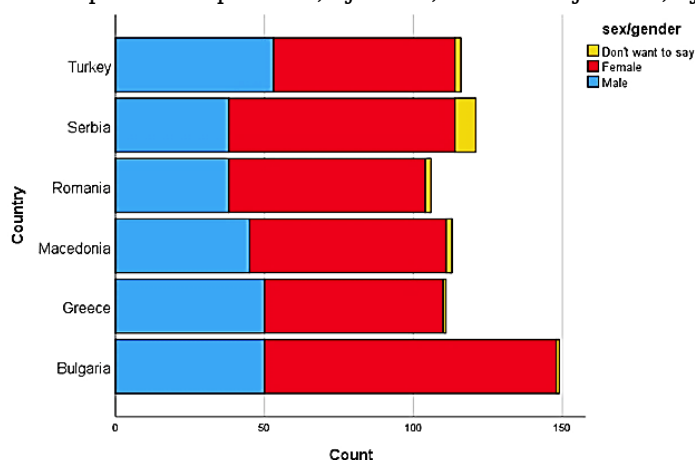
Anketnim upitnikom ispitane su zavisne i nezavisne varijable. Zavisne varijable odnose se na 19 tvrdnji kojima se ispituje šest različitih načina percipiranja i doživljavanja kulturnih razlika, svojstvenih različitim fazama razvoja interkulturalne osetljivosti. Nezavisne varijable odnose se na opšte podatke o ispitaniku, koji uključuju državu u kojoj ispitanici žive, pripadnost EU, uzrast i pol.

3.1.5. Opis uzorka

Uzorak istraživanje čine studenti (18-30) i učenici (14-18) iz Bugarske, Srbije, Turske, Severne Makedonije, Grčke i Rumunije, njih ukupno 718. Broj i nacionalna struktura ispitanika dati su u tabeli koja sledi:

Country	Number of respondents	% participation
Republic of Bulgaria	149	20.75
Republic of Serbia	121	16.85
Republic of Turkey	116	16.16
Republic of North Macedonia	113	15,74
Republic of Greece	111	15.46
Republic of Romania	108	15.05
Total	718	100.00

Od ukupno 718 ispitanika, njih 427, ili 59.47% je žena, njih 274, ili 38.16% je muškaraca, dok njih 15, ili 2.37% nije želelo da se izjasni po ovom pitanju (videti grafikon levo).

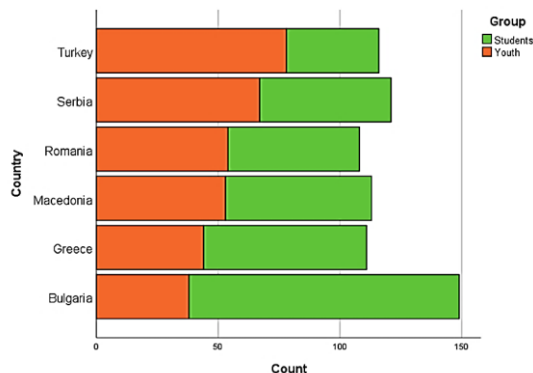


Kada se ova karakteristika uzorka posmatra po zemljama, onda postoje određene razlike. Među ispitanicima, najmanje učešće muškaraca zabeleženo je u Bugarskoj, Rumuniji i Srbiji, nešto veće u Severnoj Makedoniji, pa zatim u Grčkoj i potom Turskoj, uz napomenu da je među ispitanicima u svim slučajevima ostvareno

relativno veće učešće žena u odnosu na muškarce. Pregled polne strukture ispitanika po zemljama dat je na grafikonu levo.

U pogledu uzrasta ispitanika, od njihovog ukupnog broja njih 384, ili 53.48% čine studenti (19-30), dok njih 334, ili 46.52% čine učenici (14-18).

Kada se posmatra uzrasna struktura uzorka po zemljama, onda je najveće učešće studenata zabeleženo u Bugarskoj, a najmanje u Turskoj i Srbiji. Na grafikonu desno data je uzrasna struktura ispitanika po zemljama iz kojih dolaze.



3.2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA REZULTATA

3.2.1. INTERKULTURALNA OSETLJIVOST S OBZIROM NA PRIPADNOST DRŽAVI

3.2.1.1. Faza poricanja

Analiza dobijenih rezultata pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za *Fazu poricanja*, *Zavisna varijabla 1*. **Kulturne razlike između moje i evropske kulture su nevažne, i svako treba da se pridržava jednog skupa kulturnih normi i vrednosti**, na nivou cele grupe ispitanika iznosi 2.84,

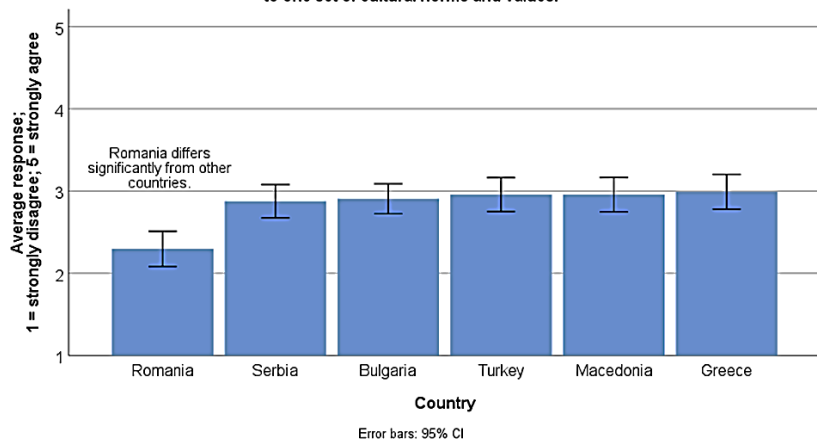
Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	2.91	0.989	149
Greece	2.99	1.116	111
N. Macedonia	2.96	1.012	113
Romania	2.30	1.232	108
Serbia	2.88	1.275	121
Turkey	2.96	1.182	116
Total	2.84	1.153	718

uz prosečno odstupanje elemenata skupa (standardna devijacija) od aritmetičke sredine u vrednosti od 1.153 (videti tabelu levo). Poređenje ovog rezultat sa rezultatima po državama pokazuje da su ispitanici iz Rumunije ostvarili aritmetički prosek u vrednosti od 2.30 koji je znatno manji od proseka za celu grupu, i jedino je kod ovih ispitanika u odnosu na sve druge zabeležena manja vrednost aritmetičke

sredine u odnosu na prosek grupe. Svi ostali rezultati po državama imaju nešto veću vrednost od prosečne, i to: Srbija – 2.88; Bugarska – 2.91; Turska i Severna Makedonija – 2.96; Grčka – 2.99. Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, najveća aritmetička sredina (Grčka, 2.99) veća je za 23% od najmanje aritmetičke sredine (Rumunija, 2.30).

Dobijeni podaci govore o tome, da mladi iz Rumunije imaju snažniji doživljaj kulturne različitosti u odnosu na svoje vršnjake iz Srbije, Bugarske, Severne Makedonije, Turske i Grčke (videti grafikon desno). To ukazuje da mladi iz Rumunije imaju izgrađeniju svest i snažniju volju za prepoznavanjem uticaja kulture na komunikaciju i ponašanje. Prema ovim

1 Cultural differences between my own and European cultures are unimportant, and everyone should conform to one set of cultural norms and values.



rezultatima istraživanja, mladi iz Rumunije su bliži poziciji gde se sopstvena kultura ne opaža kao centralna za doživljavanje stvarnosti. To takođe ukazuje i da su njihovi vršnjaci iz drugih zemalja „etnocentričniji“, da su kod njih zastupljeniji doživljaji tipa „svi ljudi opažaju svet na isti način kao ja“, tj. gledišta da svi ljudi dele ista uverenja i norme. Ovde treba ukazati i na to, da se nedovoljno diferencirane kategorije kroz koje osoba osmišljava svoje iskustvo sa različitostu ne odnose isključivo

na pitanja kulture, već i na implicitno dodeljivanje „subhumanog statusa”, odnosno na predstavu o inherentno superiornim i inferiornim grupama. Osnovna prepreka razvoju i pitanje koje je potrebno razrešiti u ovoj fazi jeste tendencija da se izbegavaju kulturne razlike, što je posledica malobrojnih i nedovoljno specifičnih kategorija za osmišljavanje iskustava sa kulturnim razlikama.

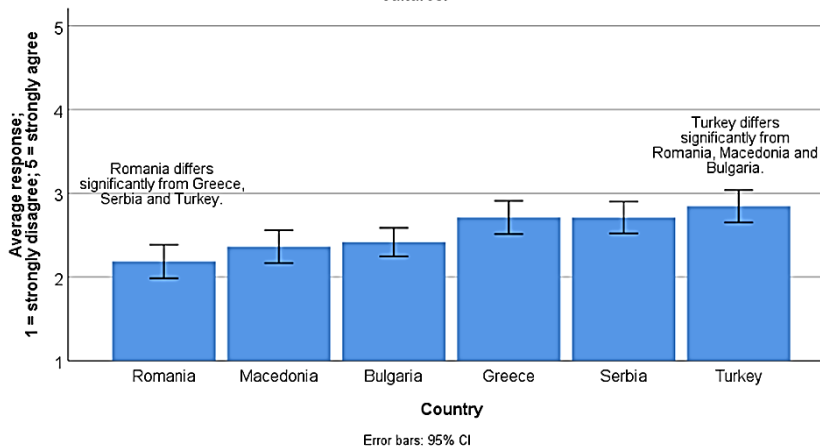
Sledeća *Zavisna varijabla* uz pomoć koje se osvetljavaju osnovne odlike interkulturalne osetljivosti ispitanika za *Fazu poricanja* glasi „**Ne postoje značajne razlike između bugarske/grčke/makedonske/rumunske/srpske/turske kulture.**“ (*Zavisna varijabla 2.*)

Analiza dobijenih podataka pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za ovu tvrdnju na nivou cele grupe iznosi 2.54, uz standardnu devijaciju od 1,084 (videti tabelu levo). Poređenje ovog rezultata po državama pokazuje nešto drugačije međusobne odnose u odnosu na rezultate dobijene za prethodnu tvrdnju. Ispitanici iz Rumunije i po ovom pitanju beleže najmanju vrednost aritmetičke sredine, koja iznosi 2.19. Međutim, za razliku od prethodne tvrdnje, gde su oni bili jedina grupa koja je zabeležila ispodprosečni rezultat, njima se ovog puta pridružuju ispitanici iz Severne Makedonije (2.36) i Bugarske (2.42). Natprosečnu vrednost aritmetičke sredine po ovom pitanju beleže ispitanici iz Srbije i Grčke (obe grupe po 2.71) i Turske (2.84). Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Turska, 2.84) veća je za 23% od najmanje aritmetičke sredine (Rumunija, 2.19).

Dobijeni podaci govore o tome, da mladi iz Rumunije - i u ovom slučaju – u odnosu na druge ispitanike imaju snažniji doživljaj kulturne različitosti u odnosu na svoje vršnjake iz drugih zemalja (videti grafikon dole). To je ovog puta više izraženo u odnosu na rezultate ispitanika iz Grčke, Srbije i Turske, a znatno manje u odnosu na ispitanike iz Severne Makedonije i Bugarske. Ono što je isto u oba slučaja, to je etnocentrična pozicija Grčke, Srbije i Turske, s tim što je ova pozicija i u jednom i u drugom slučaju najznačajnije ispoljena kod ispitanika iz Turske. Treba imati u vidu, da se u ovakvim slučajevima različitost ne doživljava, ili se doživljava u formi širokih, malo diferenciranih kategorija „drugih”:

stranaca, migranata i dr. Ambivalentna pozicija Severne Makedonije i Bugarske kod prvog i drugog pitanja ukazuje na potrebu da se, u daljem radu sa ispitanicima koji dolaze iz ovih zemalja, detaljnije ispita zastupljenost i izdiferenciranost specifičnih kategorija za osmišljavanje iskustava sa kulturnim

2 There are no significant differences between Bulgarian/ Greek/ Macedonian/ Romanian/ Serbian/ Turkish cultures.



razlikama. U tom smislu, korišćenje postojećih iskustava i doživljaja kulturne različitosti mladih iz Rumunije predstavlja svojevrsnu priliku za rad na razvoju interkulturalne osetljivosti kao temelju kvalitetne interkulturalne komunikacije.

3.2.1.2. Faza odbrane

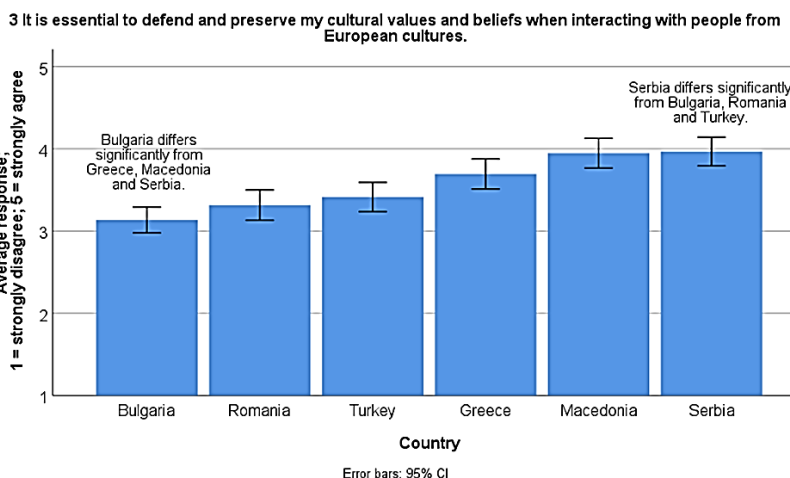
Analiza dobijenih rezultata za *Fazu odbrane*, *Zavisna varijabla 3. Od suštinskog je značaja da branim i čuvam svoje kulturne vrednosti i uverenja kada komuniciram sa ljudima iz evropskih kultura*, pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu ispitanika iznosi 3.56,

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.13	0.984	149
Greece	3.69	0.980	111
N.	3.95	0.953	113
Macedonia			
Romania	3.31	0.944	108
Serbia	3.97	0.785	121
Turkey	3.41	1.173	116
Total	3.56	1.025	718

uz vrednost standardne devijacije od 1.025 (videti tabelu levo). Poređenje ovog rezultata sa rezultatima ostvarenim po državama i samih ovih rezultata međusobno, ukazuje na sledeće. Ispodprosečne vrednost aritmetičke sredine kod ovog pitanja beleže ispitanici iz Bugarske (3.13), Rumunije (3.31.) i Turske (3.41.). Ostale grupe ispitanika beleže iznadprosečne vrednosti aritmetičke sredine, pri čemu ispitanici iz Grčke imaju za rezultat iznos 3.69, ispitanici iz Severne Makedonije –

3.95, i ispitanici iz Srbije - 3.97. Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Serbia, 3.97) veća je za 21% od najmanje aritmetičke sredine (Bulgaria, 3.13).

Dobijeni podaci govore o tome da ispitanici iz Bugarske, Rumunije i Turske manje u odnosu na ispitanike iz Grčke i Severne Makedonije i posebno Srbije, teže ka etnocentričnoj odbrani od uticaja onih različitosti koje se doživljavaju kao ugrožavajuće po sopstveni pogled na svet i identitet. To istovremeno ukazuje da ispitanici iz Grčke, Severne Makedonije i Srbije češće pribegavaju negativnom vrednovanju „drugih“ u odbrani sopstvenog pogleda na svet i sopstvenog identiteta. A to se neretko doživljava i kao superiornost sopstvene kulturne grupe. Suština je da su - prema dobijenim podacima - mladi iz Grčke, Severne Makedonije i Srbije manje od drugih ispitanika osposobljeni da percipiraju određene, očigledne kulturne razlike. Kategorije koje su oni u tom procesu formirali uopštenije su u odnosu na analogne kod drugih grupa i sa manje izgrađenim razumevanjem vrednosti i uticaja konteksta u kome su razlike nastale. Pripadnici ovih grupa ispitanika češće dolaze u situaciju da percipiraju „druge“ kao one koji na neki



način ugrožavaju interese sopstvene grupe (npr. pri zapošljavanju, primanju socijalne pomoći). Ali i kao one kojima je potrebno pomoći da počnu da žive na način koji se približava načinu života superiorne grupe. Pripadnici manjinskih grupa u ovoj fazi pokušavaju da zaštite sopstveni doživljaj identiteta od pretnje asimilacijom. Razrešenje ove faze podrazumeva priznavanje ljudskosti u jednakoj meri svim ljudima bez obzira na različitosti.

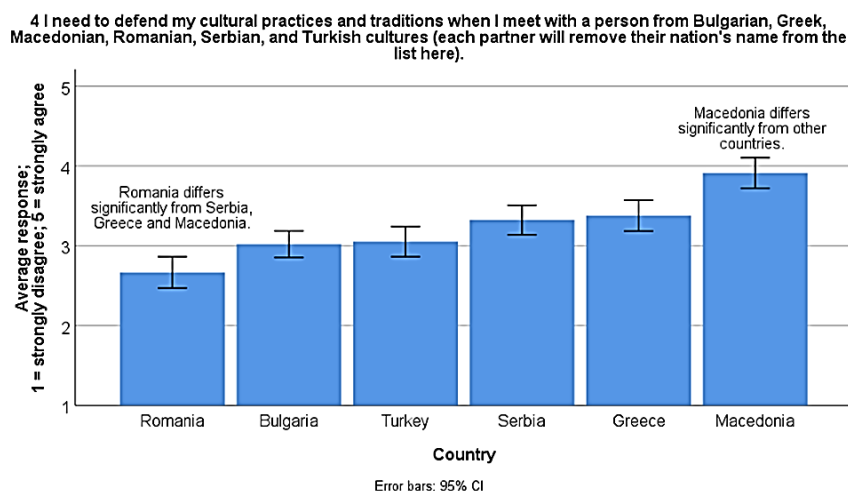
Analiza dobijenih rezultata za *Fazu odbrane*, Zavisna varijabla 4. **Moram da branim svoje kulturne prakse i tradicije kada se sretnem sa osobom iz bugarske, grčke, makedonske, rumunske,**

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.02	0.990	149
Greece	3.38	1.071	111
N. Macedonia	3.91	0.987	113
Romania	2.67	0.927	108
Serbia	3.32	1.026	121
Turkey	3.05	1.208	116
Total	3.22	1.099	718

srske i turske kulture (svaki partner će ukloniti ime svoje nacije sa liste), pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu ispitanika iznosi 3.22, uz standardnu devijaciju od 1.099 (videti tabelu levo). Kod ovog pitanja ispitanici iz Rumunije imali su najmanju vrednost aritmetičke sredine – 2.67, a potom dolaze ispitanici iz Bugarske (3.02) i Turske (3.05).

Posmatrano u odnosu na rezultate za prethodnu zavisnu varijablu, ispitanici iz Rumunije i Bugarske su samo zamenili mesta, i oni zajedno sa ispitanicima iz Turske i dalje čine jedine tri grupe koje su kod ove dve tvrdnje zabeležile ispodprosečne rezultate u odnosu na vrednost aritmetičkog proseka za celu grupu. Iznadprosečne rezultate beleže ispitanici iz Srbije (3.32), Grčke (3.38) i, posebno, ispitanici iz Severne Makedonije (3.91). Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Severna Makedonija, 3.91) veća je za 32% od najmanje aritmetičke sredine (Rumunija, 2.67).

Dobijeni rezultati potvrđuju da ispitanici iz Rumunije, Bugarske i Turske čine grupu koja je po ovom pitanju, unutar cele grupe ispitanika, manje suočena sa težnjom za etnocentričnom odbranom od uticaja onih različitosti koje se doživljavaju kao ugrožavajuće po sopstveni pogled na svet i identitet (videti grafikon desno). Takođe, kada je reč o ovom aspektu interkulturalne osetljivosti, ispitanici iz Srbije, Grčke i, posebno, Severne Makedonije, nalaze u situaciji da češće pribegavaju negativnom vrednovanju „drugih“ u odbrani sopstvenog pogleda na svet i sopstvenog identiteta. Rezultati pokazuju da su oni manje od drugih ispitanika osposobljeni da percipiraju određene, očigledne kulturne razlike. Isto tako,



kategorije koje su oni u tom procesu formirali uopštenije su u odnosu na analogne kod drugih grupa i sa manje izgrađenim razumevanjem vrednosti i uticaja konteksta u kome su razlike nastale. Takođe, treba istaći da razrešenje ove faze podrazumeva priznavanje ljudskosti u jednakoj meri svim ljudima bez obzira na različitosti.

Analiza dobijenih rezultata za *Fazu odbrane*, *Zavisna varijabla 5*. **Bolje je biti Bugarin/Grk/Makedonac/Rumun/Srpski/Turčin (svaki partner navodi ovde) nego biti**

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.30	1.085	148
Greece	2.20	0.861	111
N. Macedonia	2.93	0.997	113
Romania	2.09	0.849	108
Serbia	3.03	1.271	121
Turkey	2.98	1.312	116
Total	2.79	1.169	717

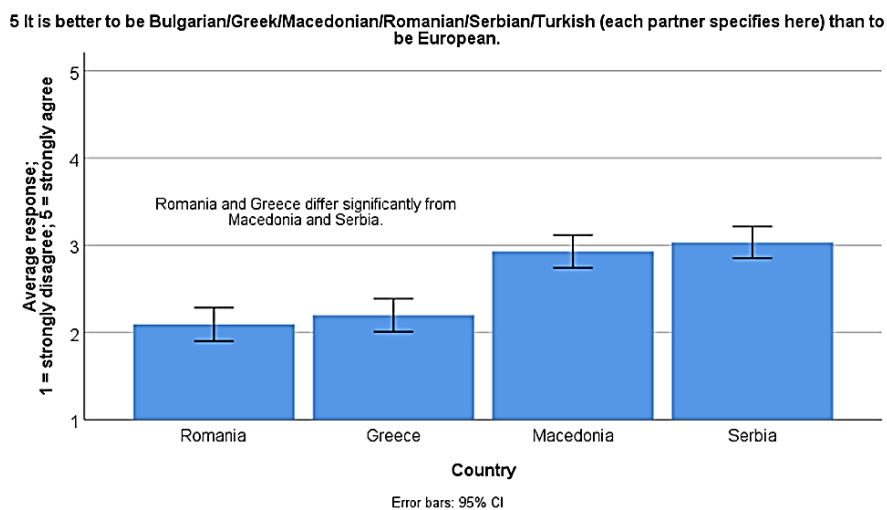
Evropljanin, pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu ispitanika iznosi 2.79, uz standardnu devijaciju od 1.169 (videti tabelu levo). Posmatrano po pojedinim grupama ispitanika, najmanju vrednost aritmetičke sredine beleže ispitanici iz Rumunije (2.09), dok ispodprosečne vrednosti u odnosu na prosek cele grupe beleže i ispitanici iz Grčke (2.20). Sve ostale grupe ispitanika imaju za rezultat

nadprosečne vrednosti u odnosu na prosek za celu grupu, i to: Severna Makedonija – 2.93; Turska – 2.98; Srbija – 3.03; i Bugarska – 3.30. Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Bugarska, 3.30) veća je za 37% od najmanje aritmetičke sredine (Rumunija, 2.09).

Dobijeni podaci govore o tome da se ispitanici iz Rumunije i kod ove zavisne varijable nalaze u situaciji da su manje suočeni sa težnjom za etnocentričnom odbranom od uticaja onih različitosti koje se doživljavaju kao

ugrožavajuće po sopstveni pogled na svet i identitet (videti grafikon desno). Njima se ovde pridružuju i ispitanici iz Grčke, što bitno menja njihovu poziciju u odnosu na poziciju koja im je pripala u okviru prethodne dve zavisne varijable. Ovom prilikom bitno je promenjena i pozicija ispitanika iz

Bugarske i Turske, koji su kod prethodne dve zavisne varijable beležili ispodprosečne vrednosti aritmetičke sredine. Sada su svrstani u grupu koja češće pribegava negativnom vrednovanju „drugih“ u odbrani sopstvenog pogleda na svet i sopstvenog identiteta. Ovi ambivalentni rezultati za Bugarsku i Tursku zahtevaju da se u tokom razvijanja strategije za razrešenje ove faze detaljnije sagledaju



pozicije Bugarske i Turske u ovoj fazi razvoja interkulturalne osetljivosti². Kada je reč o poziciji Severne Makedonije i Srbije, one su kompatibilne sa pozicijama ostvarenim u okviru prethodne dve zavisne varijable.

3.2..1.3. Faza minimizacije

Analiza dobijenih podataka za *Fazu minimizacije*, Zavisna varijabla 6: Kulturne razlike između moje i evropske kulture su minimalne i mogu se zanemariti ili prevedeti u komunikaciji i interakcijama, pokazuje da rezultati sadrže nelogičnosti³ koje su proistekle iz nedoslednosti u formulisanju pitanja br. 6 iz Upitnika „Ja i Evropa“. Stoga će se ovaj aspekt razvoja interkulturalne osetljivosti ispitanika osvetliti analizom rezultata i interpretacijom drugih pitanja koja se odnose na *fazu minimizacije*.

Analiza dobijenih podataka za *Fazu minimizacije*, Zavisna varijabla 7: Razlike u vrednostima, verovanjima, običajima, tradicijama i praksama između bugarske, grčke, makedonske,

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	2.66	1.011	149
Greece	2.11	0.994	111
N. Macedonia	2.19	0.892	113
Romania	2.24	1.003	108
Serbia	2.67	0.995	121
Turkey	2.83	1.159	116
Total	2.47	1.046	718

rumunske, srpske i turske kulture su male i beznačajne, pokazuje da

vrednost aritmetičke sredine za celu grupu iznosi 2.47, uz standardnu devijaciju od 1.046 (videti tabelu levo). Posmatrano po pojedinim grupama ispitanika, najmanju, i ujedno ispodprosečnu, vrednost aritmetičke sredine beleže ispitanici iz Grčke (2.11), Severne Makedonije (2.19) i Rumunije (2.24). Podaci za ostale grupe

ispitanika pokazuju da iznadprosečne rezultate imaju ispitanici Bugarske (2.66), Srbije (2.67) i Turske (2.83). Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Turska, 2.83) veća je za 25.5% od najmanje aritmetičke sredine (Grčka, 2.11).

² Videti pregled nedoslednosti u primeni Upitnika „Ja i Evropa“.

³ Deskriptivna statistika za zavisnu varijablu 6. data je u tabeli ispod.

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.28	1.108	149
Greece	3.08	0.964	111
N. Macedonia	2.92	1.062	113
Romania	3.11	1.053	108
Serbia	2.98	1.095	121
Turkey	2.78	1.200	116

Dobijeni podaci govore da se ispitanici iz Grčke, Severne Makedonije i Rumunije nalaze u situaciji da ređe od drugih ispitanika umanjuju, pa i trivijalizuju razlike među ljudima, ili preneglašavaju sličnosti i univerzalnost različitih pojava. To je češće izraženo kod ispitanika iz Srbije, Bugarske i Turske. Za sve ispitanike koji se nalaze u ovoj fazi razvoja interkulturalne osetljivosti

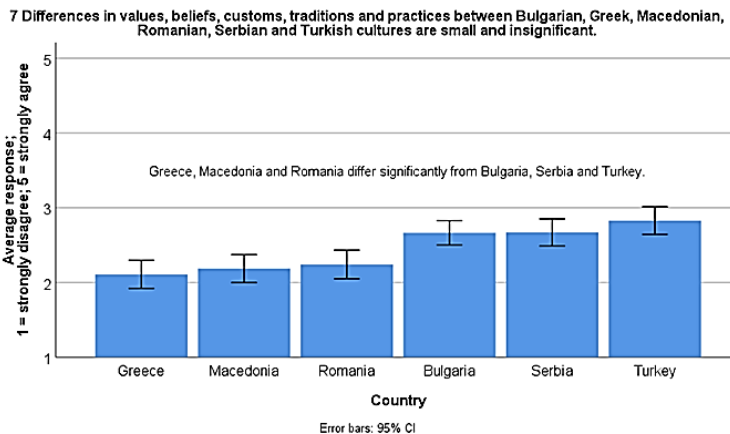
karakteristično je da mogu nastupiti sa stanovištem da je kultura od sekundarnog značaja u odnosu na biološke sličnosti među ljudima, ili da su svi ljudi slični u pogledu potreba koje imaju, motivacije za postizanje uspeha, težnje za slobodom i individualnošću, religijskog iskustva i sl. Svakako ispoljavanje ovih stanovišta je prisutnije kod ispitanika sa većom vrednošću aritmetičke sredine, a to su u ovom slučaju ispitanici iz Srbije, Bugarske i Turske. To važi i za korišćenje raznih ekonomskih, verskih, političkih i psiholoških koncepata, koji se primenjuju u najrazličitijim situacijama (npr. “svi ljudi su božja deca“, „svi bi želeli da žive u demokratiji“ i sl.), gde se prenebregava da je i ovde reč o nametanju sopstvenog kulturnog referentnog okvira. Razrešenje ove faze podrazumeva pomeranje iz pozicije u kojoj se sopstvena kultura opaža kao centralna za doživljavanje stvarnosti u poziciju gde je ona smeštena u kontekst postojanja drugih kultura koje predstavljaju alternativne i jednako vredne načine sagledavanja stvarnosti.

3.2.1.4. Faza prihvatanja

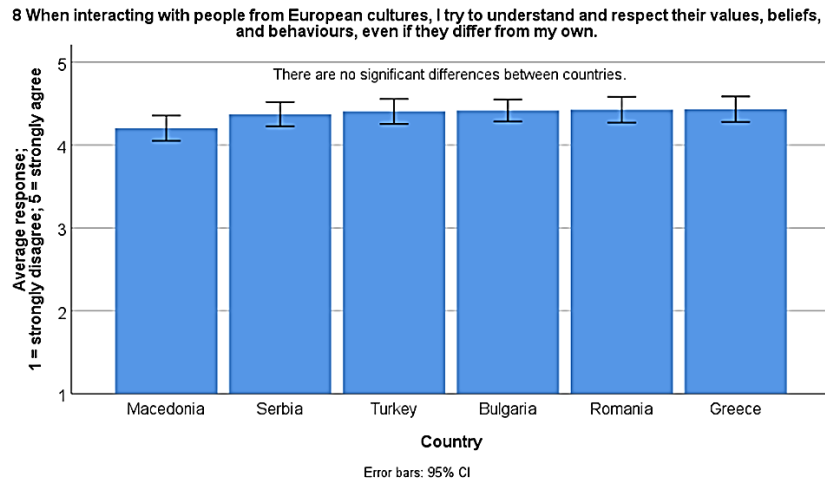
Analiza dobijenih podataka za *Fazu prihvatanja*, *Zavisna varijabla 8: Kada komuniciram sa ljudima iz evropskih kultura, pokušavam da razumem i poštujem njihove vrednosti, verovanja i*

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	4.42	0.772	149
Greece	4.43	0.816	111
N. Macedonia	4.20	0.918	113
Romania	4.43	0.919	108
Serbia	4.37	0.672	121
Turkey	4.41	0.854	116
Total	4.38	0.826	718

ponašanja, čak i ako se razlikuju od mojih, pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu ispitanika iznosi 4.38, uz standardnu devijaciju od 0.826. Posmatrano po pojedinim grupama ispitanika, nešto manju vrednost aritmetičke sredine beleže ispitanici iz Severne Makedonije (4.20) i Srbije (4.37). Ostale grupe ispitanika beleže iznadprosečne vrednosti, i to: Turska – 4.41; Bugarska – 4.42; Grčka i Rumunija - 4.43. Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Grčka i Rumunija, 4.43) veća je za svega 5% od najmanje aritmetičke sredine (Severna Makedonija, 4.20).



Dobijeni podaci govore da ispitanici imaju ujednačen doživljaj kulturnih razlika. Prema rezultatima za ovu zavisnu varijablu, oni sopstvenu kulturu i pogled na svet (uverenja, vrednosti, norme) doživljavaju kao nešto jednako kompleksno poput svake druge kulture (videti grafikon dole). To znači da ispitanici jasno uočavaju razlike u pogledu ponašanja, normi koje upravljaju ponašanjem, kao i ključnih vrednosti. Takođe, to znači da oni imaju razumevanje i uvažavanje postojećih razlika u vrednostima, odnosno samog „vrednosnog relativizma“. Kada negativno vrednuju tuđe postupke, oni imaju svest o tome da je osoba ili grupa koju negativno vrednuju jednako kompleksna kao i sopstvena. Takođe, kod njih se javlja razumevanje da razlike koje oni negativno vrednuju, iz perspektive druge kulture mogu biti pozitivno vrednovane i da je to takođe legitimna i razumljiva pozicija. Osobe u ovoj fazi često imaju iskustvo „etičke paralize“, kao posledicu prihvatanja pozicije vrednosnog relativiteta.



Analiza dobijenih podataka za *Fazu prihvatanja*, Zavisna varijabla 9: Kada se suočim sa kulturnim razlikama između bugarske, grčke, makedonske, rumunske, srpske i turske kulture, pokušavam da pronađem zajednički jezik i cenim različitosti, pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu iznosi 4.15, uz standardnu devijaciju od 0.790 (videti tabelu dole).

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	4.17	0.777	149
Greece	3.96	0.762	111
N. Macedonia	3.88	0.853	113
Romania	4.54	0.603	108
Serbia	4.20	0.737	121
Turkey	4.17	0.837	116
Total	4.15	0.790	718

Posmatrano po grupama, ispodprosečne vrednosti aritmetičke sredine beleže ispitanici iz Severne Makedonije (3.88) i Grčke (3.96), dok natprosečne vrednosti beleže ispitanici iz Turske i Bugarske (4.17), Srbije (4.20) i, posebno – Rumunije (4.54). Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih

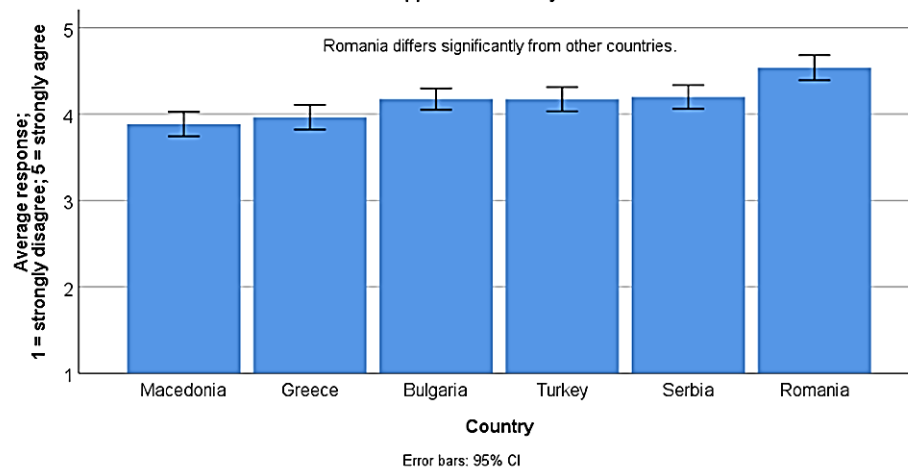
sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Rumunija, 4.54) veća je za 16% od najmanje aritmetičke sredine (Severna Makedonija, 3.88).

Za razliku od rezultata dobijenih u okviru prethodne zavisne varijable, podaci za ovu zavisnu varijablu govore da unutar cele grupe ispitanika postoje određene razlike u sposobnosti za prihvatanje različitosti. U tom smislu, podaci dobijeni za ovu zavisnu varijablu govore da ispitanici iz Rumunije (ponajviše), a potom i ispitanici iz Srbije, Bugarske i Turske, imaju nešto veću sposobnost prihvatanja kulturnih različitosti u odnosu ispitanike iz Severne Makedonije i Grčke. Naime, oni potpunije od drugih doživljavaju sopstvenu kulturu i pogled na svet (uverenja, vrednosti, norme) kao nešto jednako kompleksno poput svake druge kulture (videti grafikon dole). To dalje znači da oni, u odnosu na

ispitanika iz Severne Makedonije i Grčke, nešto jasnije uočavaju razlike u pogledu ponašanja, normi koje upravljaju ponašanjem, kao i ključnih vrednosti. Takođe, to znači da oni imaju nešto potpunije razumevanje i nešto veće uvažavanje postojećih razlika u vrednostima, odnosno samog „vrednosnog relativizma“. Kada negativno vrednuju tuđe postupke, oni imaju nešto izgrađeniju svest o tome da je osoba ili grupa koju negativno vrednuju jednako kompleksna kao i sopstvena. Takođe, kod njih se javlja nešto jasnije razumevanje da razlike koje oni negativno vrednuju, iz perspektive druge kulture mogu biti pozitivno vrednovane i da je to takođe legitimna i razumljiva pozicija. Kod ispitanika koji dolaze iz Severne Makedonije i Grčke nešto češće se javlja iskustvo „etičke paralize“, kao posledica prihvatanja pozicije vrednosnog relativiteta.

Treba istaći, da je u okviru ove zavisne varijable došlo do promene prvobitne pozicije Grčke, što ukazuje na potrebu da se detaljnije ispituju razlozi za to.

9 When confronted with cultural differences between Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian, and Turkish cultures (each partner will remove their nation's name from the list here), I try to find common ground and appreciate diversity.



3.2.1.5. Faza adaptacije

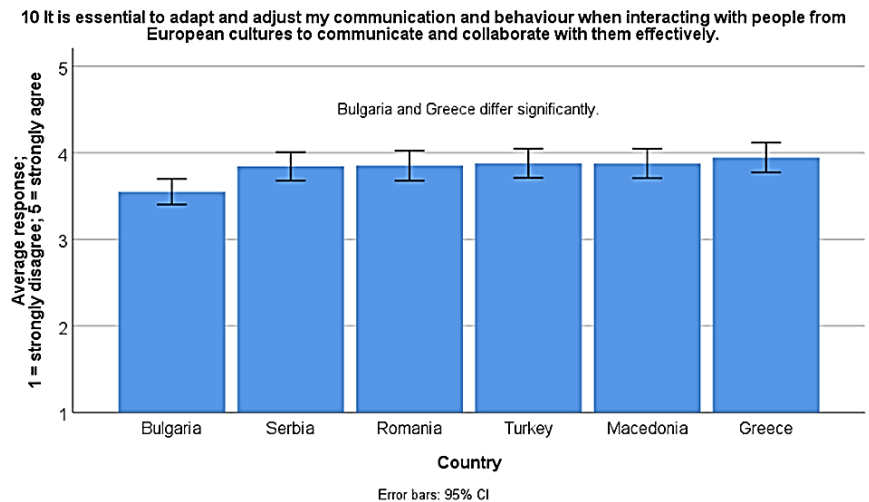
Analiza dobijenih podataka za *Fazu prihvatanja*, Zavisna varijabla 10. **Od suštinskog je značaja da prilagodim i prilagodim svoju komunikaciju i ponašanje u interakciji sa ljudima iz evropskih kultura da**

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.55	0.955	149
Greece	3.95	0.872	111
N. Macedonia	3.88	0.825	113
Romania	3.85	1.012	108
Serbia	3.84	0.904	121
Turkey	3.88	0.938	115
Total	3.81	0.928	717

bih efikasno komunicirao i saradivao sa njima, pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu iznosi 3.81, uz standardnu devijaciju od 0.928 (videti tabelu levo). Posmatrano po grupama ispitanika, natprosečne vrednosti aritmetičke sredine beleže sve grupe ispitanika, osim ispitanika iz Bugarske (3.55). Najveću vrednost

aritmetičke sredine kod ove zavisne varijable beleže ispitanici iz Grčke (3.95), a potom dolaze ispitanici iz Severne Makedonije i Turske (3.88), Rumunije (3.85) i Srbije (3.84). Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Grčka, 3.95) veća je za 10% od najmanje aritmetičke sredine (Bugarska, 3.55).

Dobijeni podaci govore da su ispitanici počeli da izgrađuju razumevanje različitosti karakteristično za druge kulturne okvire, te da razvijaju kompetencije u interakciji sa osobama čije se kulturno poreklo razlikuje. Na tom putu su nešto više odmakli ispitanici iz Grčke, zatim grupe ispitanika iz Severne Makedonije i Turske, kao i ispitanici iz Srbije. Prema dobijenim podacima, ispitanici iz Bugarske se po tom pitanju nalaze nešto iza proseka za grupu ispitanika u celini. U tom složenom procesu, dolazi do uspostavljanja zajedničkog kulturnog značenja. Ukoliko se to nastavi u kontinuitetu, onda dolazi do stvaranja osnove za razvoj bikulturalnosti, odnosno multikulturalnosti. Ono što je ključno u tom procesu, to je da se razvije sposobnost razumevanja tuđeg pogleda na svet, što je suština empatije. Sledeći korak u tom procesu je uzajamna adaptacija, gde kulturni akteri mogu da se dožive u „tuđim cipelama“, zadržavajući istovremeno svoj identitet.



Analiza dobijenih podataka⁴ za *Fazu prihvatanja*, Zavisna varijabla 11. **U svojim interakcijama sa ljudima iz bugarske, grčke, makedonske, rumunske, srpske i turske kulture, težim da prilagodim svoje ponašanje ili stil komunikacije kako bi se uklopio u ove kulture**

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.36	1.000	149
Greece	2.80	1.025	111
N. Macedonia	2.46	0.982	113
Romania	3.02	0.995	108
Serbia	2.90	1.060	121
Turkey	2.54	0.976	115
Total	2.87	1.051	717

izbegavajući svoje kulturne prakse i očekivanja, pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu iznosi 2.87, uz standardnu devijaciju od 1.051. (videti tabelu levo). Posmatrano po grupama ispitanika, najveću aritmetičku vrednost beleže ispitanici iz Bugarske (3.36), potom ispitanici iz Rumunije (3.02) i Srbije (2.90). Ispodprosečne vrednosti po ovom pitanju beleže ispitanici Severne Makedonije i Grčke. Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Bugarska, 3.36) veća je za 27% od najmanje aritmetičke sredine (Severna Makedonija, 2.46).

Dobijeni podaci za ovu zavisnu varijablu zasnovani su na nedoslednoj primeni Upitnika „Ja i Evropa“ u određenim fazama rada. Iz tih razloga njihova ispravna interpretacija nije moguća. U datoj situaciji, korišćiće se ona saznanja o karakteristikama interkulturalne osetljivosti ispitanika, koja su dobije u okviru razmatranja *zavisne varijable br. 10*.

⁴ Videti pregled nedoslednosti u primeni upitnika „Ja i Evropa“

3.2.1.6. Faza integracije

Analiza dobijenih podataka za *Fazu integracije*, *Zavisna varijabla 12. Integrisanje i inkorporiranje elemenata iz evropskih kultura u moju je ključno za izgradnju inkluzivnije i raznovrsnije zajednice ili društva*, pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu iznosi 3.41, uz

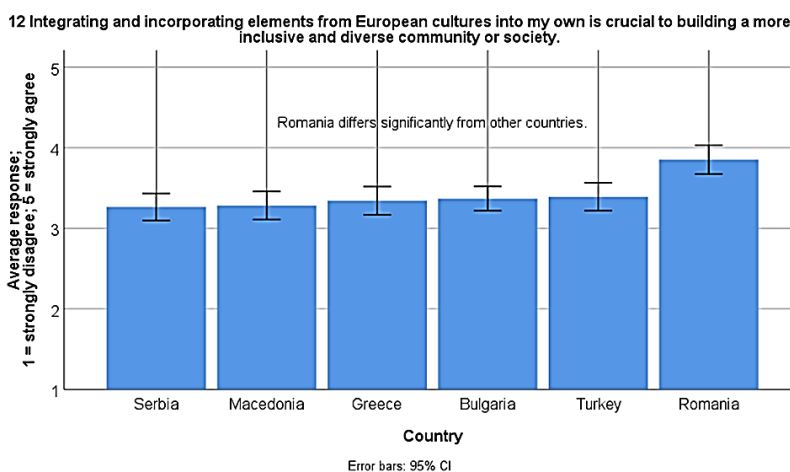
Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.37	1.022	149
Greece	3.34	0.889	111
N. Macedonia	3.28	0.891	113
Romania	3.85	0.759	108
Serbia	3.26	1.023	121
Turkey	3.39	1.006	115
Total	3.41	0.960	717

standardnu devijaciju od 0.960 (videti tabelu levo). Posmatrano po pojedinim grupama ispitanika, iznadprosečnu vrednost jedino beleže ispitanici iz Rumunije, dok sve ostale grupe ispitanika beleže vrednosti koje su ispod proseka za celu grupu, i to: Turska – 3.39; Bugarska - 3.37; Grčka – 3.34; Severna Makedonija –

3.28; Srbija – 3.26. Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Rumunija, 3.85) veća je za 15% od najmanje aritmetičke sredine (Srbija, 3.26).

Dobijeni podaci govore da se ispitanici iz Rumunije nalaze u poziciji da različite situacije i poglede na svet posmatraju iz različitih kulturoloških okvira. Oni mogu da se, u zavisnosti od okolnosti, pomeraju iz jednog kulturološkog konteksta u drugi. Dalji razvoj interkulturalne osetljivosti ove grupe ispitanika ide u smeru pravog interkulturalnog posredovanja i stvaranja

mogućnosti da se deluje u različitim, kulturom oblikovanim, pogledima na svet. U odnosu na tu poziciju (videti grafikon desno), ostale ispitanike očekuju dalja nastojanja pokušaji da integrišu različita kulturološka gledišta u jedno. Sa svoje strane, to govori o međusobno kompatibilnim pozicijama ove dve grupe ispitanika. To je prilika da se potrebe za interkulturalnim učenjem jedne i druge grupe zadovolje u okviru zajedničkog angažovanja.



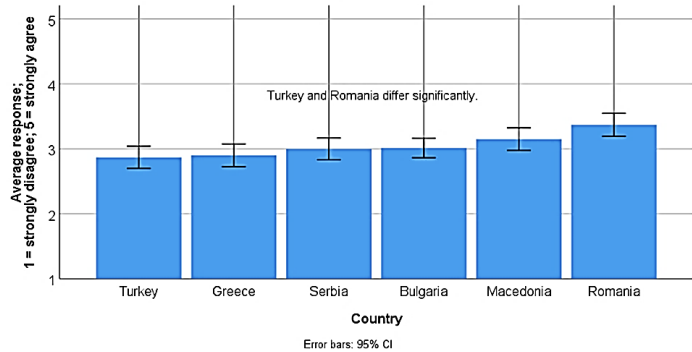
Analiza dobijenih podataka za *Fazu integracije, Zavisna varijabla 13. Pošto se bugarska, grčka, makedonska, rumunska, srpska i turska kulture ukrštaju i utiču jedna na drugu u smislu jezika, običaja, tradicije i vrednosti, pokušavam da integrišem aspekte ovih kultura u*

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.01	0.966	149
Greece	2.90	0.981	111
N. Macedonia	3.15	0.837	113
Romania	3.37	0.849	108
Serbia	3.00	0.944	120
Turkey	2.87	1.018	116
Total	3.05	0.948	717

svoju sopstvenu kulturu, pokazuje da aritmetička vrednost za celu grupu ispitanika iznosi 3.05, uz standardnu devijaciju od 0.948 (videti tabelu levo). Posmatrano po grupama ispitanika, nadprosečnu vrednost aritmetičkog proseka za ovu zavisnu varijablu beleže ispitanici iz Rumunije (3.37) i Severne Makedonije (3.15). Ostale grupe ispitanika imaju ispodprosečne rezultate po tom pitanju, i to: Bugarska (3.01), Srbija (3.00), Grčka (2.90) i Turska (2.87). Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Rumunija, 3.37) veća je za 15% od najmanje aritmetičke sredine (Turska, 2.87).

Dobijeni rezultati govore da i kod ove *zavisne varijable* ispitanici iz Rumunije imaju čelnu poziciju, kada je reč o osposobljenosti za pomeranje iz jednog kulturološkog okvira u drugi. Njima se, po ovom pitanju, pridružuju i ispitanici iz Severne Makedonije. Pozicija ostalih grupa ispitanika je nepromenjena u odnosu na utvrđenu u okviru razmatranja *zavisne varijable 12.*

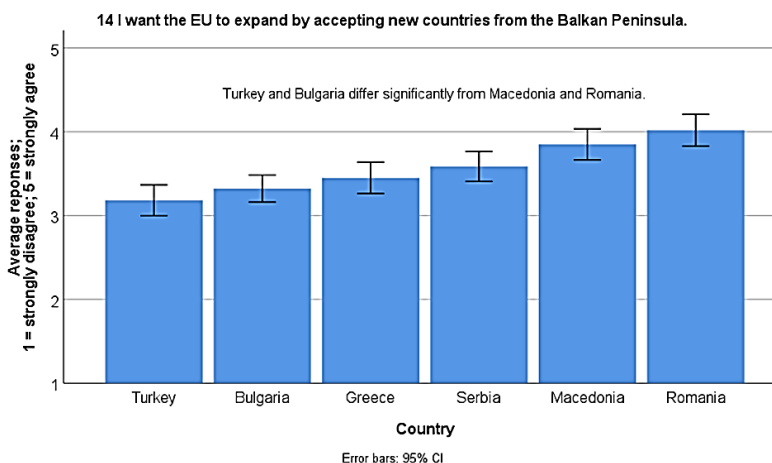
13 Since Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian, and Turkish cultures intersect and influence each other in terms of language, customs, traditions, and values, I try to integrate aspects of these cultures into my own.



Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.32	0.864	149
Greece	3.45	0.970	111
N.Macedonia	3.85	1.063	113
Romania	4.02	0.710	108
Serbia	3.59	1.202	121
Turkey	3.18	1.144	115
Total	3.55	1.041	717

Analiza dobijenih podataka za *Fazu integracije, Zavisna varijabla 14: Želim da se EU širi prihvatanjem novih zemalja sa Balkanskog poluostrva,* pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu ispitanika iznosi 3.55, uz standardnu devijaciju od 1.041 (videti tabelu levo). Posmatrano po grupama ispitanika, natprosečnu vrednost aritmetičke sredine beleže ispitanici iz Rumunije (4.02), Severne Makedonije (3.85) i Srbije (3.59). Ostale grupe ispitanika beleže ispodprosečne vrednosti, i to: Grčka (3.45), Bugarska (3.32) i Turska (3.18). Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Rumunija, 4.02) veća je za 18% od najmanje aritmetičke sredine (Turska, 3.18).

Dobijeni podaci potvrđuju čelnu poziciju ispitanika iz Rumunije u pogledu osposobljenosti za delovanje iz više kulturnih okvira (videti frafikon desno). Nešto niži, ali ipak natprosečni nivo interkulturalne osetljivosti, po ovom pitanju ispoljavaju ispitanici iz Severne Makedonije i Srbije. Pozicija ostalih grupa ispitanika na ovom segmentu kontinuuma „etnocentrizam-etnorelativizam“ ostala je nepromenjena u odnosu na prethodna razmatranja.



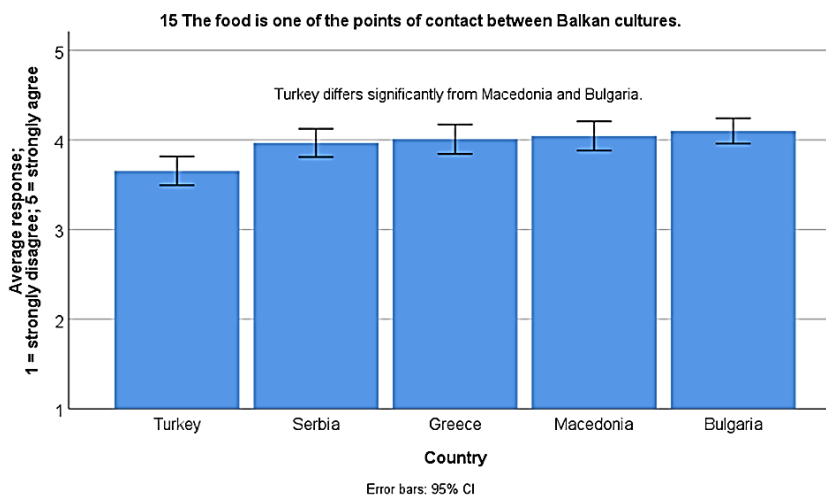
Analiza⁵ dobijenih podataka za *Fazu integracije*, Zavisna varijabla 15: Hrana je jedna od dodirnih tačaka između balkanskih kultura, pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za pet grupa ispitanika iznosi 3.96, uz standardnu devijaciju od 0.893 (videti tabelu levo).

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	4.10	0.921	149
Greece	4.01	0.757	111
N.Macedonia	4.04	0.849	113
Serbia	3.97	0.836	121
Turkey	3.66	1.014	116
Total	3.96	0.893	610

da vrednost aritmetičke sredine za pet grupa ispitanika iznosi 3.96, uz standardnu devijaciju od 0.893 (videti tabelu levo). Posmatrano po grupama ispitanika, natprosečne vrednosti aritmetičkih sredina po ovom pitanju beleže sve grupe osim ispitanika iz Turske (3.66). Najveću rezultat kod ove zavisne varijable beleže ispitanici iz Bugarske (4.10), potom ispitanici iz Severne Makedonije (4.04), Grčke (4.01) i Srbije (3.97). Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog

pitanja najveća aritmetička sredina (Bugarska, 4.10) veća je za 10% od najmanje aritmetičke sredine (Turska, 3.66).

Dobijeni podaci ponajviše govore o etnocentričnoj poziciji ispitanika iz Turske. To je prisutno na svim tačkama u okviru kojih se razmatra ovaj segment problematike interkulturalne osetljivosti mladih iz Bugarske, Turske, Grčke, Severne Makedonije, Rumunije i Srbije (videti grafikon desno).



⁵ Analiza ne sadrži podatke za Rumuniju, s obzirom na to da partneriz Rumunije nije uključio ovo pitanje u istraživanje.

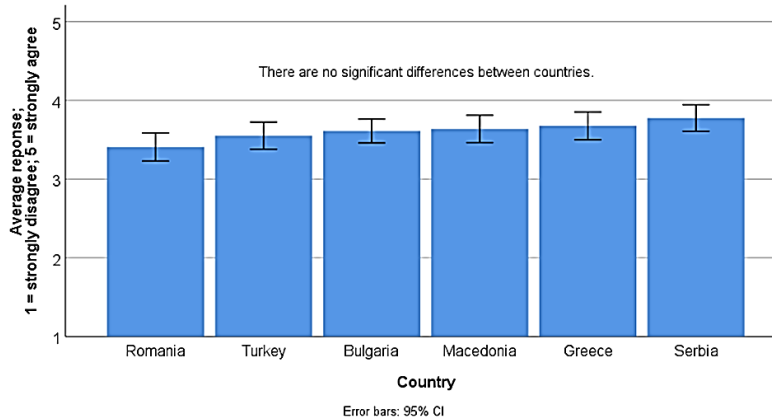
Analiza dobijenih podataka za Fazu integracije, *Zavisna varijabla 16: Razlike u religiji između balkanskih naroda doprinele su sukobima ili podelama između balkanskih društava*,

Country	Mean	Std. Deviation	N
Bulgaria	3.61	0.928	149
Greece	3.68	0.936	111
N.Macedonia	3.64	0.936	113
Romania	3.41	0.918	108
Serbia	3.78	0.899	121
Turkey	3.55	1.041	116
Total	3.61	0.947	718

pokazuje da vrednost aritmetičke sredine za celu grupu iznosi 3.61, uz standardnu devijaciju od 0.947 (videti tabelu levo). Posmatrano po grupama ispitanika, natprosečnu, ili prosečnu vrednost aritmetičke sredine beleže grupe ispitanika iz Srbije (3.78), Grčke (3.68), Severne Makedonije (3.64) i Bugarske (3.61). Ispodprosečne vrednosti aritmetičke sredine beleže ispitanici iz Rumunije (3.41) i Turske (3.55). Kada se posmatra sam raspon između vrednosti datih aritmetičkih sredina, kod ovog pitanja najveća aritmetička sredina (Srbija, 3.78) veća je za 10% od najmanje aritmetičke sredine (Rumunija, 3.41).

Dobijeni podaci zahtevaju detaljnije sagledavanje nastalih promena u „etnorelativnoj“ poziciji ispitanika (videti grafikon ispod). Rezultati za ovu zavisnu varijablu doneli su potpunu zamenu mesta osnovnih grupa ispitanika, u odnosu na prethodno opisanu situaciju.

16 The differences in religion between Balkan nations have contributed to conflicts or divisions between Balkan societies.

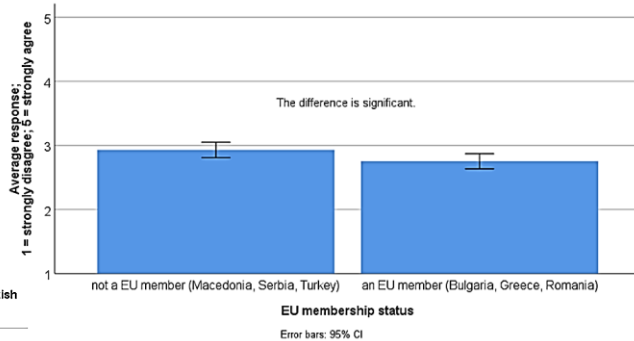


3.2.2. INTERKULTURALNA OSETLJIVOST S OBZIROM NA ČLANSTVO U EU

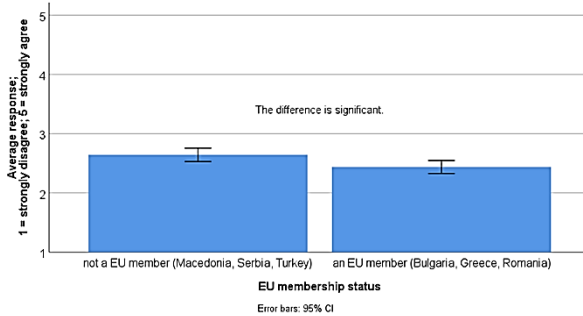
3.2.2.1. Faza poricanja

Dobijeni podaci za *zavisne varijable br.1. i br. 2.* (videti grafikone desno i ispod) govore da mladi koji dolaze iz zemalja članica EU imaju snažniji doživljaj kulturne različitosti u odnosu na svoje vršnjake iz zemalja koje nisu članice EU (videti grafikone dole). Osnovna prepreka razvoju i pitanje koje je potrebno

1 Cultural differences between my own and European cultures are unimportant, and everyone should conform to one set of cultural norms and values.



2 There are no significant differences between Bulgarian/ Greek/ Macedonian/ Romanian/ Serbian/ Turkish cultures.

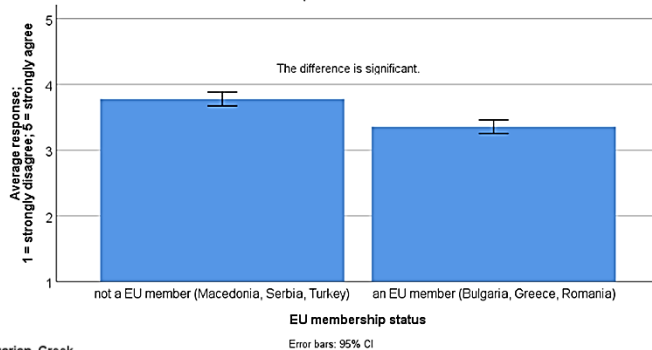


razrešiti u ovoj fazi jeste tendencija da se izbegavaju kulturne razlike. To je posledica malobrojnih i nedovoljno specifičnih kategorija za osmišljavanje iskustava sa kulturnim razlikama. Kompatibilna pozicija dve osnovne grupe ispitanika pruža priliku da se zajedničkim angažovanjem ostvari napredak u razvoju interkulturalne osetljivosti obe grupe.

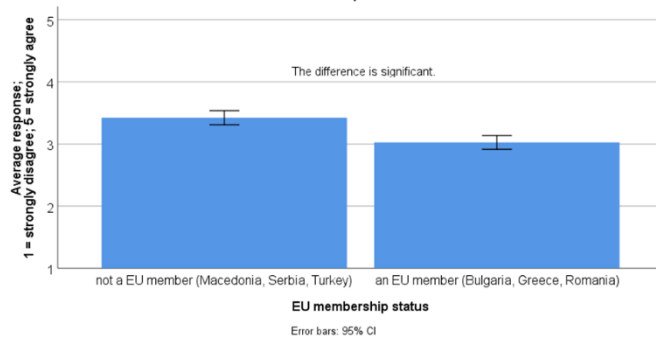
3.2.2.2. Faza odbrane

Dobijeni podaci za *zavisne varijable br. 3, br. 4. i br.5* (videti grafikone desno i ispod) govore o tome da ispitanici iz Bugarske, Rumunije i Grčke, u odnosu na ispitanike iz Turske, Severne Makedonije i Srbije, znatno manje pribegavaju etnocentričnoj odbrani od uticaja onih različitosti koje se doživljavaju kao ugrožavajuće po sopstveni

3 It is essential to defend and preserve my cultural values and beliefs when interacting with people from European cultures.

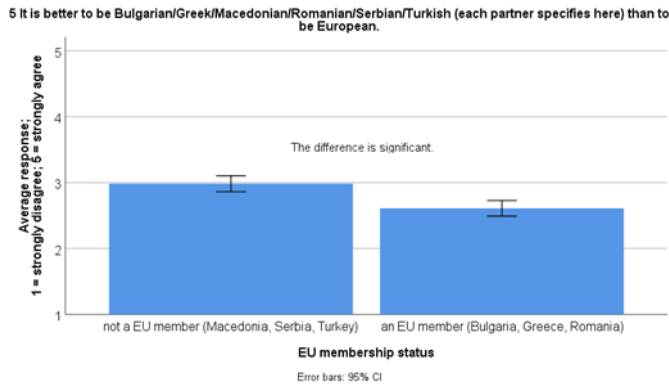


4 I need to defend my cultural practices and traditions when I meet with a person from Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian, and Turkish cultures (each partner will remove their nation's name from the list here).



pogled na svet i identitet. (videti grafikon levo) To znači da ispitanici koji dolaze iz neEU zemalja znatno češće pribegavaju negativnom vrednovanju „drugih“ u odbrani sopstvenog pogleda na svet i sopstvenog identiteta. Suština je da su ispitanici iz ovih zemalja nedovoljno osposobljeni da percipiraju određene, očigledne kulturne razlike, pogotovu kada se to posmatra u odnosu na ispitanike iz EU zemalja. (videti

grafikon desno) Kategorije koje su oni u tom procesu formirali znatno su uopštenije su u odnosu na

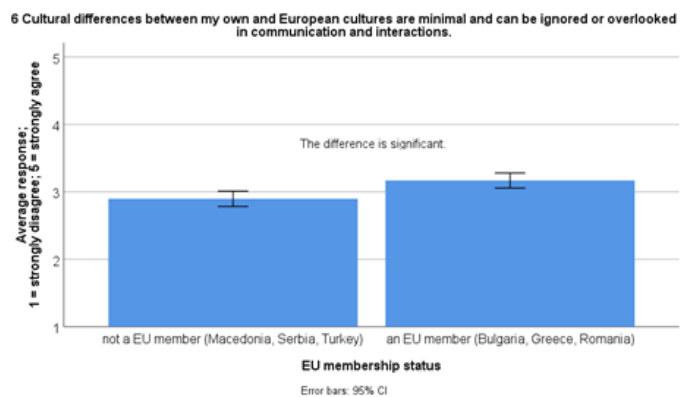


analogne kod drugih grupa i sa manje izgrađenim razumevanjem vrednosti i uticaja konteksta u kome su razlike nastale. Pripadnici ovih grupa ispitanika znatno češće dolaze u situaciju da percipiraju „druge“ kao one koji na neki način ugrožavaju interese sopstvene grupe (npr. pri zapošljavanju, primanju socijalne pomoći). Kompatibilna pozicija dve osnovne grupe ispitanika pruža priliku da se zajedničkim angažovanjem

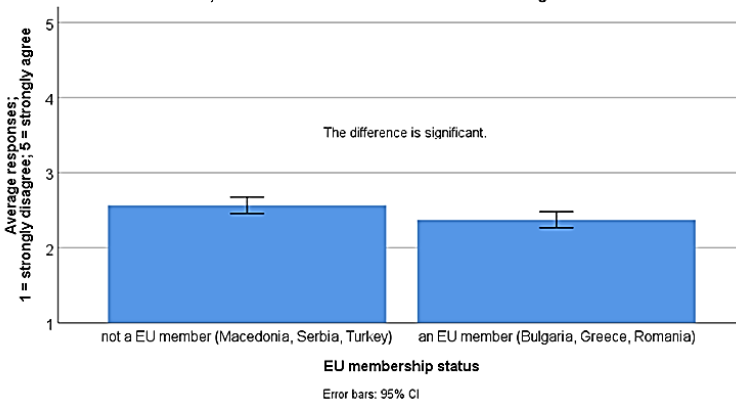
ostvari napredak u razvoju interkulturalne osetljivosti obe grupe.

3.2.2.3. Faza minimizacije

Dobijeni podaci za *zavisne varijable br.6. i br. 7.* (videti grafikone desno i ispod) govore da se ispitanici koji dolaze iz zemalja neEU znatno češće nalaze u situaciji da umanjuju, pa i trivijalizuju razlike među ljudima, ili preneglašavaju sličnosti i univerzalnost različitih pojava. Istovremeno, oni znatno češće nastupaju sa stanovištem da je kultura od sekundarnog značaja u odnosu na biološke sličnosti među ljudima, ili da su



7 Differences in values, beliefs, customs, traditions and practices between Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian and Turkish cultures are small and insignificant.



svi ljudi slični u pogledu potreba koje imaju, motivacije za postizanje uspeha, težnje za slobodom i individualnošću, religijskog iskustva i sl. Razrešenje ove faze podrazumeva pomeranje iz pozicije u kojoj se sopstvena kultura opaža kao centralna za doživljavanje stvarnosti u poziciju gde je ona smeštena u kontekst postojanja drugih kultura koje predstavljaju alternativne i jednako vredne načine sagledavanja

stvarnosti. Međusobna saradnja dve osnovne grupe na unapređenju interkulturalne osetljivosti, otvara mogućnost za napredak i jednih i drugih.

3.2.2.4. Faza prihvatanja

Dobijeni podaci za *zavisne varijable br. 8, br. 9. i br. 10,* (videti grafikone ispod) govore da ispitanici koji dolaze iz zemalja EU sopstvenu kulturu i pogled na svet (uverenja, vrednosti, norme) potpunije doživljavaju kao nešto jednako kompleksno poput svake druge kulture. Oni nešto jasnije od svojih

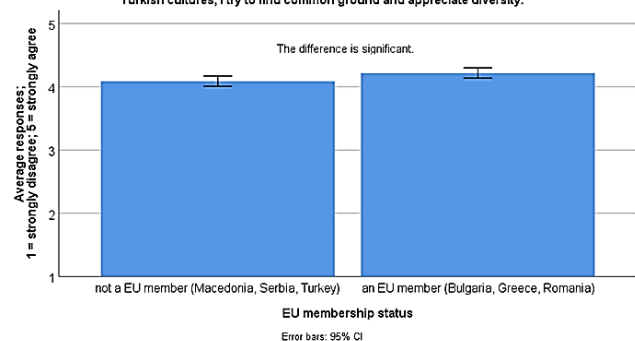
8 When interacting with people from European cultures, I try to understand and respect their values, beliefs, and behaviours, even if they differ from my own.



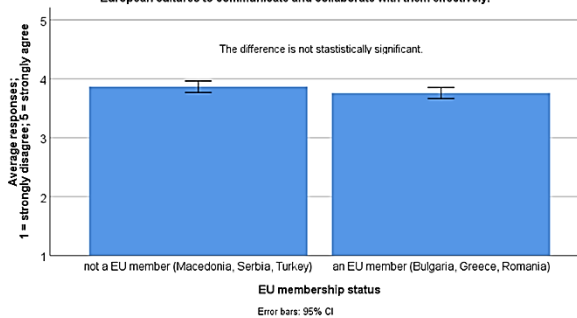
nešto prirodnije da razlike koje se negativno vrednuju, iz perspektive druge kulture mogu biti pozitivno vrednovane, te da je to takođe legitimna i razumljiva pozicija. Najzad, oni se nešto ređe suočavaju sa pojavom „etičke paralize“, koja predstavlja posledicu prihvatanja pozicije vrednosnog

vršnjaka iz neEU zemalja uočavaju razlike u pogledu ponašanja, normi koje upravljaju ponašanjem, kao i ključnih vrednosti. Takođe, oni ispoljavaju nešto bolje razumevanje i veće uvažavanje postojećih razlika u vrednostima, odnosno samog „vrednosnog relativizma“. Kada negativno vrednuju tuđe postupke, oni imaju nešto jasniju predstavu o tome da je osoba ili grupa koju negativno vrednuju jednako kompleksna kao i sopstvena. Njima je

9 When confronted with cultural differences between Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian, and Turkish cultures, I try to find common ground and appreciate diversity.



10 It is essential to adapt and adjust my communication and behaviour when interacting with people from European cultures to communicate and collaborate with them effectively.

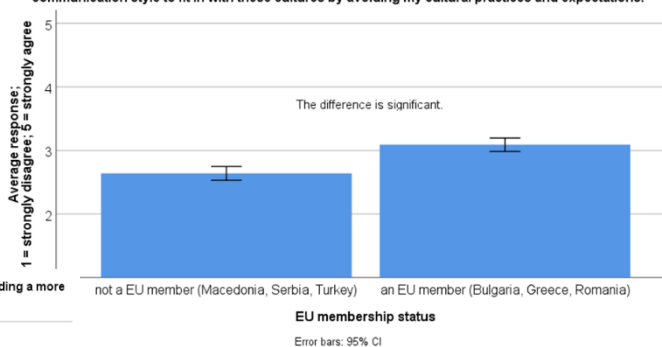


relativiteta.

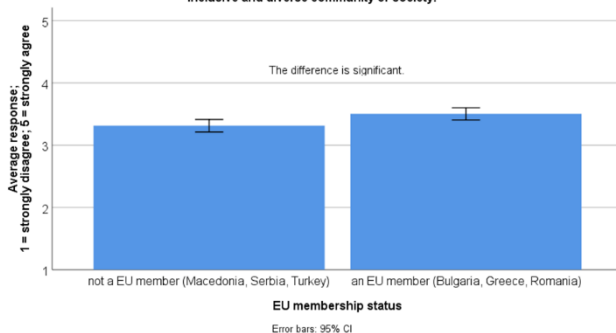
3.2.2.5. Faza adaptacije

Dobijeni podaci za *zavisne varijable br. 11. i br. 12.* (videti grafikone desno i ispod) govore da ispitanici koji dolaze iz EU zemalja prednjače u izgrađivanju razumevanja različitosti koje su svojstvene drugim kulturnim okvirima.

11 In my interactions with people from Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian, and Turkish cultures (each partner will remove their nation's name from the list here), I tend to adapt my behaviour or communication style to fit in with these cultures by avoiding my cultural practices and expectations.



12 Integrating and incorporating elements from European cultures into my own is crucial to building a more inclusive and diverse community or society.



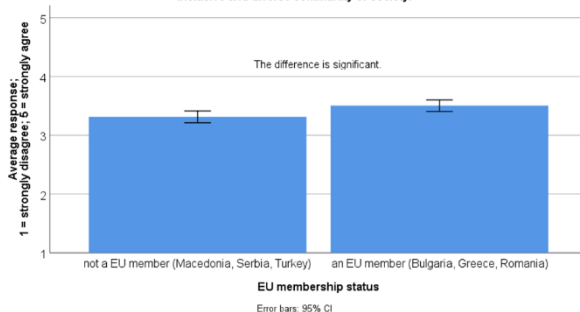
Oni su, znatno više od svojih vršnjaka iz neEU zemalja, bili uključeni u procese gde se razvijaju kompetencije u interakciji sa osobama čije se kulturno poreklo razlikuje. U tom složenom procesu, oni su učili nove načine ponašanja koji su više u skladu sa različitim pogledima na svet i koji se dodaju ličnom repertoaru ponašanja.

Takođe, u tom procesu oni su sticali sposobnost empatije, tj. razumevanja tuđeg pogleda na svet, sposobnosti da se iskusi situacija različita od one koja je u skladu sa sopstvenim kulturnim identitetom. I najzad, oni u većoj meri nego njihovi vršnjaci iz neEU zemalja - mogu da se oslanjaju na višestruke kulturološke okvire.

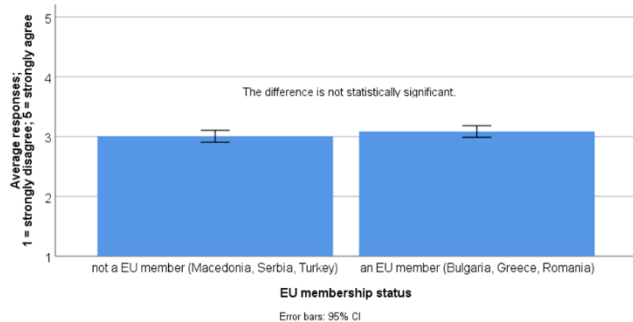
3.2.2.6. Faza integracije

Dobijeni podaci za *zavisne varijable br. 12, br. 13, br. 14, br. 15. i br. 16.* (videti grafikon desno i ispod) govore da ispitanici iz EU zemalja u većoj meri nego njihovi vršnjaci iz Srbije, Severne Makedonije i Turske pokušavaju da integrišu različita kulturološka gledišta u jedno. To podrazumeva stalno preispitivanje sopstvenog

12 Integrating and incorporating elements from European cultures into my own is crucial to building a more inclusive and diverse community or society.

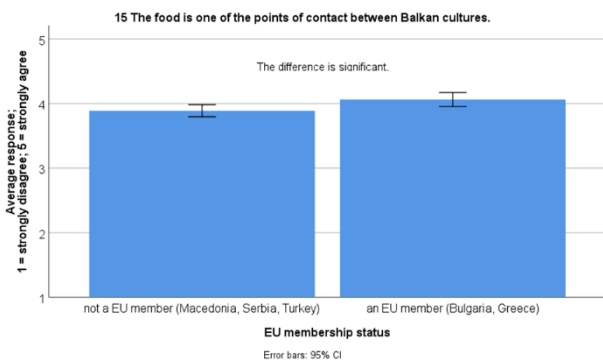


13 Since Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian, and Turkish cultures intersect and influence each other in terms of language, customs, traditions, and values, I try to integrate aspects of these cultures into my own.

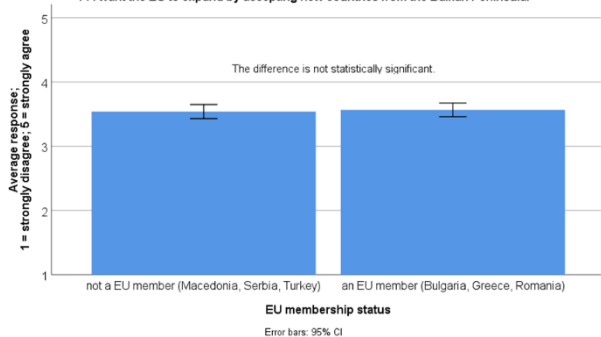


identiteta u odnosu na iskustvo koje se stiče kroz život. U takvoj situaciji, kod njih se u većoj meri razvija sposobnost da se različite situacije i pogledi na svet posmatraju iz različitih kulturoloških okvira. To znači da oni, u zavisnosti od okolnosti, mogu da se pomeraju iz jednog kulturološkog konteksta u drugi. Sa svoje strane, to znači da ispitanici iz Bugarske, Rumunije i Grčke imaju znatno snažnije podsticaje da sopstveni razvoj usmeravaju ka

dostizanju onog stanja kulturne razvijenosti, koje se može opisati kao „nepripadanja bilo kojoj kulturi gde on/ona postaju autsajder“.



14 I want the EU to expand by accepting new countries from the Balkan Peninsula.



Dostizanjem tog stanja omogućava se pravo interkulturalno posredovanje i mogućnost da se deluje u različitim, kulturom oblikovanim, pogledima na svet. Treba i ovde istaći da podaci za *zavisnu varijablu br. 15* ne sadrže odgovore ispitanika iz Rumunije (nisu uneti u Upitnik), kao

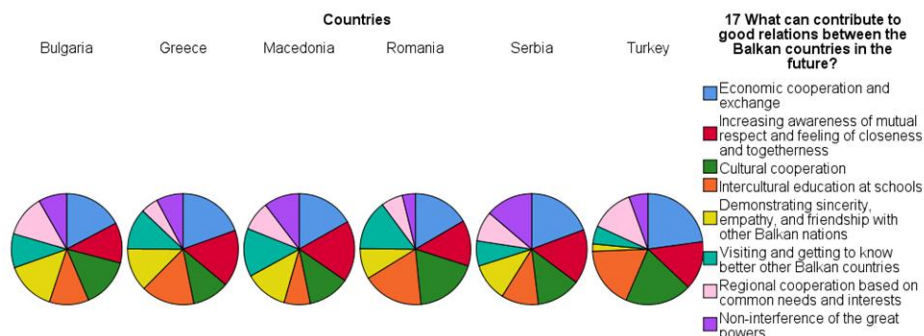
16 The differences in religion between Balkan nations have contributed to conflicts or divisions between Balkan societies.



i da kod *zavisne varijable br. 16.* dobijamo rezultate gde dve osnovne grupe ispitanika zamenjuju svoja dosadašnja mesta na kontinuumu „etnocentrično-etnorelativno“.

3.3.3 INTERKULTURALNA OSETLJIVOST S OBZIROM NA PRIPADNOST DRŽAVI I ČLANSTVO U EU

Dobijeni podaci za *zavisne varijable br. 17, br. 18 i br. 19.* govore o karakteristikama/razlikama interkulturalne osetljivosti ispitanika iz perspektive *Faze integracije* Benetovog modela. Analiza dobijenih podataka za *zavisnu varijablu 17.* iz perspektive pripadnosti državi (videti dijagram ispod)



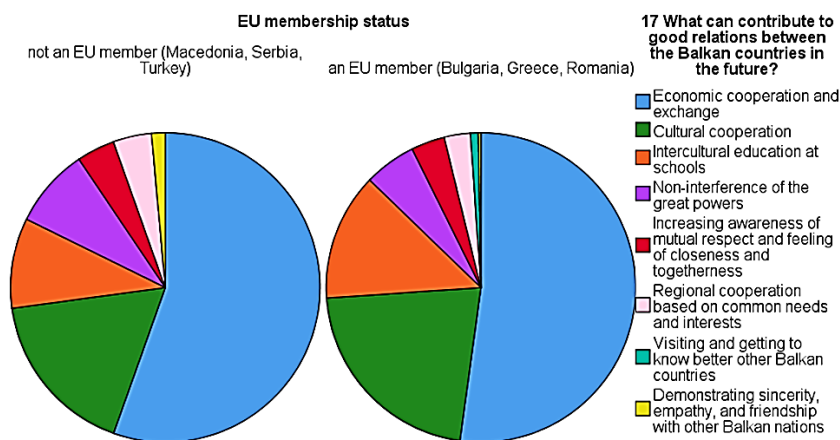
pokazuje da je kod svih grupa ispitanika faktor *Ekonomska saradnja i razmena* prepoznat kao dominantan (Bugarska, Grčka, Srbija i Turska) ili jedan od najvažnijih (Rumunija, Severna Makedonija) za uspostavljanje dobrih

međudržavnih odnosa na Balkanu u budućnosti. Doprinos faktora *Podizanje svesti o međusobnom poštovanju i osećaju bliskosti i zajedništva* takođe je prepoznat kao jedan od ključnih, pri čemu ga ispitanici i Severne Makedonije smatraju i najvažnijim. Faktor *Kulturna saradnja* prepoznat je kao najvažniji od strane ispitanika koji dolaze iz Rumunije, dok ga sve ostale grupe ispitanika smatraju jednim od najvažnijih. *Interkulturalna edukacija u školama* takođe se visoko ocenjuje od strane svih grupa ispitanika, posebno iz Turske i Rumunije, kao faktor uspostavljanja dobrih međudržavnih odnosa na Balkanu u budućnosti. Faktor *Pokazivanje iskrenosti, empatije i prijateljstva sa drugim balkanskim narodima* je prepoznat od skoro svih grupa ispitanika kao jedan od veoma važnih za uspostavljanje dobrih međudržavnih odnosa na Balkanu. Faktor *Nemešanje velikih sila* prepoznaju ispitanici iz Srbije i Severne Makedonije, ali u značajnoj meri i ispitanici iz Bugarske i Grčke, kao jedan od najvažnijih za budućnost odnosa između Balkanskih zemalja. Značaj faktora *Regionalno udruženje na osnovu zajedničkih potreba i interesa* visoko je ocenjen od strane ispitanika iz Turske i Bugarske, s tim što i ostali ispitanici u tome vide jedan od važnih faktora zajedničke budućnosti. Faktor *Poseta i bolje upoznavanje drugih balkanskih zemalja* ima najveći značaj za ispitanike iz Rumunije i Severne

EU membership status

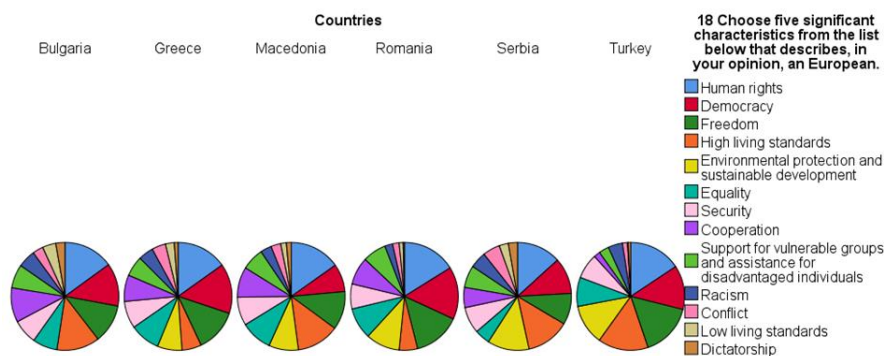
not an EU member (Macedonia, Serbia, Turkey)

an EU member (Bulgaria, Greece, Romania)



Makedonije, a potom i za ispitanike iz Grčke, Bugarske, Srbije i Turske.

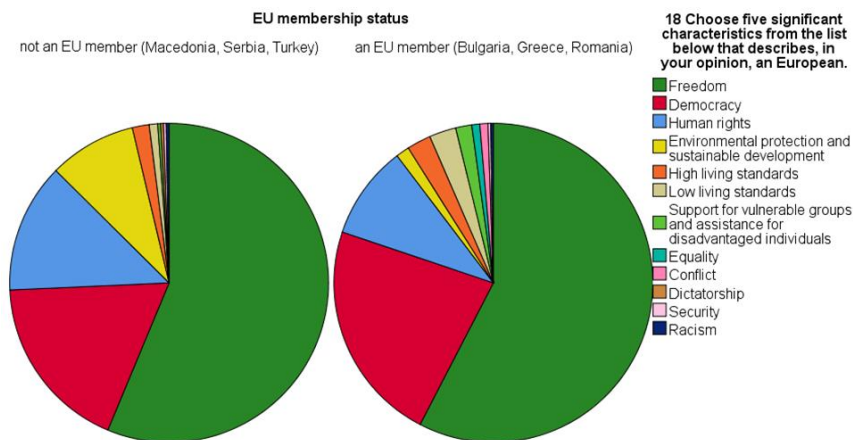
Analiza dobijenih podataka za zavisnu varijablu 17. iz perspektive pripadnosti EU (videti grafikon desno) pokazuje da šest faktora zajedničke budućnosti, a to su – (1) *Ekonomska saradnja i razmena;* (2) *Povećanje svesti o međusobnom poštovanju i osećaju bliskosti i zajedništva;* (3) *kulturna saradnja;* (4) *Interkulturalno obrazovanje u školama;* (5) *Pokazivanje iskrenosti, empatije i prijateljstva sa drugim balkanskim narodima* i (6) *Poseta i bolje upoznavanje drugih balkanskih zemalja,* za obe grupe ispitanika imaju potpuno isti rang značaja. To predstavlja izuzetno dobru osnovu za razvijanje zajedničkih aktivnosti u funkciji unapređenja interkulturalne osetljivosti mladih iz uključenih zemalja, kvaliteta interkulturalne komunikacije i sl.



Analiza dobijenih podataka za zavisnu varijablu 18. iz perspektive pripadnosti državi (videti grafikon ispod) pokazuje da orijentacija ka ljudskim pravima, demokratiji, slobodi, visokom životnom standardu i zaštiti životne sredine predstavlja ono što najbolje opisuje Evropljanina prema proceni skoro svih grupa

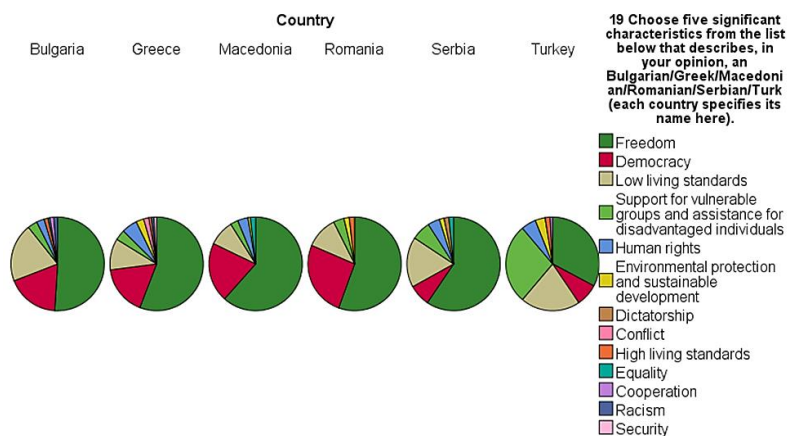
ispitanika. Određene varijacije postoje kod ispitanika iz Rumunije (vrednuju koncept jednakosti ispred koncepta životnog standarda), Grčke (vrednuju koncepte jednakosti i saradnje ispred koncepta životnog standarda i zaštite životne sredine) i Bugarske (vrednuju koncept saradnje ispred koncepta zaštite životne sredine).

Analiza dobijenih podataka za zavisnu varijablu 18. iz perspektive članova EU (videti grafikon ispod) pokazuje da četiri od pet biranih karakteristika (sloboda, demokratija, ljudska prava i visok životni standard) ima potpuno isti stepen važnosti za opis Evropljanina od strane obe grupe ispitanika. Razlika postoji samo pri izboru pete karakteristike, gde je od strane ispitanika iz neEU zemalja, kao peta



karakteristika odabran visok životni standard, a od strane ispitanika iz EU zemalja – briga za socijalno ugrožene.

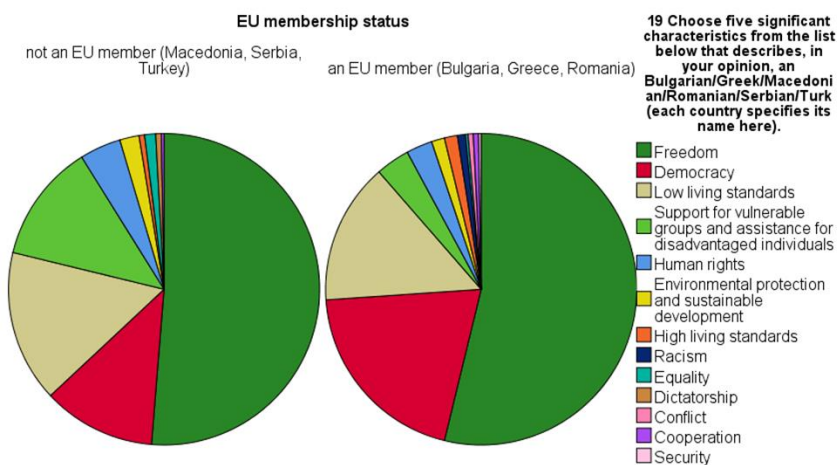
Analiza dobijenih podataka za zavisnu varijablu 19. iz perspektive pripadnosti državi (videti grafikon ispod) pokazuje da, ideal slobode čini najznačajniju nacionalnu karakteristiku, i to prema proceni svake grupe ispitanika. U tom smislu, ideal sloboda je kao nacionalna karakteristika najznačajnije potencirana od strane ispitanika iz Srbije i Severne Makedonije, Grčke i Rumunije, potom Bugarske i



Turske. Pored ove karakteristike, demokratija i nizak životni standard, takođe predstavljaju izabrane nacionalne karakteristike svake grupe ispitanika. Kod izbora poslednje dve nacionalne karakteristike postoji dosta razlika među ispitanicima. Za ispitanike iz Turske, to su briga o ranjivima i ljudska prava; za ispitanike iz Srbije – ljudska prava i zaštita

životne sredine; za ispitanike iz Rumunije – ljudska prava i zaštita životne sredine; za ispitanike iz Makedonije – briga o ranjivima i ljudska prava; za ispitanike iz Grčke – briga o ranjivima i ljudska prava; za ispitanike iz Bugarske – briga o ranjivima i ljudska prava.

Analiza dobijenih podataka za zavisnu varijablu 19. iz perspektive pripadnosti EU pokazuje da ispitanici iz obe grupe imaju potpuno isti izbor nacionalnih karakteristika: (1) sloboda; (2) demokratija; (3) briga za ranjive; (4) nizak životni standard; i (5) ljudska prava. Varijacije postoje u naglašavanju pojedinih nacionalnih odrednica, uz naznaku da je ideal slobode dominantna karakteristika i kod jednih i kod drugih.



KONSTATACIJE I PREPORUKE

Na osnovu analize glavnih problematičnih oblasti koje dovode do mržnje i podela između zemalja učesnica, kao i zastupljenosti mitologija koje veličaju svoje i omalovažavaju druge, može se **KONSTATOVATI** sledeće:

1. Škola je jedan od ključnih faktora u procesu socijalizacije mladih ljudi po načelima postojećeg vrednosno-normativnog ustrojstva svake od zemalja učesnica. U zavisnosti od strukture i dinamike promena tog krovnog, nacionalnog okvira, menja se i doprinos škole osposobljavanju mladih da uoče i dožive relevantne kulturne razlike. Očigledno je da škola, koja funkcioniše u okviru zatvorenijih, ili otvorenijih društvenih sistema, i sama postaje faktor „zatvaranja“, ili „otvaranja“ pojedinca za kulturne razlike koje dolaze iz okruženja. Analiza nastavnih planova i programa istorije, koji zauzimaju jedno od ključnih mesta u obazovnom sistemu svake od zemalja učesnica, pokazuje da ono što im je zajedničko, to je da postoji jasan naglasak na konceptu nacije. Određene razlike među njima postoje u pogledu pozicije na kontinuumu „etnocentričnost-etnorelativnost“. U tom smislu, za školu u Republici Turskoj može se konstatovati da je najbliža poziciji koja se može okarakterisati kao „dominantno etnocentrična“. U odnosu na tu poziciju, najudaljenija („najetnorelativnija“) je škola u Republici Rumuniji, koju karakteriše dobra etnorelativna pozicija na navedenom kontinuumu. Škole ostalih zemalja učesnica nalaze se unutar tog prostora. Najbliža poziciji škole u Turskoj je – Škola u Grčkoj, potom dolaze škole u Srbiji i S. Makedoniji, dok je škola u Bugarskoj najbliža školi u Rumuniji.
2. Analiza podataka dobijenih u okviru održanih radionica sa mladima govori da su učesnici ovih događaja, u svim nacionalnim varijantama, pokazali da imaju jasnu nacionalnu svest. To su demonstrirali na više načina, a pre svega kroz: Uključivanje događaja kroz koje se gradi prostorno-vremenski kontinuum nacionalne istorije; uzajamno povezivanje identifikovanjem istih „obećanih mesta“, istih heroja zajednice. Načinom na koji su vizuelizovali svoj pogleda na svet, oni su ispoljili osećaj pripadnosti svojoj naciji, zavidno poznavanje nacionalne istorije i kulture, poznavanje nacionalnih obeležja i orijentaciju ka nacionalnom prosperitetu. Pri tome, oni jasno razlikuju nacionalni, balkanski i evropski identitet. Podrobniji uvid u vizuelizovane predstave ovih identiteta pokazuju da „nacionalne naočare“ imaju „najveću dioptriju“ kod učesnika radionica iz Turske. Oni su i pojavu ćirilice na Balkanu povezali sa svojom istorijskom pozicijom na ovim prostorima. Nešto manje, ali ipak još uvek više nego kod drugih, „nacionalne naočare“ su prisutne i kod mladih iz Grčke. „Evropske naočare“ u gledanju na istoriju nešto više se koriste kod učesnika iz Severne Makedonije i Srbije, a znatno više kod učesnika iz Bugarske i Rumunije.
3. Analiza eseja o istoriji „kao skupu svega onoga što je moglo da bude izbegnuto“, pokazuje da kulturne razlike mladih predstavljaju i svojevrsni razvojni resurs. Kada je reč o vrednosnoj poziciji njegovog kreatora, svaki esej na temu „Ponovo napiši istoriju“ u prvi plan stavlja mir, istinu,

pravdu, odgovornost, dijalog, međusobno uvažavanje, autoritet znanja i argumenata i sl. Posebna vrednost takve vrednosne pozicije je u tome, što iz nje izvire samomotivacija za suočavanje sa izazovima u liku postojećih ksenofobnih predrasuda i stereotipa o komšijama. U demonstriranju takve pozicije, najdalje su otišli mladi iz Srbije, Rumunije i Grčke, ali njima uz rame su i mladi iz ostalih zemalja učesnica.

4. Analiza rezultata intervjua sa nastavnicima za oblasti istorije i književnosti upućuje na to, da dobijeni odgovori više otvaraju nova suštinska pitanja, nego što upućuju na rešenja za unapređenje interkulturalne osetljivosti kao način za suzbijanje, otklanjanje i prevazilaženje ksenofobičnih predrasuda i stereotipa o komšijama. U osnovi svega je neslaganje u percepciji nastavnika i mladih o tome koliko mladi ljudi čitaju, koliko znaju o nacionalnoj i opštoj istoriji, koliko su zainteresovani za učenje o prošlosti. Nastavnici smatraju da mladi nisu dovoljno zainteresovani za istoriju i za učenje istorije na naučno zasnovan način, već su informisaniji putem interneta, društvenih mreža i medija. Ali mladi ljudi su, zapravo, pokazali veliko interesovanje da saznaju šta se zaista dogodilo u istoriji, kako bi razumeli vreme u kome danas žive i u kom pravcu treba ići dalje. To je ponajviše došlo do izražaja na primeru Srbije, ali je u većoj, ili manjoj meri, prisutno i kod svih drugih zemalja učesnica. Objektivno velika izloženost mladih uticaju društvenih medija i postojanje velike odgovornosti porodice za razvoj interkulturalne osetljivosti mladih, nikako ne bi smelo da preraste u alibi škole i nastavnika za neadekvatan doprinos adekvatnom suočavanju mladih sa relevantnim kulturnim razlikama.
5. Realizacijom upitnika „Ja i Evropa“ je obuhvaćeno 718 ispitanika iz 6 zemalja – partnera na projektu koji su uključili: 149 ispitanika iz Republike Bugarske; 121 ispitanika iz Republike Srbije; 116 ispitanika iz Republike Turske; 113 ispitanika iz Republike Severna Makedonija; 111 ispitanika iz Republike Grčke; 108 ispitanika iz Republike Rumunije. U istraživanju je učestvovalo 427 žena (59.4%), 274 muškaraca (38.16%) i 15 osoba (2.37%) koje se nije izjasnilo. Od ukupnog broja ispitanika 384, ili 53.48% činili su mladi uzrasta od 19 do 30 godine (studenti) i 334, ili 40.68% mladi uzrasta od 14 do 18 godina (učenici). Ispitanici su odgovarali na 19 pitanja koja su zasnovana na *Benetovom razvojnom modelu interkulturalne osetljivosti* i tematski razvijena u okviru 19 zavisnih varijabli.
6. Analiza dobijenih podataka i interpretacija rezultata sprovedena je u okviru 3 analitičko-interpretativna segmenta, gde je predmetna problematika tretirana s obzirom na (1) pripadnost ispitanika državi, (2) pripadnost ispitanika EU i (3) pripadnost ispitanika državi i EU. Tokom sprovođenja ankete ispoljene su određene nedoslednosti, za koje je ocenjeno da nemaju značajniji uticaj na karakter ostvarenih rezultata.
7. Rezultati istraživanja koji su tretirani u okviru poglavlja *II.1. Interkulturalna osetljivost s obzirom na pripadnost državi* ukazuju na sledeće:
 - *Fazu poricanja* karakteriše: a) Dobra pozicija ispitanika iz Rumunije na kontinuumu „etnocentrično-etnorelativno“ (KEE); b) Nezadovoljavajuća pozicija svih drugih grupa ispitanika na KEE; c) Postojanje značajne razlike između najbolje (Rumunija) i poslednje pozicionirane (Turska) grupe ispitanika.
 - *Fazu odbrane* karakteriše: a) Dobra pozicija ispitanika iz Bugarske, Rumunije i Turske na KEE; b) Loša pozicija ispitanika iz Grčke, Srbije i Severne Makedonije na KEE; c) Postojanje velike

- razlike između najbolje (Rumunija) i poslednje plasirane (Severna Makedonija) grupe ispitanika.
- Fazu minimizacije karakteriše: a) Dobra pozicija ispitanika iz Rumunije, Grčke i Severne Makedonije na KEE; b) Loša pozicija ispitanika iz Srbije, Turske i Bugarske na KEE; c) Postojanje značajne razlike između najbolje (Grčka) i poslednje plasirane (Turska) grupe ispitanika.
 - Fazu prihvatanja karakteriše: Dobra pozicija ispitanika iz Turske, Rumunije, Bugarske i Grčke na KEE; Loša pozicija ispitanika iz Severne makedonije i Srbije na KEE; c) Postoji mala razlika između najbolje (Rumunija, Grčka) i poslednje plasirane (Severna Makedonija) grupe ispitanika.
 - Fazu adaptacije karakteriše: Dobra pozicija ispitanika iz Rumunije na KEE; Ambivalentna pozicija svih ostalih grupa ispitanika na KEE.
 - Fazu integracije karakteriše: Dobra pozicija ispitanika iz Rumunije na KEE; b) Loša pozicija ispitanika iz Turske na KEE; c) Ambivalentna pozicija Severne Makedonije, Bugarske, Srbije i Turske na KEE.
8. Rezultati istraživanja koji su tretirani u okviru poglavlja II.2. Interkulturalna osetljivost s obzirom na pripadnost EU govore da grupa ispitanika iz EU zemalja u svim razvojnim fazama interkulturalne osetljivosti zauzima dobru poziciju na kontinuumu „Etnocentrično-etnorelativno“, tj. da grupa ispitanika iz neEU zemalja zauzima lošu poziciju na tom kontinuumu.
9. Rezultati istraživanja koji su tretirani u okviru poglavlja II.3. Interkulturalna osetljivost s obzirom na pripadnost državi i EU pokazuju da:
- a) između svih grupa ispitanika (s obzirom na pripadnost državi) postoji visok stepen saglasnosti oko ključnih faktora uspostavljanja dobrih međudržavnih odnosa u budućnosti;
 - b) između grupe ispitanika iz EU zemalja i grupe ispitanika iz neEU zemalja postoji potpuna saglasnost, čak i u pogledu vrednovanja značaja osnovnih faktora uspostavljanja dobrih međudržavnih odnosa u budućnosti;
 - c) između svih grupa ispitanika (s obzirom na pripadnost državi) postoji visok stepen saglasnosti oko onoga što najbolje opisuje Evropljanina (orijentacija ka ljudskim pravima, demokratiji, slobodi, visokom životnom standardu i zaštiti životne sredine);
 - d) između grupe ispitanika iz EU zemalja i grupe ispitanika iz neEU zemalja postoji visoka saglasnost u pogledu 4 od 5 izabranih glavnih karakteristika Evropljanina (orijentacija ka ljudskim pravima, demokratiji, slobodi, visokom životnom standardu);
 - e) između svih grupa ispitanika (s obzirom na pripadnost državi) postoji visoka saglasnost u pogledu 3 od 5 određujućih nacionalnih karakteristika (sloboda, demokratija, nizak životni standard);
 - f) između grupe ispitanika iz EU zemalja i grupe stanovnika iz neEU zemalja postoji potpuna saglasnost u pogledu svih 5 određujućih nacionalnih karakteristika (sloboda; demokratija; briga za ranjive; nizak životni standard; ljudska prava).

Na osnovu rezultata Desk top analize i Fokus desk top analize, te analize eseja i rezultata istraživanja realizovanog prema upitniku „Ja i Evropa“, kao i prethodnih konstatacija, a u cilju unapređenja interkulturalne osetljivosti mladih iz Bugarske, Turske, Rumunije, Severne Makedonije, Grčke i Srbije, **PREPORUČUJE SE** sledeće:

Based on the results of the desk top analysis and Focus desk top analysis, as well as the analysis of essays and the results of the research conducted according to the "I and Europe" questionnaire, as well as previous findings, with the aim of improving the intercultural sensitivity of young people from Bulgaria, Turkey, Romania, North Macedonia, Greece and of Serbia, the following is RECOMMENDED:

- I.** Kada je reč o nastavnim planovima i programima istorije, obrazovne vlasti u zemljama učesnicama, kao i svi relevantni obrazovni akteri, potrebno je da imaju u vidu da:
 - Negativne slike balkanskih suseda u udžbenicima istorije mogu doprineti tenzijama i sukobima u regionu, jer jačaju stereotipe i podstiču nacionalistička osećanja;
 - Prenaglašavanje etnocentričnih sadržaja u nastavnim planovima i programima istorije, i uopšte, stvaranje disbalansa na kontinuumu „etnocentrično-etnorelativno“ uskraćuje korisnicima mogućnost da se upoznaju sa drugim važnim aspektima istorijskih procesa, kao što su to kulturna i intelektualna dostignuća i sl.
 - Prenaglašavanje nacionalističkog i patriotskog pogleda na istoriju može dovesti do osećaja sopstvene superiornosti u odnosu na druge kulture, kao i do isključenosti drugih etničkih grupa.
 - Isključivanje 21. veka iz istorijske svesti može dovesti do ponavljanja istorije u dramatičnim razmerama.
- II.** Rezultati primene koordiniranog, multinacionalnog, interaktivnog i inovativnog pristupa u proučavanju glavnih problematičnih oblasti koje dovode do međunacionalne mržnje i podela ukazuju na potrebu za boljom međusobnom saradnjom obrazovnih vlasti na Balkanu, a pre svega boljom koordinacijom u svim fazama razvoja nastavnih planova i programa istorije. Uspešna interkulturalna interakciju mladih i uspešna interkulturalna interakcija predstavnika obrazovnih vlasti funkcionišu po zakonu spojenih sudova. I jedna i druga podrazumeva reciprocitet, proces uzajamnog obogaćivanja i kritičkog preispitivanja sopstvenih vrednosti i normi.
- III.** Izgrađivanje sposobnosti opažanja relevantnih kulturnih razlika i razvijanje pozitivnih osećanja prema kulturnim razlikama mladih iz Bugarske, Srbije, Turske, Rumunije, Grčke i Severne Makedonije treba da se omogući celovitom i doslednom primenom principa interkulturalnosti, što podrazumeva:
 - otvorenost ka drugima;
 - aktivno poštovanje različitosti;
 - uzajamno razumevanje;
 - aktivnu toleranciju;
 - uvažavanje druge kulture;
 - obezbeđivanje jednakih mogućnosti i
 - borbu protiv diskriminacije.

- IV.** Promovisanje i razvijanje kapaciteta onih koji uče za međusobnu interakciju i komunikaciju sa svetom koji ih okružuje treba da se obezbedi primenom sledećih obrazovnih pristupa:
- Izgradnja uzajamnog poverenja i poštovanja;
 - Doživljaj sopstvenog identiteta kao polazna tačka u podsticanju interkulturalne osetljivosti;
 - Kretanje u okviru različitih pogleda na svet;
 - Smeštanje „drugog“ u centar razumevanja;
 - Doživljavanje iskustva stalne promene;
 - Sveobuhvatna uključenost znanja, emocija i ponašanja
 - Traganje za konstruktivnim elementima i mogućnostima koje nam konflikt otvara.
- V.** *Benetov model razvoja interkulturalne osetljivosti* treba da predstavlja ključni oslonac za razmatranje obrazovnih intervencija koje nas čine osetljivim na ideju da su ljudi prirodno razvili različite načine života, običaje i poglede na svet i da nas ta raznolikost ljudskog života obogaćuje. Na toj osnovi, interkulturalna edukacija treba da teži promovisanju i razvoju:
- boljeg razumevanja kultura u modernom društvu
 - povećanoj sposobnosti komunikacije između ljudi iz različitih kultura
 - mnogo fleksibilnijem stavu prema kulturnim različitostima u društvu
 - većoj spremnosti ljudi da se aktivno uključe u socijalnu interakciju sa ljudima drugog kulturološkog porekla, kao i prepoznavanju osnovnih odlika ljudske prirode kao nečeg zajedničkog.
- VI.** Interkulturalna obrazovna intervencija zasnovana na rezultatima ovog istraživanja treba da osigura promene koje se dešavaju kada evoluiraju kroz svaki korak *Benetovog modela*, i to:
- (1) Od poricanja do odbrane: osoba stiže svest o razlikama među kulturama.
 - (2) Od odbrane ka minimiziranju: negativni sudovi su suzbijeni, a osoba se upoznaje sa sličnostima među kulturama.
 - (3) Od minimiziranja do prihvatanja: subjekt shvata važnost interkulturalnih razlika.
 - (4) Od prihvatanja do prilagođavanja: počinje traganje i istraživanje druge kulture
 - (5) Od adaptacije do integracije: subjekt razvija empatiju prema drugoj kulturi.
- VII.** Izbor, kreacija i adaptacija metoda kojima se postiže motivisanost korisnika da uoči, razume, uvaži i prihvati kulturne razlike i ispolji želju da postigne pozitivne ishode u interkulturalnim odnosima, treba da proistekne iz oslanjanja na relevantna teorijska i metodološka saznanja, primere dobre prakse i nalaze ovog istraživanja. Ukrštanjem ovih elemenata iz perspektive razvoja interkulturalne osetljivosti, potrebno je kreirati obrazovnu intervenciju koja sadrži sledeće elemente:
- 2) Poricanje razlika
 - *Opšta početna pozicija* - Polaznik edukacije je ubeđen da može biti uspešan u svakoj kulturi bez ikakvog prilagođavanja.
 - *Početne pozicije polaznika*: Rumunija – razvojno kretanje; Turska, Grčka, Bugarska, Srbija i Severna Makedonija – razvojni potencijal;
 - *Cilj obrazovne intervencije* - Povećanje interesovanja za kulturalne razlike i svesnosti o postojanju kulturalnih razlika.

- *Kako?* Predavanje iz istorije. Upoznavanje sa produktima materijalne kulture: muzika, ples, običaji, jela, tradicionalni kostimi, nakit, itd. Knjige i filmovi koji prikazuju druge kulture. Dela autora iz različitih kultura. Pružiti polaznicima informacije specifične za kulturu koje će izazvati radoznalost o drugoj kulturi.

3) Obrana od razlika

- *Opšta početna pozicija* – Zašto ovi ljudi ne govore moj jezik? Ovi ljudi bi mogli da uče od nas!
- *Početne pozicije polaznika* - Bugarska, Rumunija i Turska – razvojno kretanje; Srbija, Severna Makedonija i Grčka – razvojni potencijal.
- *Cilj obrazovne intervencije* - Prevazići polarizaciju na "mi-oni" kada se posmatraju razlike.
- *Kako?* Uočavanje sličnosti između kultura i zajedničkih karakteristika kultura; Uočavanje sličnosti između osoba iz sopstvene kulture i osoba iz drugih kultura; Naglašavanje osobina koje su pozitivno konotirane u svim kulturama; Uviđanje razlika među osobama iz sopstvene kulture; Izgradnja grupne kohezije; Kooperativno učenje.

4) Minimiziranje razlika

- *Opšta početna pozicija* - Bez obzira na kulturu, ljude motivišu iste stvari. Svi se mi rađamo, živimo i umiremo.
- *Početne pozicije polaznika:* Rumunija, Grčka i Severna Makedonija – Razvojno kretanje; Srbija, Bugarska i Turska – Razvojni potencijal.
- *Cilj obrazovne intervencije* – Formiranje okvira za uočavanje i razmatranje kulturnih razlika (Razmatranje sopstvenih normi, vrednosti i bazičnih pretpostavki unutar šireg konteksta; Uočavanje da norme i vrednosti nisu univerzalne, već da se razlikuju od kulture do kulture)
- *Kako?* Uviđanje da svesnost o kulturnim razlikama ima praktičan značaj za interkulturalnu komunikaciju (npr. upoznavanje sa modelima koji objašnjavaju kulturne razlike). Polaznici treba da razviju kulturnu samosvest i iskuse razliku. Unapređenje veština slušanja, otvorenog uma i rad na sposobnosti da se tačno percipiraju drugi.

5) Prihvatanje razlika

- *Opšta početna pozicija* – Što smo različiti to bolje! Bilo bi dosadno da smo svi isti.
- *Početne pozicije polaznika:* Turska, Rumunija, Bugarska i Grčka – razvojno kretanje; Srbija i Severna Makedonija – razvojni potencijal.
- *Ciljevi obrazovne intervencije* – Povećanje složenosti kategorija koje se koriste za analizu razlika; Razvijanje sposobnosti menjanja referentnog okvira; Podsticanje empatije i decentracije (izmeštanje iz centra).
- *Kako?* Iskustveno učenje; Igranje uloga; Simulacije. Polaznici treba da steknu kulturološka specifična znanja. Polaznici moraju da poštuju tuđe vrednosti i uverenja i da održavaju toleranciju na dvosmislenost.
- *Izazov:* Razumeti kontekst i značenje određenih kulturnih praksi u drugim zemljama, a da se zadrže standardi sopstvene kulture (Položaj žena).

6) Adaptacija na razlike

- *Opšta početna pozicija* – Počinjem da se osećam kao pripadnik ove kulture!
- *Početne pozicije polaznika*: Rumunija – razvojno kretanje; Bugarska, Grčka, Turska, Srbija i Severna Makedonija – razvojni potencijal.
- *Cilj obrazovne intervencije* - Ući u „tuđe cipele“
- *Kako?* Razgovori sa partnerima iz drugih kultura. Multikulturalne grupne diskusije. Polaznici moraju biti u stanju da iskuse empatiju prema drugim kulturama. Polaznici treba da ovladaju veštinama preuzimanja i rešavanja problema. Polaznicima je potrebna fleksibilnost u odnosu na druge kulture.

7) Integracija razlika

- *Opšta početna pozicija* – Svuda je dom, ako znate dovoljno o tome kako stvari tamo funkcionišu. Najugodnije se osećam kada premošćujem razlike između kultura koje poznajem.
- *Početne pozicije polaznika*: Rumunija – razvojno kretanje; Turska, Bugarska, Grčka, Srbija i Severna Makedonija – Razvojni potencijal.
- *Cilj obrazovne intervencije* – Kretati se duž različitih kulturnih okvira.
- *Kako?* Upoznavanje sa različitim etičkim sistemima. Konstruisanje etičkog sistema koji će voditi sopstvene izbore i postupke.
- *Izazov*: Kretati se duž različitih kulturnih okvira na osnovu utemeljenog etičkog sistema.

VIII. Iskoristiti ogroman razvojni potencijal za razvijanje interculturalne obrazovne intervencije, tj. podsticanje interkulturalne osetljivosti, a koji leži u visokom stepenu saglasnosti mladih iz Bugarske, Turske, Grčke, Rumunije, Srbije i Severne Makedonije po pitanju ključnih vrednosnih orijentacija i nacionalnih karakteristika.